

Է. Հ. ՕՐԴՈՒԽԱՆՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԵԹՈՂԱԿԱՆ
ՁԵՌՆԱՐԿ

ԵՐԵՎԱՆ-2016

Հրատարակման է երաշխավորվել ՀՀ ԳԱԱ գիտակրթական
միջազգային կենտրոնի գիտական խորհրդի կողմից:

Մասնագիտական խմբագիր՝ Տ.Տ. Քոչարյան (քաղ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր)

Գրախոսներ՝ Լ.Ղ. Շիրինյան (քաղ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր)
Հ.Հ. Սուքիասյան (քաղ. գիտ. թեկնածու)

Սույն ուսումնամեթոդական ձեռնարկը ներառում է մեթոդական մաս
հանդիսացող «Քաղաքական խոսույթ» (դիսկուրս) դասընթացի և ուսում-
նական գործընթացի կազմակերպման ընդհանուր նկարագիրը, որում ներ-
կայացված են դասընթացի հիմնական նպատակը, խնդիրները, գնա-
հատման ձևը և կարգը, դասընթացի վերջնարդյունքը: Տրվում են ավարտա-
կան քննության հարցաշարը, դասընթացի աղբյուրները, ներառյալ հետա-
գոտվող խնդիրներին վերաբերող մասնագիտական գրականությունը,
ծրագրի թեմատիկ պլանը: Ուսումնական մասում ներկայացվում է
դասընթացի ուսումնական ծրագիրը՝ ըստ առանձին թեմաների՝ ներառե-
լով ուսումնասիրվող հիմնահարցերի համառոտ բովանդակությունը:

Դասընթացը վերաբերում է քաղաքական խոսույթի տեսական հիմքերի
և գործնականում դրա դրսևորումների ուսումնասիրությանը, ինչպես նաև
քաղաքական խոսույթի՝ որպես քաղաքական հաղորդակցության հիմնա-
կան բաղադրիչի վերլուծությանը քաղաքագիտության շրջանակներում:

Որպես ուսումնամեթոդական ձեռնարկ՝ այն կարող է կիրառվել բուհե-
րում քաղաքագիտություն ուսումնասիրող ուսանողների, ասպիրանտ-
ների, ինչպես նաև սույն առարկային վերաբերող հատուկ դասընթաց ըն-
թերցող դասախոսների կողմից: Ուսումնամեթոդական ձեռնարկը կարող է
նաև օգտակար լինել քաղաքական խոսույթի ուսումնասիրության տեսա-
կան և գործնական խնդիրներով հետաքրքրվող մասնագետների համար:

ՄԱՍ 1. «Քաղաքական խոսույթ» դասընթացի և ուսումնական գործընթացի ընդհանուր նկարագիր	4
1.1. Դասընթացի նպատակը և խնդիրները, գնահատման ձևն ու կառուցվածքը, դասընթացի վերջնարդյունքները	4
1.2. Դասընթացի եզրափակիչ քննության հարցաշար	8
1.3. Դասընթացի սկզբնաղբյուրներ և մասնագիտական գրականություն	9
1.4. Դասընթացի առարկայական ծրագրի թեմատիկ պլան	12

ՄԱՍ 2. «Քաղաքական խոսույթ» դասընթացի առարկայական ծրագիր՝ ըստ թեմաների	14
Թեմա 1. Քաղաքական խոսույթի հասկացությունը	14
Թեմա 2. Քաղաքական խոսույթի ուսումնասիրության տեսական հիմքերը	19
Թեմա 3. Քաղաքական խոսույթի տիպաբանությունը և դրսևորման ձևերը	24
Թեմա 4. Քաղաքական խոսույթի վերլուծության մեթոդները	29
Թեմա 5. Քաղաքական ինստիտուտների փոխհարաբերությունների հետազոտության կոնֆլիկտ-խոսությային մեթոդը	33
Թեմա 6. Քաղաքական մասնակցության ձևերը քաղաքական խոսույթի համատեքստում	39
Թեմա 7. Քաղաքական խոսույթի ազդեցությունը ընտրագանգվածի մասնակցության վրա	45
Թեմա 8. Քաղաքական խոսույթը ավտոկրատական և ոչ ավտոկրատական քաղաքական վարչակարգերում	52
Թեմա 9. ՀՀ առաջատար քաղաքական ուժերի ծրագրերի խոսությային վերլուծություն	57
Թեմա 10. ՀՀ քաղաքական ուժերի ծրագրերի խոսությային վերլուծությունը տեղական ընտրություններում	66
Թեմա 11. Քաղաքական խոսույթի վերլուծությունը նախագահական ընտրություններում	84
Թեմա 12. Իշխանության և ընդդիմության քաղաքական խոսույթի առանձնահատկությունները ՀՀ-ում	98

ՄԱՍ 1. «Քաղաքական խոսույթ» դասընթացի և ուսումնական գործընթացի ընդհանուր նկարագիր

(առկա 80 ժամ, որից դասախոսություն 26 ժամ, 6 սեմինար և 48 գործնական ինքնուրույն)

(հեռակա 80 ժամ, որից դասախոսություն 10 ժամ, 2 սեմինար և 68 գործնական ինքնուրույն)

1.1. Դասընթացի նպատակը և խնդիրները, գնահատման ձևն ու կառուցվածքը, դասընթացի վերջնարդյունքները

«Քաղաքական խոսույթ» դասընթացի նպատակն է՝ ուսումնասիրել քաղաքական խոսույթի տեսական-մեթոդաբանական հիմքերը, ներկայացնել այս գիտակարգի զարգացումը և ցույց տալ վերջինիս նշանակությունը արդի քաղաքական գործընթացներում: Ծրագրի նպատակն է նաև մագիստրանտների մոտ ձևավորել քաղաքական խոսույթի վերլուծության համար անհրաժեշտ մասնագիտական հմտություններ և որակներ:

«Քաղաքական խոսույթ» դասընթացի խնդիրներն են՝ ուսումնամեթոդական ուղեցույցով և դասախոսություններով համալիր ներկայացնել քաղաքական խոսույթի հետազոտության եղանակները, քաղաքական խոսույթի տեսակներ, դրսևորման ձևերը և առանձնահատկությունները, ինչպես նաև քաղաքական գործընթացներում դրանց ազդեցությունը: Խնդիրներից է նաև հայ հասարակության քաղաքական համակարգում քաղաքական խոսույթի գնահատումը՝ ՀՀ նախագահական և խորհրդարանական ընտրությունների խոսույթային վերլուծության միջոցով:

Գնահատման ձևը և կառուցվածքը: Գնահատումը կատարվում է տվյալ դասընթացի հիմնական նյութի իմացությամբ, հասկացածը գրավոր և բանավոր խոսքով ներկայացնելու, ինքնուրույն ձևով լրացուցիչ գիտելիքների ձեռքբերման ունակությունների դրսևորման հիման վրա.

- գնահատման ձևեր՝ ստուգողական գրավոր և բանավոր ներկայացում,

- գնահատման ընթացակարգեր՝ ընթացիկ երկու ստուգումների արդյունքների միջինացում,

- գնահատման գործիքներ՝ յուրաքանչյուր ստուգման համար 4 միավորանոց սանդղակ և գիտելիքների, ակտիվության, ինքնուրույն աշխատանքների կատարման մակարդակ, հաճախումների բաղադրիչներ:

«Քաղաքական խոսույթ» դասընթացը քննաշրջանի ընթացքում անցկացվող եզրափակիչ քննության հետ մեկտեղ նախատեսում է 2 ընթացիկ (միջանկյալ) քննություն: Դասընթացից (ուսումնական մոդուլից) ուսանողի ստացած արդյունաբար (կիսամյակային) գնահատականը/միավորը ձևավորվում է կիսամյակի ընթացքում՝ ըստ հետևյալ բաղադրամասերի՝

- դասընթացի լսարանային պարապմունքներին ուսանողի մասնակցության աստիճանից, որը լիարժեք իրականացնելու դեպքում ուսանողը վաստակում է 4 միավոր: Դասընթացին ուսանողի մասնակցությունը որոշվում է հետևյալ չափանիշներին համապատասխան (ուսումնառության անհատական ժամանակացույցով սովորող ուսանողի՝ դասընթացի մասնակցության համար տրվող միավորների քանակը հաշվարկվում է նրա ինքնուրույն աշխատանքի կատարողականի հիման վրա)՝ 91-100% - 4 միավոր, 81-90% - 3 միավոր, 71-80% - 2 միավոր, 61-70% - 4 միավոր, իսկ մինչև 61% հաճախումները չեն գնահատվում,

- ուսուցանվող նյութի՝ ուսանողի կողմից յուրացման աստիճանի ստուգման նպատակով անցկացվող 2 ընթացիկ (միջանկյալ) քննությունների (գրավոր և բանավոր) արդյունքներից, որոնց հատկացվող միավորների առավելագույն քանակը սահմանվում է 8, իսկ միավորների քայլը՝ 0.5,

- եզրափակիչ քննության արդյունքից, որը կարող է գնահատվել մինչև 8 միավոր: Եզրափակիչ քննությունը անցկացվում է բանավոր, հարցատոմսը պարունակում է 3 հարց:

Ամփոփված տեսքով կարելի է նշել, որ «Քաղաքական խոսույթ» դասընթացի արդյունաբար գնահատականը (միավորը) հաշվարկվում է որպես գնահատման առանձին բաղադրամասերով վաստակած միավորների գումար՝ մասնակցությունը դասընթացին – 4, ընթացիկ ստուգումներ -8, եզրափակիչ քննություն - 8 և հանրագումարային միավորը - 20:

Ընթացիկ և եզրափակիչ քննությունների ենթակա ուսումնական նյութի բովանդակությունը, քննությունների ձևերը, հարցաշարերը և ժամանակացույցը, ինչպես նաև գնահատման մեթոդներն ու չափանիշները պետք է ուսանողներին տրամադրվեն նախապես (կիսամյակի առաջին 2 շաբաթվա ընթացքում): Ընթացիկ քննություններն անց են կացվում ուսումնառության կիսամյակի 7-8-րդ և 15-16-րդ շաբաթներում: Եզրափակիչ քննություններն անց են կացվում կիսամյակային քննաշրջաններում՝ 17-20-րդ շաբաթներում: Քննության գնահատականը հրապարակելու պահից ուսանողն իրավունք ունի այն գանգատարկելու գնահատումն իրականացրած դասա-

խոսին կամ քննական հանձնաժողովին, իսկ վերջինիս հետ անհամաձայնության դեպքում՝ նույն օրը դիմելու դասընթացը կազմակերպող ամբիոնի վարիչին, այնուհետև նաև ֆակուլտետի ղեկանին:

Դասընթացի շրջանակներում ուսանողի ուսումնառության արդյունքների գնահատման համար կիրառելի է գնահատականների 20 միավորանոց սանդղակը՝ 18-20 միավոր – գերազանց, 13-17 միավոր – լավ, 8-12 միավոր – բավարար, 0-7 միավոր – անբավարար: Ուսանողի ստուգաքային գրքույկում և դասընթացի քննական ամփոփագրում գնահատման արդյունարար միավորի հետ մեկտեղ փակագծերում պետք է նշվի նաև համապատասխան գնահատականը: Դասընթացներից, որոնցից ուսանողը վաստակել է 8-ից ցածր արդյունարար միավոր, համապատասխան կրեդիտներ չեն տրվում և այն չի ազդում ուսանողի միջին որակական գնահատականի վրա:

Դասընթացին ուսանողի մասնակցության աստիճանը որոշելիս հաշվի չեն առնվում հարգելի պատճառներով բացակայության դեպքում բաց թողնված դասաժամերը, եթե այն հավաստող սահմանված կարգի բժշկական տեղեկանքը կամ դիմումը ներկայացվում է հաճախումները վերսկսելուց հետո 2 աշխատանքային օրվա ընթացքում: Քննությանը կամ ստուգմանը չներկայանալը համարվում է հարգելի միայն 2 աշխատանքային օրվա ընթացքում ուսումնամեթոդական վարչությունում գրանցված սահմանված կարգի բժշկական տեղեկանքի կամ դիմումի առկայության դեպքում: Ընթացիկ (միջանկյալ) քննությունների կամ ստուգումների արդյունքների վերահանձնում, այդ թվում նաև ակադեմիական պարտքերի մարման (լուծարքի) շրջանում, չի թույլատրվում: Հարգելի պատճառով ընթացիկ քննությանը կամ ստուգմանը չներկայացած ուսանողը կարող է այն հանձնել մինչև հաջորդ ընթացիկ քննությունն ընկած ժամանակահատվածում (համապատասխանաբար, 2-րդ ընթացիկ քննությունը՝ մինչև եզրափակիչ քննությունը)՝ նախապես այն համաձայնեցնելով ղեկանատի և պարապող դասախոսի հետ: Հարգելի պատճառներով եզրափակիչ քննությանը չներկայացած ուսանողն ակադեմիական պարտքերի մարման շրջանում կարող է վերահանձնել այն: Դասընթացի գնահատման արդյունարար միավորի նվազագույն 8-ի շեմը չապահոված ուսանողն ակադեմիական պարտքերի մարման (լուծարքի) շրջանում պետք է վերահանձնի եզրափակիչ քննությունը՝ վերջինիս համար սահմանված 8 միավորի ձեռքբերման հնարավորությամբ:

Դասընթացի վերջնարդյունքները: «Քաղաքական խոսույթ» դասընթացի մասնակից ուսանողները պետք է՝

1. Իմանան՝

- քաղաքական խոսույթի դերը և նշանակությունը քաղաքական գործընթացներում,
- քաղաքական հաղորդակցության կարևորությունը քաղաքական իշխանության ձևավորման գործում,
- նախընտրական քարոզարշավների ընթացքում քաղաքական խոսույթի վերլուծության անհրաժեշտությունը,
- քաղաքական խոսույթի վերլուծության քաղաքագիտական մեթոդաբանությունը,
- քաղաքական խոսույթի տիպաբանությունը,
- քաղաքական խոսույթի գործառույթները:

2. Կարողանան

- արդյունավետ օգտագործել դասընթացից ստացած տեսական, գիտելիքները մասնագիտական վերլուծություններ և եզրակացություններ կատարելիս,
- վեր հանել քաղաքական ուժերի խոսույթում առկա իրական բովանդակությունը և դրա առանձնահատկությունները,
- քաղաքական խոսույթի վերլուծության արդյունքում կատարել հստակ քաղաքագիտական եզրակացություններ և հավանական քաղաքական կանխատեսումներ:

3. Տիրապետեն՝

- մասնագիտական գրականությունը ինքնուրույն մշակելու, ներկայացնելու հմտություններին,
- վերլուծական, քննադատական և համադրական կարողություններ և հմտություններ,
- էմպիրիկ նյութը դասակարգելու և օբյեկտիվ գիտական վերլուծության ենթարկելու ունակություն:

«Քաղաքական խոսույթ» դասընթացի շրջանակներում և ուսանողների ընտրության դեպքում հնարավոր է իրականացնել նաև գիտահետազոտական աշխատանք և ավարտական աշխատանքի կատարում: Գիտահետազոտական աշխատանքի բովանդակությունը պայմանավորվում է ուսանողի մագիստրոսական ատենախոսության թեմայի խնդիրներով և կազմվում է գիտական ղեկավարի հետ համատեղ, կազմակերպվում է ուսումնառության ամբողջ ընթացքում: Ավարտական աշխատանքի կատարումը և նրա պաշտպանությունը իրականացվում է ուսումնառության վերջում:

1.2. Դասընթացի եզրափակիչ քննության հարցաշար

1. Քաղաքական խոսույթի հասկացությունը
2. Քաղաքական խոսույթի գործառնությունները
3. Քաղաքական խոսույթի ուսումնասիրության հիմնական տեսությունները
4. Քաղաքական խոսույթի ուսումնասիրությունը հաղորդակցական գործողության տեսության շրջանակներում
5. Քաղաքական խոսույթի ուսումնասիրությունը հերմենևտիկայի շրջանակներում
6. Քաղաքական խոսույթի ուսումնասիրությունը հետստրուկտուրալիզմի շրջանակներում
7. Քաղաքական խոսույթի տիպաբանությունը
8. Բանավոր և գրավոր խոսույթներ
9. Կոնֆլիկտային և համաձայնության խոսույթներ
10. Ընթերցվող և չընթերցվող խոսույթներ
11. Քաղաքական խոսույթի դրսևորման ձևերը
12. Քաղաքական խոսույթի մանիպուլյատիվ հնարքները
13. Քաղաքական խոսույթի վերլուծության մեթոդաբանությունը
14. Համատեքստի վերլուծության (կոնտենտ-վերլուծության) մեթոդ
15. Կոգնիտիվ (ճանաչողական) վերլուծության մեթոդ
16. Գաղափարախոսական վերլուծության մեթոդ
17. Նկարագրական վերլուծության մեթոդ
18. Քննադատական վերլուծության մեթոդ
19. Կոնֆլիկտ-խոսութային վերլուծության մեթոդ
20. Կոնֆլիկտային և խոսութային հարացույցներ
21. Քաղաքական մասնակցության տիպաբանությունը
22. Կոնվենցիոնալ և ոչ կոնվենցիոնալ մասնակցություն
23. Քաղաքական խոսույթի ազդեցությունը ընտրագանգվածի մասնակցության վրա
24. Քաղաքական խոսույթի դրսևորումները քաղաքական վարչակարգերում
25. Ամբողջատիրության խոսույթ
26. Ավտորիտարիզմի խոսույթ
27. Ժողովրդավարության խոսույթ
28. ՀՀ քաղաքական ուժերի ծրագրերի խոսութային վերլուծություն
29. Քաղաքական խոսույթի վերլուծությունը տեղական ընտրություններում
30. ՀՀ նախագահի թեկնածուների խոսույթների վերլուծություն
31. Նախընտրական կարգախոսների խոսութային վերլուծություն

32. Նախընտրական ելույթների խոսութային վերլուծություն
33. Իշխանության և ընդդիմության փոխհարաբերակցության խոսութային վերլուծություն
34. ՀՀ առաջին նախագահի կառավարման տարիներին քաղաքական խոսույթի վերլուծություն
35. ՀՀ երկրորդ նախագահի կառավարման տարիներին քաղաքական խոսույթի վերլուծություն
36. ՀՀ երրորդ նախագահի կառավարման տարիներին քաղաքական խոսույթի վերլուծություն

1.3. Դասընթացի սկզբնաղբյուրներ և մասնագիտական գրականություն

Հիմնական աղբյուրներ

1. Օրդուխանյան Է. Իշխանություն և ընդդիմություն. քաղաքական խոսույթի վերլուծություն, Լիմուշ հրատ., Երևան, 2010, 228 էջ:
2. *Алтунян А.Г.* Анализ политических текстов, Москва, 2006, 383 с.
3. *Алтунян А.Г.* Идеинно-стилистический анализ политических текстов. Москва, 1999, 263 с.
4. *Белл Д.* Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования, Academia, Москва, 1999, 786 с.
5. *Ван Дейк Т.* Язык. Познание. Коммуникация. Москва, 1989, 312 с.
6. *Гончаров Д.* Теория политического участия. Москва, 1997, 208 с.
7. *Дарендорф Р.* Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы, Москва, 2002, 288 с.
8. *Демьянков В.* Дискурс/ Словарь англо-русских терминов по прикладной лингвистике и автоматической переработке текста. Вып.2, Москва, 1982, с. 90-102.
9. *Ильин М.* Политический дискурс как предмет анализа// Политическая наука. №3, Москва, 2002, с. 11-25.
10. *Ильин М.* Слова и смыслы. Опыт описания ключевых политических понятий, РОССПЕН, Москва, 1997, 432 с.
11. *Кин Д.* Средства массовой информации и демократия, Москва, 1993, 167с.
12. *Лассан Э.* Дискурс власти и инакомыслия в СССР, когнитивно-реторический анализ, изд. Тартунского университета, Тарту, 1996, 260 с.
13. *Луман Н.* Власть как средство коммуникации/ Москва, 2002, 256 с.
14. *Липман У.* Общественное мнение, Москва, 2004, 231 с.
15. *Мельвиль А.* Демкратические транзиты. Теоретико-методологические и прикладные аспекты. Москва, 1999, 108 с.
16. *Мухарьямов Н. Мухарьямова Л.* Политическая лингвистика как научная дисциплина/ Политическая наука №.3, 2002, сс 52-60.

17. *Мухарямова Л.* Языковые отношения: политологический анализ, Казань, 2003, 276 с.
18. *Парк Р.* Конкуренция и конфликты/ Вопросы социологии. Вып.5. 1994, с. 135-160.
19. *Парсонс Т.* О социальных системах, Москва, 2002, 832 с.
20. *Парсонс Т.* О структуре социального действия/ Под ред. В.Ф. Чесноковой и С.А. Белоновского. Москва, 2000, 880 с.
21. *Растоу Д.* Переходы к демократии: попытка динамической модели/ Полис. №. 5, 1996, с. 5-15.
22. *Рубин Дж.* Социальный конфликт: эскалация, тупик, разрешение, Санкт-Петербург, 2000, 352 с.
23. *Русакова О.* Дискурс-анализ в современных политических исследованиях, Москва, 2003, с. 1-10.
24. *Тимофеева Л.* Позитивные социальные последствия конфликтов власти и оппозиции, Москва, 2006, 241 с.
25. *Фуко М.* Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности/ Работы разных лет/ Москва, 1996, 448 с.
26. *Фуко М.* Интеллектуалы и власть, Москва, 2002, Слова и вещи. Археология гуманитарных наук, Санкт-Петербург, 1994, 406 с.
27. *Хабермас Ю.* Моральное сознание и коммуникативное действие, Наука, Санкт-Петербург, 2000, 380 с.
28. *Хабермас Ю.* Теория коммуникативного действия. Т.1, Рациональность действия и общественная рационализация, Москва, 1981, 523 с.
29. *Хенкин С.* Три консенсуса. на пути к демократии/ Полис, № 3, 1993, с.188.
30. *Цаллер Дж.* Происхождение и природа общественного мнения. Москва, 2004, 559 с.
31. *Шалак В.* Современный контент-анализ, Омега-Л, Москва, 2004, 270 с.
32. *Шейгал Е.* Семиотика политического дискурса. Москва, 2004, 326 с.
33. *Ясперс К.* Смысл и назначение истории. Политиздат, Москва, 1991, 527 с.

Ըրաճողիչ աղբյուրներ

1. *Arendt H.* Communicative Power II Power Ed. by S.Lukes, New York, 1968, p. 59-74.
2. *Arendt H.* Crisis in the Republic. N.Y.: Harcourt Brace and Jovanovich, New York, 1969, 486 p.
3. *Barthes R.* Oeuvres complètes, t. III, 1974-1980, éd. É. Marty, Paris, Le Seuil, 1995, 1360 p.
4. *Blondel J.* Political Opposition in the Contemporary World//.Government and Opposition, vol. 32, № 2 4, New York, 1997, p. 462-486.
5. *Boulding K.* Conflict and Defence. New York, 1988, 330 p.

6. *Bourdieu P.* Language and Symbolic Power, Cambridge, 1991, 302 p.
7. *Castells M.* Materials for an exploratory theory of network society. - Brit. J. of Soc., 2000, p. 5-24.
8. *Dijk Teun van.* Ideology: A Multidisciplinary Approach. London: Sage, 1998, 339 p.
9. *Dworkin D.* Talking Rights Seriously. Harvard University Press, Cambridge, 1978, 360 p.
10. *Foucault M.* The Subject and Power/Power: Critical concepts. Vol. 1. London, 1994, 254 p.
11. *Foucault M.* Truth and Power/Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977. New York, 1980, p. 78-133.
12. *Habermas J.* Civil Disobedience: Litmus Test for the Democratic Constitutional State//Berkeley Journal of Sociology. N2. 30,1985, p. 62-74.
13. *Habermas J.* Hannah Arendt's Communications Concept of Power // Power. Ed. by S.Lukes, 1987, p. 75-93.
14. *Howarth D. and Torfing J.* Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance, G.B: Palgrave Macmillan, 2005, p. 56- 95.
15. *Humboldt W. von,* Gesammelte schirften 17 Bde, HG Von A. Leitzmann, Berlin, 1968, 284 p.
16. *Lasswell H.* The Structure and Function of Communication in Society// The Communication of Ideas. New York, 1948, 516 p.
17. *Milbrath L.* Political Participation. Chicago, 1965, 364 p.
18. *Pêcheux M.* "Analyse automatique du discours". Ed. Dunod, réédit., Paris, 1995, 112 p.
19. *Saussure F. de Cours de linguistique générale,* Payot, Paris, 1916. 336 p.

1.4. Դասընթացի առարկայական ծրագրի թեմատիկ պլան

Դասընթացի առարկայական ծրագրի ուսուցման ժամանակ կիրառվում են դասախոսություններ և թեմատիկ համառոտագրեր: Դասավանդման ընթացքում նաև ներկայացվում են սլայդային նյութեր, ինչն ավելի դյուրին է դարձնում ուսուցման նյութի մատչելիությունն ու յուրացման հնարավորությունը:

N	Բաժինը, թեման
Թեմա 1	Քաղաքական խոսույթի հասկացությունը:
	Քաղաքական խոսույթի հասկացությունը, հիմնախնդրի ուսումնասիրության տարբեր մոտեցումներ, քաղաքական խոսույթի գործառնությունները
Թեմա 2	Քաղաքական խոսույթի ուսումնասիրության տեսական հիմքերը:
	Քաղաքական խոսույթի ուսումնասիրության տեսական հիմքերը՝ հաղորդակցական գործողության տեսության, հերմենևտիկայի և հետստրուկտուրալիզմի շրջանակներում
Թեմա 3	Քաղաքական խոսույթի տիպաբանությունը և դրսևորման ձևերը:
	Քաղաքական խոսույթի տիպաբանությունը և դրսևորման ձևերը՝ գրավոր և բանավոր, ընթերցվող և չընթերցվող խոսույթներ, դրանց առանձնահատկությունները: Կոնֆլիկտային և համաձայնության խոսույթներ՝ տարրերը և դրսևորման ձևերը
Թեմա 4	Քաղաքական խոսույթի վերլուծության մեթոդները:
	Համատեքստի վերլուծության, կոգնիտիվ (ճանաչողական), գաղափարական, նկարագրական մեթոդներ
Թեմա 5	Քաղաքական ինստիտուտների փոխհարաբերությունների հետազոտության կոնֆլիկտ-խոսույթային մեթոդը:
	Քաղաքական խոսույթի վերլուծության կոնֆլիկտ-խոսույթային մեթոդի առանձնահատկությունները՝ քաղաքական ինստիտուտների՝ մասնավորապես իշխանության և ընդդիմության փոխհարաբերություններում
Թեմա 6	Քաղաքական մասնակցության ձևերը քաղաքական խոսույթի համատեքստում:

	Քաղաքական մասնակցության տիպաբանություն՝ կոնվենցիոնալ և ոչ կոնվենցիոնալ, քաղաքական խոսույթի ազդեցությունը քաղաքական մասնակցության վրա
Թեմա 7	Քաղաքական խոսույթի ազդեցությունը ընտրազանգվածի մասնակցության վրա:
	ՀՀ ընտրական գործընթացներում քաղաքական խոսույթի ազդեցությունը ընտրազանգվածի մասնակցային վարքագծի վրա
Թեմա 8	Քաղաքական խոսույթը ավտոկրատական և ոչ ավտոկրատական քաղաքական վարչակարգերում:
	Ամբողջատիրության խոսույթի առանձնահատկությունները, ավտորիտարիզմի խոսույթի առանձնահատկությունները, ժողովրդավարության խոսույթի առանձնահատկությունները հասարակություն և իշխանություն հարաբերությունների համատեքստում
Թեմա 9	ՀՀ առաջատար քաղաքական ուժերի ծրագրերի խոսույթային վերլուծություն:
	ՀՀ առաջատար քաղաքական ուժերի ծրագրերի խոսույթային վերլուծություն ՀՀԿ, ԲՀԿ, ԺԿ, ՕԵԿ, ՀՅԴ, ՀԱԿ ծրագրային դրույթների խոսույթային վերլուծություն
Թեմա 10	ՀՀ քաղաքական ուժերի ծրագրերի խոսույթային վերլուծությունը տեղական ընտրություններում:
	ՀՀ քաղաքական ուժերի ծրագրերի առանձնահատկությունների վերհանումը Երևանի ավագանու ընտրություններում խոսույթային վերլուծության միջոցով
Թեմա 11	Քաղաքական խոսույթի վերլուծությունը նախագահական ընտրություններում:
	Նախագահի թեկնածուների քաղաքական կարգախոսների և ելույթների խոսույթային վերլուծությունը ՀՀ-ում
Թեմա 12	Իշխանության և ընդդիմության քաղաքական խոսույթի առանձնահատկությունները ՀՀ-ում:
	Իշխանության և ընդդիմության քաղաքական խոսույթի առանձնահատկությունները ՀՀ-ում երեք նախագահների կառավարման տարիներին:

ՄԱՍ 2. «Քաղաքական խոսույթ» դասընթացի առարկայական ծրագիր՝ ըստ թեմաների

ԹԵՄԱ 1. Քաղաքական խոսույթի հասկացությունը

Արդի հասարակությունը զարգանում է արագ տեմպերով, ինչը պայմանավորված է տեղեկատվական հոսքերի մեծ ծավալներով, այսինքն՝ 21-րդ դարի հասարակությունն անցում է կատարում արդյունաբերական հասարակությունից ցանցային, հետարդյունաբերական կամ տեղեկատվական հասարակության (Ֆ. Ուեբսթեր Մ. Կաստելս, Դ. Բել): Սակայն այս երևույթը Հայաստանում դեռևս նոր է, հետևապես՝ տեղեկատվական հասարակության և տեղեկատվական ժողովրդավարության ձևավորման պայմաններում հնարավոր կլինի ավելի արդյունավետ և հիմնարար կերպով զբաղվել քաղաքական խոսույթի, քաղաքական հաղորդակցության և քաղաքական լեզվի ուսումնասիրությամբ:

Քաղաքական խոսույթի տեսությունն առաջացել է Արևմուտքում 20-րդ դարի 70-ական թթ. որպես՝ լեզվի, մշակույթի և հասարակության ուսումնասիրության ստրուկտուրալիստական հայեցակարգերի քննադատական վերլուծություն, որպես՝ հետազոտության՝ ճգնաժամ ապրող մարքսիստական հարացույցներին փոխարինող որոշ տարբերակներ ներկայացնելու փորձ: Քաղաքական խոսույթի տեսության ձևավորման գործում մեծ ներդրում են ունեցել հաղորդակցականության, հերմենևտիկայի, լեզվի սոցիոլոգիայի և սեմիոտիկայի (նշանագիտության) ոլորտների մի շարք գիտնականներ (Մ. Ֆուկո, Յու. Հաբերմաս, Ֆ. Ուեբսթեր, Տ.Վ. Դելյ, Դ. Հովարդ, Դ. Կին, Հ. Լասուել, Ն. Լուման, Պ. Բուրդյե, Ու. Լիպման, Ջ. Յալլեր, Մ. Մակլուհեն և այլք), ովքեր պայմանավորում են հասարակական-քաղաքական հարաբերությունները քաղաքական երկխոսության տեսանկյունից:

Քաղաքական լեզվի ուսումնասիրությունը սկիզբ է առել հատկապես քաղաքական խոսույթի և մտածելակերպի հետազոտության քաղաքագիտական հիմնախնդիրներից ելնելով, ինչպիսիք են՝ քաղաքական վարքագիծը, քաղաքական գիտակցությունը և դրանց ուսումնասիրության և վերլուծության մեթոդների և մոդելների մշակման անհրաժեշտությունը:

Քաղաքագիտության տեսանկյունից քաղաքական խոսույթը հնարավորություն է ընձեռում նորովի դիտարկել քաղաքական ինստիտուտների (օրինակ՝ իշխանություն և ընդդիմություն) միջև հարաբերությունները նախ և առաջ՝ որպես քաղաքական խոսույթի սուբյեկտների հարաբերություններ, որոնք հրապարակային են, բազմակողմ և երկխոսության տեսանկյունից կոնֆլիկտային, որի դեպքում հակադրվում են դիրքորոշումները: Իսկ այս ամենի նպատակը տեղի ունեցող իրադարձությունների

էութիւնը պարզելն է, ժամանակի մարտահրավերներին համապատասխան արձագանքելը, քաղաքականության մեջ կեղծիքը, հորինվածքը և սուտը բացահայտելը, ինչպէս նաև նոր գաղափարներ որոնելը ավելի արդյունավետ քաղաքական որոշումներ կայացնելու նպատակով:

Հասարակական հաղորդակցության կարևորագույն միջոցներից մեկը լեզվական հաղորդակցությունն է, որը տեղի է ունենում միջանձնային խոսքային հաղորդակցության ինչպէս բանավոր, այնպէս էլ՝ գրավոր մակարդակներում: Լեզվական հաղորդակցության բանավոր և գրավոր ձևերը, իրենց հերթին, արտահայտվում են խոսքի բովանդակային միավորում, այսինքն՝ խոսույթում:

Խոսույթը սահմանվում է որպէս տվյալ տեքստի բաղկացուցիչ համարվող լեզվական միավորների բովանդակային ամբողջություն:

Խոսույթը ձգտում է իր բովանդակության մեջ արտացոլել հաղորդակցության պահին մարդուն շրջապատող իրավիճակը, և, ամենակարևորը՝ ապահովել այդ իրավիճակի դինամիկ ամբողջականությունը:

Խոսույթը բաղկացած է ամբողջական նախադասություններից և նախադասության մասերից, իսկ նրա բովանդակությունը ոչ միշտ, սակայն հաճախ կենտրոնանում է որոշակի «հենակետային» ընդհանուր հասկացության վրա, որը անվանվում է «խոսույթի ուսումնասիրության նյութ»:

Առանձին նախադասությունները իրենց միասնական տրամաբանական բովանդակությամբ անվանվում են «պրոպոզիցիաներ», որոնք կապակցված են տրամաբանական հանգույցներով (կապեր, շաղկապներ) և այլն: Այսպիսով, խոսույթի ուսումնասիրության ժամանակ մեկնաբանողը ձեռնամուխ է լինում ներտեքստային տարբեր հանգույցների կապակցմանը՝ կրկնաբանական, իմաստաբանական (հոմանիշների և հականիշների) կապերին, սահմանում է արտաբերման թեման և այն, ինչն արձարծվում է տվյալ թեմայում:

Տեքստի նման մեկնաբանության ժամանակ մեկնաբանողը «վերականգնում է» տվյալ խոսույթում հեղինակի կողմից «կառուցված» գաղափարային աշխարհը, այսինքն՝ այն բովանդակությունը՝ միտքը, որը պարփակված է տվյալ համատեքստում: Այդ գաղափարային աշխարհն իր մեջ ներառում է նաև մեկնաբանողի կողմից համատեքստի ուսումնասիրության արդյունքում բացահայտելի մանրամասները և նրա կողմից հետագայում տրվելիք գնահատականները:

Այս հանգամանքից է, որ օգտվում է խոսույթի հեղինակը՝ կարողանալով հասանելի դարձնել իր կարծիքը հասցեատիրոջը: Ցանկանալով ընկալել խոսույթը՝ մեկնաբանողը մի պահ, ինքնաբերաբար, ներթափանցում է այլ գաղափարային աշխարհ: Փորձառու հեղինակը՝ հատկապես

քաղաքական գործիչը, միշտ փորձում է այնպես ձևակերպել իր խոսքը, որ այն հետագայում մեկնաբանվելիս հնարավորինս համահունչ լինի իր իսկ կողմից նախանշված և տրամաբանական առումով ստույգ սահմանված համապատասխան ըմբռնմանը, քանզի լեզվի բազմիմաստությունը կարող է լուրջ խոչընդոտ հանդիսանալ համատեքստի մեկնաբանության ժամանակ, այսինքն՝ տվյալ պարագայում մեկնաբանողը կարող է գիտակցաբար կամ անգիտակցաբար ցուցաբերել սուբյեկտիվ մոտեցում:

Խոսույթի մասին խոսելիս անհրաժեշտ է անդրադառնալ նաև քաղաքական խոսույթի (political discourse) հասկացությանը:

Քաղաքական խոսույթը հիմնված է մարդկանց և նրանց տարբեր խմբերի հավաքական և անհատական պահանջների իրացման վրա: Քաղաքական խոսույթի նպատակը երկխոսությունը չէ: Այս եզրն առաջին անգամ գործածվել է ֆրանսերենում 1789թ.-ից ի վեր՝ հետագայում փոխառվելով և յուրացվելով եվրոպական լեզվաընտանիքի այլ լեզուների կողմից:

Քաղաքական խոսույթի համապատասխան օրինակներ կարող են համարվել քաղաքական գործիչների ելույթները (բանավոր և գրավոր), ՋԼՄ-ների կողմից լուսաբանվող քաղաքական նորությունները և այլն, որոնք օժտված են հանրային ազդեցության մեծ ուժով:

Քաղաքական տեսաբանների կարծիքով (Լիպման Ու. Շեյգալ Ե. Բուշև Ա. և այլք) անհրաժեշտ է քաղաքական խոսքը տարբերել սովորական առումին խոսքից, քանի որ այն օժտված է խոսույթի առանձնահատուկ կառուցվածքով, որը խոսքային խիստ յուրօրինակ հնարքների արդյունք է:

Ըստ Դեմյանկովի՝ քաղաքական խոսույթը կարելի է դիտարկել երեք տեսանկյուններից՝ ա) զուտ բանասիրական, ինչպես մյուս տեքստերը, բ) սոցիո-հոգե-լեզվաբանական՝ խոսողի՝ լատենտային կամ ակնհայտ քաղաքական նպատակներին հասնելու արդյունավետությունը որոշելիս, գ) անհատական-հերմենևտիկական՝ խոսույթի հեղինակի կամ մեկնաբանողի որոշակի հանգամանքներում արտահայտած անձնական գաղափարները:

Ներկայումս գիտական գիտելիքի աճը հանգեցնում է առանձին գիտությունների միջև սահմանների ընդլայնմանը: Քաղաքական խոսույթի հետազոտությամբ զբաղվում են քաղաքագետները, լեզվաբանները, հոգեբանները, փիլիսոփաները, սոցիոլոգները, տնտեսագետները, ինչպես նաև քաղաքական հաղորդակցության տեսության մասնագետները: Շատ հետազոտողներ գտնում են, որ քաղաքական մտածելակերպը, քաղաքական գործողությունը և դրանց լեզվական կերպը կազմում են մեկ ամբողջություն՝ այդպիսով իսկ ընդունելով, որ քաղաքական խոսույթը միջդիսցիպլինար հետազոտությունների օբյեկտ է: Քաղաքական խոսույթի հետազոտության վերաբերյալ գիտական հետաքրքրությունը որոշ գիտնական-

ների համոզմամբ հանգեցրել է նաև նոր ուղղության՝ «քաղաքական լեզվաբանության» առաջացմանը:

Քաղաքական գործառույթը հատուկ է գործնականում բոլոր հրապարակային ելույթներին: Ուստի քաղաքական խոսույթը լեզվի օգտագործումն է սոցիալ-քաղաքական հաղորդակցության ոլորտում, իսկ ավելի լայն՝ հանրային հաղորդակցության ոլորտում: Տեքստի պատկանելությունը քաղաքական տեքստերի շարքին որոշվում է ինչպես նրա թեմայով, այնպես էլ քաղաքական հաղորդակցության համակարգում նրա զբաղեցրած տեղով: «Քաղաքական լեզվի» լայն ընկալումը՝ որպես հանրային ոլորտում օգտագործվող լեզու, հաշվի է առնում ԶԼՄ-ների աճող իշխանությունը, հաղորդակցական նոր տեխնոլոգիաների զարգացումը, գլոբալացման գործընթացների ընդլայնումը և այլ գործոններ:

Խոսույթը, ինչպես և հաղորդակցությունը ունիվերսալ է: Ուստի քաղաքագիտության շրջանակներում խոսույթը կարող է ունենալ ավելի լայն ընկալում, քան հաղորդակցությունը՝ չնայած, որ որոշ չափորոշիչների տեսանկյունից դրանք փոխներթափանցելի են:

Խոսույթը ձգտում է ներառել իր մեջ այն իրավիճակը, որն առկա է շփման պահին, և, ինչն ավելի կարևոր է, հիմնվում է այդ շփման դինամիկ ամբողջականության վրա: Հաղորդակցությունը ևս ձգտում է չանտեսել այդ առանձնահատկությունները, սակայն դրա հետ մեկտեղ ավելի շատ ուշադրություն է դարձնում շփման բովանդակության՝ խնդրի, մասնակիցների, ձևի, նպատակների և այլնի վրա:

Քաղաքագիտության տեսանկյունից խոսույթի գործնական դրսևորումները սահմանվում են տվյալ քաղաքական սուբյեկտին բնորոշ լեզվական միջոցների ընտրությամբ: Այս տեսանկյունից կարելի է խոսել քաղաքագիտության շրջանակներում ուսումնասիրվող քաղաքական խոսույթի այն ձևերի մասին, ինչպիսիք են՝ «քաղաքական առաջնորդի խոսույթը», «ամբողջատիրության խոսույթը», «անվտանգության խոսույթը», «ավտորիտար խոսույթը», «ժողովրդավարության խոսույթը», «խորհրդարանական խոսույթը» և այլն: Այլ կերպ ասած՝ քաղաքական առաջնորդի խոսույթը դրա գործնական դրսևորումների՝ քաղաքական ելույթների, հարցազրույցների, հրապարակումների համախումբն է: Ամբողջատիրության խոսույթը ամբողջատիրական հասարակությանը բնորոշ քաղաքական լեզվի գործնական դրսևորումների համախումբն է: Իսկ անվտանգության խոսույթը պետության անվտանգության վերաբերյալ քննարկումների համախումբն է:

Քաղաքական խոսույթի առավել հայտնի օրինակներ են՝ խորհրդային շրջանի քաղաքական լեզուն (Lingua Sovietica), ֆրանսիական Մեծ հեղափոխության խոսույթը, «Երրորդ ռեյխի» քաղաքական լեզուն և այլն:

Քաղաքական խոսույթն իրականացնում է նաև մի շարք գործառույթներ: Տարբեր տեսաբաններ առաջարկում են քաղաքական խոսույթի տարբեր գործառույթներ:

Ռուտ Վոդակն առանձնացնում է քաղաքական խոսույթի հետևյալ հիմնական գործառույթները՝ 1) *համոզիչ*, 2) *տեղեկատվական*, 3) *փաստարկման*, 4) *համոզիչ-գործառնական*, 5) *տարբերակիչ*, 6) *խմբավորող*:

Արևմտյան այլ հեղինակներ առանձնացնում են քաղաքական խոսույթի *վերահսկողական*, *մեկնաբանողական*, *սոցիալական նույնականացման* և այլ գործառույթներ:

Շեյգալն առանձնակի կարևորություն է տալիս քաղաքական խոսույթի *կարգավորիչ* գործառույթին, որը գործում է հաղորդակցության դաշտում: Մասնագիտական գրականության մեջ առանձնացնում են նաև քաղաքական խոսույթի *գործիքային*, *նորմատիվային*, *լեզվատիմացնող*, *կանխատեսման*, *մանիպուլյատիվ* և այլ գործառույթներ:

Այսպիսով՝ ակներև է, որ քաղաքական խոսույթի ուսումնասիրությունը հիմնված է գիտության տարբեր ճյուղերի համադրման (գուգորդման) սկզբունքների վրա, որը պայմանավորված է խոսույթի ձևի, նրանում առկա (ներկայացվող) խնդիրների և բովանդակության վերլուծությամբ: Գիտական այս ճյուղերից մեկը՝ քաղաքական բանասիրությունը, ուսումնասիրում է խոսույթի հատկանիշների հարաբերակցությունն այնպիսի հասկացությունների հետ, ինչպիսիք են՝ «իշխանությունը», «ազդեցությունը», «հեղինակությունը» և այլն: Ի տարբերություն քաղաքագետների՝ բանասերներն այս գործոնները դիտարկում են միայն խոսողի և մեկնաբանողի լեզվական առանձնահատկությունների տեսանկյունից, այնինչ քաղաքագետները փորձում են վերհանել համատեքստում թաքնված ընդհանուր բովանդակությունը: Քաղաքագիտական լեզվաբանությունը նախ և առաջ զբաղվում է քաղաքական խոսույթի շարահյուսական, իմաստաբանական և գործաբանական (պրագմատիկ) շարադրանքի վերլուծությամբ, ինչպես նաև՝ խոսույթի մեկնաբանության մոդելների մշակմամբ: Քաղաքական խոսույթի քաղաքագիտական վերլուծության նպատակը քաղաքական գործընթացի և քաղաքական ինստիտուտների միջև փոխհարաբերությունների իրական պատկերի վերհանումն է հստակ քաղաքագիտական եզրահանգումներ կատարելու և կանխատեսման հիմքեր մշակելու համար:

ԹԵՄԱ 2. Քաղաքական խոսույթի ուսումնասիրության տեսական հիմքերը

Խոսույթը դարձել է 20-րդ դարի հասարակագիտական մի շարք ուղղությունների կենտրոնական հետազոտական թեմաներից մեկը: Այդ ուղղություններն են Յու. Հաբերմասի *հաղորդակցական գործողության տեսությունը*, Կ. Յասպերսի *հերմենևտիկան*, Ֆ. Լիոտարի, Մ. Ֆուկոյի *հետստրուկտուրալիզմը*: Այս գիտնականներին հետաքրքրում էին երկու հարց՝ հաղորդակցության հնարավորությունները և հաղորդակցային վարքագծի պահանջները:

Քաղաքական հաղորդակցության մեջ քաղաքական խոսույթը կարելի է դիտարկել լայն և նեղ իմաստներով: Լայն իմաստով խոսույթ (խոսութային) վերլուծության համատեքստը ներառում է գործող անձանց, օբյեկտները, հանգամանքները, ժամանակահատվածը, գործողությունները և այլն: Այս դեպքում քաղաքական խոսույթի տարրեր են համարվում տեղի ունեցող իրադարձությունները, դրանց մասնակիցները և սոցիալական համատեքստը: Իսկ նեղ իմաստով քաղաքական խոսույթը մասնագիտացված տեքստ է, որն ունի իրեն հատուկ լեզու: Իմի բերելով այս երկու մոտեցումները՝ կարելի է նշել, որ քաղաքական խոսույթը բանավոր և գրավոր տեքստերի փոխանակումն է որոշակի պատմական, սոցիալական և քաղաքական ժամանակում:

«Հաղորդակցական ռացիոնալության տեսության» մեջ գերմանացի փիլիսոփա և սոցիոլոգ Յուրգեն Հաբերմասը խոսույթը սահմանում է որպես հաղորդակցության հատուկ ձև, որի նպատակը իրականության անկողմնակալ վերլուծությունն է, ինչպես նաև հաղորդակցության մասնակիցների հայացքների և գործողությունների քննադատական ուսումնասիրությունն ու հիմնավորումը: Հաբերմասի հայեցակարգում խոսույթը հասկացվում է նաև որպես ճշմարիտ գիտական գիտելիքի ստացման միջոց, ինչպես նաև համաձայնության հասնելու փաստարկված միջոց, «նշանակալի» երկխոսություն, հաղորդակցական գործողություն:

Քաղաքական խոսույթի նեղ ընկալման կողմնակիցն է հոլանդացի լեզվաբան Թյոն վան Դեյկը, ով կարծում է, որ քաղաքական խոսույթը սոցիալական ոլորտով սահմանափակված ժանրերի դաս է, հատկապես՝ քաղաքականությամբ: Կառավարական քննարկումները, խորհրդարանական բանավեճերը, կուսակցական ծրագրերը, քաղաքական գործիչների խոսքը այն ժանրերն են, որոնք պատկանում են քաղաքականության ոլորտին: Քաղաքական խոսույթը քաղաքական գործիչների խոսույթն է: Սահմանափակելով քաղաքական խոսույթը մասնագիտական շրջանակներով, քաղաքական գործիչների գործունեությամբ՝ գիտնականը նշում է,

որ քաղաքական խոսույթը միևնույն ժամանակ նաև ինստիտուցիոնալ խոսույթի ձև է: Դա նշանակում է, որ քաղաքական գործիչների խոսույթներ են համարվում այն խոսույթները, որոնք ձևավորվում են ինստիտուցիոնալ միջավայրում, ինչպես օրինակ՝ կառավարության նիստը, խորհրդարանի նստաշրջանը, քաղաքական կուսակցության համագումարը և այլն: Խոսույթի արտաբերումը պետք է կատարվի քաղաքական գործչի կողմից իր մասնագիտական դերում և ինստիտուցիոնալ միջավայրում: Այսպիսով՝ խոսույթը քաղաքական է, երբ այն տեղի է ունենում քաղաքական միջավայրում, քաղաքական հաղորդակցության ժամանակ քաղաքական գործողության միջոցով:

Յու. Հաբերմասի *հաղորդակցական գործողության հայեցակարգի* համաձայն՝ խոսույթն իրենից ներկայացնում է ընդհանուր համաձայնության հասնելու համար երկխոսության պատճառաբանված միջոց: Խոսույթում փորձ է արվում հիմնավորման միջոցով նորից իրականացնել խնդրայնացված համաձայնությունը, որը տեղի է ունեցել հաղորդակցական գործողության մեջ: Խոսույթը լեզվական հաղորդակցության այնպիսի ձև է, որը կազմված է մի շարք կանոններից: Առաջին՝ խոսույթում մասնակցությունն ազատ է խոսքունակ ցանկացած սուբյեկտի համար, որն իրավահավասար է խոսույթի մյուս մասնակիցներին: Երկրորդ՝ խոսույթում համաձայնության հասնելու համար արգելվում է հարկադրանքը: Երրորդ՝ խոսույթի մասնակիցներն իրավունք ունեն գործել միայն համագործակցային և պատճառաբանված համաձայնության հասնելու սկզբունքով:

Նման խոսույթը Հաբերմասն անվանում է ճշմարիտ, մինչդեռ կեղծ խոսույթը կեղծ համաձայնության երևույթ է, որը պետք է ընկալել ոչ թե որպես պատահական արտաքին ազդեցությունների արդյունք, այլ՝ որպես հաղորդակցության կառուցվածքում ներդրված հարկադրանքի օրինաչափ հետևանք: Այս երևույթը հանգեցնում է խոսույթի մեկ և ավելի կանոնների պարբերական խախտմանը: Հաղորդակցության կառուցվածքը չի պարունակում հարկադրանք միայն այն դեպքում, երբ բոլոր հնարավոր մասնակիցներն ունեն խոսքային ակտերի իրականացման հնարավորություն: Ճշմարիտ խոսույթն այն է, որի հիմքում ընկած է միայն մեկ շարժառիթ, այն է՝ ճշմարտության հասնելը:

Հերմենստիկայի ուղղությունում սահմանվում է մարդկային կեցության հիմնական գաղափարների միասնությունը, ինչով էլ բացատրվում է իրական հաղորդակցության հնարավորությունը: Կարլ Յասպերսը տարբերակում է հաղորդակցության *օբյեկտային* և *էքզիստենցիալ* ձևերը: Օբյեկտայինը պայմանավորված է մարդկանց պատկերացումների ընդհանուր կազմակերպմամբ (ընդհանուր շահեր, ընդհանուր մշակութային պատկա-

ներություն և այլն): Էքզիստենցիալ հաղորդակցությունը հնարավոր է՝ որպես աշխարհի միասնական էության հետ երկու տարբեր անհատականությունների առնչություն: Դրա իրականացումը դիտվում է որպես անմիջական իրական գործողություն: Յասպերսն ընկալում է Էքզիստենցիան որպես մարդկային անձի միջուկ, որպես ազատություն: Հենց ազատության մեջ է գետնեղված ինքնակեցությունը: Յասպերսի համար խոսույթը երկու ազատությունների հաղորդակցությունն է: Հերմենևտիկայում հաղորդակցական վարքագծի խնդիրը լուծվում է հետևյալ դրույթով՝ սեփական գոյության պարզաբանումը միաժամանակ մյուսներին հասկանալն է:

Հետստրուկտուրալիստները, ընդհակառակը, պնդում են, որ սոցիալական համընդհանրության տեսանկյունից մարդիկ գտնվում են անիմացության մեջ: Ըստ Ֆ. Լիոտարի՝ չափավոր ռազմավարության տեսության՝ եկել է մետանարատիվների, այսինքն՝ ազատագրման խոսույթի և գիտելիքի զարգացման խոսույթի ժամանակաշրջանի ավարտը, որոնք ապահովում էին միասնական հաղորդակցական կողը և ստեղծում իրականության հետ կապ չունեցող հաղորդակցության կեղծ հնարավորություն: Այս դեպքում արդյունավետ հաղորդակցության մեկնարկային սկզբունքը պետք է լինի ոչ թե կոնսենսուսը, այլ՝ տարակարծությունը: Լիոտարը գրում է, որ ցանկացած իշխանություն ստեղծում է իր խոսքային փորձը, որը ձգտում է համընդհանրության, ճշմարտության և արդարության կարգավիճակի՝ դրանով իսկ իրեն ենթարկելով մյուս խոսքային փորձերը:

Միանշանակ է հետստրուկտուրալիզմի մեկ այլ ներկայացուցիչ ֆրանսիացի փիլիսոփա, հասարակագետ Միշել Ֆուկոյի դիրքորոշումը, որն ուշադրությունը սևեռում է քաղաքական խոսույթի իշխող և հարկադրող ուժի վրա: Ըստ Ֆուկոյի՝ քաղաքական խոսույթը համարվում է հզոր իշխող ռեսուրս, այդ իսկ պատճառով այն հանդիսանում է ցանկության, վախի և վերահսկողության օբյեկտ: Այս առիթով Ֆուկոն նշում է, որ ցանկացած հասարակությունում խոսույթի գործածումը միաժամանակ վերահսկվում է, ենթարկվում է սելեկցիայի (ընտրասերման), վերաբաշխվում է որոշակի գործընթացների օգնությամբ, որոնց հիմնական գործառույթները դրա իշխելու իրավագործության և դրա հետ կապված վտանգների չեզոքացումն է, դրանից բխող իրադարձությունների անկանխատեսելիության սահմանափակումը, դրա նմանատիպ սպառնողական նյութեղենությունից խուսափումը: Ֆուկոն գտնում է, որ բոլոր խոսույթներն ունեն քաղաքական երանգ, քանի որ համարվում են իշխանության դիպլոմատիկ:

Ըստ հետստրուկտուրալիզմի՝ ցանկացած իշխանության համար պարտադիր պայման է նրա լեզվական արտահայտումը, իսկ քաղաքականու-

թյունը ոչ այլ ինչ է, քան գաղտնագրված նշանների համակարգ, որը բացահայտվում է խոսույթի օգնությամբ: Ըստ հայտնի քաղաքական սեմիոլոգ (նշանագետ) և գրականագետ Ռոլան Բարտի՝ իշխանությունն իրեն դրսևորում է ոչ միայն պետական ինստիտուտների, հարկադրանքի գործիքների, օրենքների, այլև՝ տեքստերի միջոցով, ինչը, անկասկած, ակնհայտ է ժամանակակից տեղեկատվական հասարակությունում:

Քաղաքական խոսույթի տեսության իմաստավորման գործում մեծ ներդրում ունի քաղաքական խոսույթի վերլուծության մեթոդաբանության հիմնադիրներից ֆրանսիացի լեզվափիլիսոփա Միշել Պետյոն, ով 1969թ.-ին լույս ընծայեց «Խոսույթի ինքնավերլուծություն» աշխատությունը, որտեղ հարց էր բարձրացված խոսության ձևավորումների մասին: Այդ աշխատությունում խոսույթի ձևավորումը Պետյոն դիտարկում է որպես հաղորդակցության մասնակիցների արժեքային կողմնորոշումների, որոշակի գաղափարախոսական դիրքորոշումների արտաբերում, արտահայտում և ներկայացում: Պետյոն խոսույթների փոխկապակցվածությունը պայմանավորում է հաղորդակցվողների մտածելակերպի առանձնահատկություններով:

Ըստ Ուեբսթերի՝ խոսույթն ունի երկու հիմնական նշանակություն՝ ա) բառերի միջոցով մտքերի փոխանակում, բ) ռացիոնալ քննարկում կամ համոզում: *Քաղաքական խոսույթը հիմնավորված դիրքորոշումների, կարծիքների փոխանակումն է, որի արդյունքում միջոցներ են ձեռնարկվում հասարակական-քաղաքական խնդիրների լուծման համար:* Այս դեպքում բոլոր քաղաքացիները ևս պետք է ընդգրկվեն որոշումների կայացման գործընթացում, որպեսզի համատեղ որոշեն, թե որ ուղին է ավելի նպատակահարմար հասարակական-քաղաքական խնդիրների լուծման համար:

Ուշագրավ է խոսույթի վերաբերյալ Թ. վան Դեյկի դիրքորոշումը: Նա խոսույթը սահմանում է ոչ միայն որպես կապակցված տեքստ, այլև՝ բարդ հաղորդակցական երևույթ, որը ներառում է նաև սոցիալական համատեքստը, ինչը պատկերացում է ձևավորում ինչպես հաղորդակցության մասնակիցների, այնպես էլ՝ ընկալման և արտաբերման գործընթացների մասին: Այս սահմանումը հնարավորություն է ընձեռում ներթափանցել լեզվի կրողի մտքում տեղի ունեցող գործընթացների կառուցվածքի մեջ: Վան Դեյկը խոսույթի հասկացությունը տարանջատում է լայն և նեղ իմաստների: Լայն իմաստով՝ խոսույթը ներառում է նաև իր հայեցակարգի հասկացությունը, քանի որ այն ներկայացնում է որպես իրականության տարր, որն ունի ժամանակային ձգողականություն և տարածման տրամաբանություն: Այն նկարագրում է գործող անձանց, օբյեկտներին, հանգամանքները, ժամանակահատվածը, գործողությունները և այլն: Այս պարա-

գայում խոսույթի տարրեր են հանդիսանում տեղի ունեցող իրադարձությունները, դրանց մասնակիցները, համատեքստը, այսինքն՝ 1. իրադարձությունների հանգամանքները, 2. իրադարձությունների պարզաբանման դաշտը, 3. իրադարձությունների մասնակիցների գնահատականը, 4. խոսույթն իրադարձությունների հետ կապող տեղեկատվությունը:

Նեղ իմաստով քաղաքական խոսույթի վան-դեյկյան սահմանումը հետևյալն է՝ քաղաքական խոսույթը հաղորդակցական իրադարձություն է, որը տեղի է ունենում խոսողի և լսողի միջև հաղորդակցական գործողության որոշակի ժամանակահատվածում, տարածությունում և համատեքստում: Այդ հաղորդակցական գործողությունը կարող է լինել խոսքային, գրավոր, ունենալ բանավոր և ոչ բանավոր բաղադրիչներ:

Խոսույթ վերլուծության մեթոդը ծագել է կառուցվածքային լեզվաբանության շրջանակներում: Ֆ. դը Սոսյուրը «Ընդհանուր լեզվաբանության դասընթաց» աշխատությունում (1916թ.) լեզուն սահմանում է որպես նշանային համակարգ՝ պնդելով, որ այն ձևական տարբերությունների ոլորտ է, որում նշանների նմանությունը կրում է հարաբերական, պատահական բնույթ:

Հետխորհրդային տարածաշրջանում քաղաքական խոսույթի հետազոտությամբ զբաղվում են Ա. Ալթունյանը, Մ. Իլյինը, Է. Լասանը, Ե. Շեյգալը և ուրիշներ: Այս հեղինակների աշխատություններում քաղաքական խոսույթի վերլուծությունը դիտարկվում է սեմիոտիկական և հաղորդակցական մոտեցումների տեսանկյունից: Այս առիթով Իլյինը նշում է, որ քաղաքական խոսույթի վերլուծության առարկան քաղաքականությունն է՝ որպես սեմիոտիկական երևույթ, որպես նպատակին հասնելու գիտակցված փոխգործունեություն: Այս պարագայում է, որ քաղաքականությունը դառնում է շփում, հաղորդակցություն և, իհարկե, իր բնույթով նաև՝ «լեզու», սակայն, բնավ, այն չի համընկնում մարդկային բնական լեզուների հետ:

«Քաղաքական խոսույթի սեմիոտիկա» աշխատությունում ռուս լեզվաբան Շեյգալը սահմանում է քաղաքական խոսույթը որպես ինստիտուցիոնալ շփում, որն օգտագործում է նշանային համակարգը, ինչն առկա է իրավիճակային համատեքստում: Շեյգալը քաղաքական խոսույթը դիտարկում է որպես՝ «ենթալեզու + տեքստ + համատեքստ»:

Այսպիսով, վերոհիշյալ հետազոտողները քաղաքական խոսույթի հիմնական նշանակությունը տեսնում են քաղաքական գործընթացի գիտակցական և տրամաբանական կազմակերպման մեջ: Ժամանակակից քաղաքական խոսույթի վերլուծության առաջատար մեթոդաբանական նախադրյալ է հանդիսանում սեմիոտիկական-հաղորդակցական մոտեցումը, որի համաձայն՝ քաղաքական խոսույթ է համարվում ցանկացած

նշան (ինչպես բանավոր, այնպես էլ՝ ոչ բանավոր), որը որոշակի գործառնություն է իրականացնում քաղաքական հաղորդակցությունում:

ԹԵՄԱ 3. Քաղաքական խոսույթի տիպաբանությունը և դրսևորման ձևերը

Քաղաքական խոսույթի մասին խոսելիս անհրաժեշտ է նշել նաև խոսույթի տիպաբանության մասին: Ըստ դրսևորման ձևի՝ խոսույթը լինում է *գրավոր* և *բանավոր*: Քաղաքական խոսույթի բանավոր և գրավոր ձևակերպումները յուրահատուկ են, քանի որ կարող են ներառել բազմաթիվ ճարտասանական հարցեր, ենթահարցեր, որոնք իրենցից ներկայացնում են նաև պատասխաններ (կարծիքներ):

Բանավոր քաղաքական խոսքի ժամանակ նշանակալի է խոսքի հնչերանգի, նրա միջոցով արտաբերվող հեզանքի, գովերգման, ծաղրի, մտահոգության, սարսափի, տագնապի, կոչի և այլ գործոնների դերը, որը կարող է նվազել և, երբեմն, նույնիսկ կորչել միևնույն խոսքի գրավոր արտահայտման դեպքում:

Բանավոր խոսույթի մանիպուլյատիվ ազդեցությունը հասարակական գիտակցության վրա ավելի մեծ է, քան գրավոր խոսույթի ազդեցությունը: Բանավոր խոսույթի ժամանակ հեղինակը, որը տիրապետում է ճարտասանական արվեստի հմտություններին, շատ ավելի արդյունավետ կերպով կարող է իր ասելիքը հասցնել լսարանին և, երբեմն, նույնիսկ կարող է հրահրել զանգվածների մոտ որոշակի վարքագծային դրսևորումներ: Այս մեխանիզմը շատ հաճախ կիրառվում է հանրահավաքների ժամանակ, երբ զանգվածներին ենթագիտակցաբար կարող են պարտադրվել վարքագծի որոշակի մոդելներ:

Բանավոր խոսույթն իր արդյունավետության համար պարտական է հնչերանգին, քանի որ ցանկացած տեքստ ոչ միայն բովանդակում է որոշակի տեղեկույթ, այլև ունի հուզական կողմ, որը մեծապես կարող է ազդել հասարակական գիտակցության վրա: Նույնիսկ խոսույթի վերլուծության տեսանկյունից բանավոր խոսքը շատ ավելի ընդհանուր և ամբողջական պատկերացում կարող է ընձեռել հետազոտողին, քան գրավոր խոսույթը, որը սահմանափակ է, նվազ գրավիչ և հետևապես՝ նվազ արդյունավետ: Գործնական փաստերի վերլուծությունը հիմնավորում է բանավոր խոսույթի արդյունավետությունը ազդեցության և ճիշտ նպատակակետին հասնելու առումով:

Գրավոր խոսույթը ի տարբերություն բանավորի, կարող է լինել ավելի համակարգված, բովանդակային և հստակ: Այսպիսի խոսույթը ենթարկ-

վում է գրավոր խոսքի շարադրման քերականական կանոններին, ուստի հաճախ կարող է սահմանափակվել լեզվական օրենքներով: Սակայն այն, չնայած իր համակարգվածությանը, կարող է չունենալ միևնույն ազդեցությունը, ինչ բանավոր խոսույթը: Համակարգվածությունը և հուզական կոդմի դրսևորման բացակայությունը գրավոր խոսքը կարող են դարձնել պակաս ազդեցիկ, հետևապես՝ պակաս արդյունավետ քաղաքական ասպարեզում:

Խոսույթի գրավոր և բանավոր ձևերի դասակարգման գործում հարկ է առանձնացնել նաև *ընթերցվող* և *չընթերցվող* քաղաքական խոսույթները: Այս դասակարգման անհրաժեշտությունը կրկին պայմանավորված է քաղաքական խոսույթի՝ լսարանի վրա ունեցած ազդեցությամբ: Հարկ է նշել, որ բանավոր, սակայն ընթերցվող խոսույթի ազդեցությունը լսարանի վրա շատ ավելի թույլ կարող է լինեն, քան բանավոր չընթերցվող խոսույթի ազդեցությունը: Սա պայմանավորված է այն բանով, որ բանավոր ընթերցվող խոսույթի ժամանակ հեղինակը կարող է աննկատ կերպով կորցնել լսարանի հետ ինտերակցիան, ինչը նրա, թեկուզև, համակարգված և բովանդակալից խոսույթը կդարձնի պակաս գրավիչ, երբեմն նույնիսկ անհետաքրքիր: Մինչդեռ բանավոր և չընթերցվող խոսույթը, ինչպես արդեն հասկանալի է, կլինի ավելի ազդեցիկ, գրավիչ, հետևապես՝ նաև արդյունավետ լսարանի հետ ինտերակցիայի շնորհիվ:

Քաղաքական գործիչները քաղաքականության մեջ հաջողություններ ունենալու և հասարակական հարգանք վայելելու համար անպայմանորեն պետք է հաշվի առնեն քաղաքական խոսույթի վերը նշված ձևերի առանձնահատկությունները:

Քաղաքական ինստիտուտների միջև հարաբերությունների տեսանկյունից մասնագիտական գրականության մեջ առանձնացվում են խոսույթի հետևյալ ձևերը՝ *կոնֆլիկտային խոսույթ* (բանավեճեր, երկկողմ քննադատություններ) և *համաձայնության խոսույթ* (բանակցություններ, կլոր սեղաններ, դաշինքներ): Կոնֆլիկտային խոսույթը նեղացնում է վիճող կողմերի գիտակցությունը և ուղղված է նրանց դիրքորոշումների միջև տարբերությունների վերհանմանը, ինչը թույլ է տալիս գտնել շահերի անհամաձայնության առարկան: Կոնֆլիկտային խոսույթի երկարաձգումը հանգեցնում է կործանարար հետևանքների: Մինչդեռ համաձայնության խոսույթն ընդլայնում է կողմերի գիտակցությունը և ուղղված է ընդհանուր շահերի որոնմանն ու դիրքորոշումների մերձեցմանը: Այն կարող է ձևավորվել նաև կոնֆլիկտային խոսույթի արդյունքում: Քաղաքական խոսույթի լիարժեքությունը որոշվում է խոսույթի այս երկու ձևերի առկայությամբ:

Քաղաքական ակտորները հաճախ կարող են ներգրավվել երկուստեք կոնֆլիկտային հարաբերություններում և, այդ իսկ պատճառով, ստիպված

են բանավեճերի, փոխադարձ քննադատության (կոնֆլիկտային խոսույթ), այնուհետև՝ բանակցությունների, «կլոր սեղանների» և համաձայնեցնող բնույթ ունեցող (համաձայնության խոսույթ) այլ միջոցների օգնությամբ այդ իրավիճակներից ելքի ուղիներ փնտրել, որոնք թույլ կտան կառուցողական լուծումներ գտնել առկա խնդիրների համար իրենց ինքնուրույնության և հասարակական ամբողջականության պահպանման նպատակով:

Ըստ քաղաքական վարչակարգի ձևի՝ տարբերում են *ամբողջատիրական, ավտորիտար* և *Ժողովրդավարական* խոսույթներ: Այս դասակարգման հիմքը պայմանավորված է քաղաքական վարչակարգերի առանձնահատկություններով: Ամբողջատիրությունը ենթադրում է մենախոսական և միակողմ խոսույթ, որը բացառապես իշխանության խոսույթն է և կրում է հարկադրական բնույթ: Ավտորիտարիզմը ենթադրում է կեղծ բազմակողմ խոսույթ՝ կամ դրա նմանակում, երբ իշխանությունը ձևացնում է հասարակության և ընդդիմության հետ կոնսենսուսի գնալու պատրաստակամությունը: Ժողովրդավարությունը ենթադրում է իրական բազմակողմ խոսույթ, երբ բոլորի տեսակետները լսելի և քննարկելի են:

Քաղաքական խոսույթի դրսևորման ձևերի մասին խոսելիս հարկ է ընդգծել հեղինակի կողմից հաճախակի կիրառվող քաղաքական խոսույթի հնարքների օգտագործման փաստը, ինչը, ինքնին, որոշակի երանգ է հաղորդում տվյալ խոսույթին՝ այն դարձնելով ավելի գրավիչ: Նման հնարքների օգտագործման շնորհիվ խոսույթի հեղինակը հնարավորություն է ստանում իր խոսքը դարձնել ավելի ազդեցիկ, ընկալելի և նաև փորձում է արձարժել այն հարցերը, որոնք ցանկանում է լսել զանգվածը: Օրինակ՝ իրենց քաղաքական խոսույթում շատ հաճախ հեղինակները կիրառում են հետևյալ հնարքները՝ ճարտասանություն, չափազանցված աբսուրակցիա (վերացական հասկացություններ), քննադատություն, «Ես»-ի գերազնահատում, բացարձակ ճշմարտության առարկում և այլն:

Ահա այս հատկանիշներն են, որ ցուցաբերում են քաղաքական խոսույթին ներհատուկ բանավիճայնություն և նրան առանձնացնում են խոսքի այլ ձևերից: Այս բանավիճայնությունն արտահայտվում է բառերի ընտրության ժամանակ, որի շնորհիվ «մարտական գործողությունները» ռազմի դաշտից տեղափոխվում են քաղաքական հարթակ:

Այսպիսով, քաղաքական խոսքի բանավիճայնությունը յուրատեսակ թատերականացված ագրեսիայի դրսևորում է, որի միջոցով խոսույթի հեղինակը կարող է բացասական վերաբերմունք ներշնչել իր քաղաքական հակառակորդների նկատմամբ՝ տալով նրանց բացասական գնահատականներ:

Քաղաքական խոսույթում կարելի է վերհանել հեղինակի կողմից ոչ ակնհայտ և ակնհայտ ձևով տրված գնահատականները՝ վերլուծելով արտաբերման մի քանի ձևեր՝ պնդումներ և ընդգծված գործելառձ, հարցերի միջոցով բարձրացվող քողարկված կարծիքներ, քննարկումներ և խնդիրների նկարագրում, հասարակության առջև ծառացած խնդիրների դրական, կառուցողական լուծումների նկարագրում (օր.՝ «Մենք պետք է անենք այս կամ այն բաները»), կամ ժխտական (օր.՝ «Այսպես ապրել չի կարելի»), իշխանության ներկայացուցիչներին ուղղված հարցադրումներ և պահանջներ:

Ինչպես նշում է Բեյլեյը՝ քաղաքական խոսույթի նշանակությունը, դերը կայանում են իր հասցեատիրոջը, այսինքն՝ քաղաքացիներին «քաղաքականապես» ճիշտ գործողությունների և գնահատականների անհրաժեշտության ներշնչման մեջ: Այլ կերպ ասած՝ քաղաքական խոսույթի նպատակը հասցեատիրոջը համոզելը, նրա մոտ քաղաքական համոզմունքներ ձևավորելու և դրանց համար պայքարելու վճռականություն արթնացնելն է:

Քաղաքական գործիչն իր խոսքում հենվում է սիմվոլների վրա, իսկ նրա հաջողությունը պայմանավորվում է այն հանգամանքով, թե որքանով են այդ սիմվոլները ներդաշնակ զանգվածի գիտակցությանը:

Որպես հետևություն՝ կարելի է նշել, որ քաղաքական գործիչը պետք է կարողանա ազդել մարդկանց գիտակցության մեջ իրեն անհրաժեշտ «նպատակակետի» վրա. քաղաքական գործիչի կարծիքները պետք է համապատասխանեն իր հասցեատիրոջ, այսինքն՝ քաղաքական խոսույթի «սպառողների» կարծիքներին և գնահատականներին, հետևաբար՝ նա պետք է ներգործի մարդկանց հույզերի, նրանց պարտքի զգացումի և այլ հոգեբանական գործոնների վրա: Ներշնչանքի միջոցով արտաբերվող քաղաքական խոսույթի նպատակն իր լսարանի մտադրությունների, կարծիքների և գործողությունների դրապատճառների փոխակերպումն է: Միայն հասցեատիրոջ մոտ ուրիշի կարծիքը կամովին ընկալելու ցանկություն արթնացնելու ճանապարհով է, որ քաղաքական խոսույթի հեղինակը կարող է հաջողության հասնել այդ ներշնչման գործընթացում:

Քաղաքական խոսույթի մասին խոսելիս անհրաժեշտ է նաև ուշադրություն դարձնել խոսույթի հեղինակի արտահայտած տեսակետների՝ իր իսկ կողմից հաստատական պնդման փաստի վրա: Կուսակցական պատկանելությունը խոսողին պարտադրում է ցանկացած իրավիճակում պաշտպանել կուսակցության գաղափարները, նույնիսկ, եթե դրանք տվյալ ժամանակաշրջանում որոշակիորեն կորցնում են իրենց արդիականությունը:

Իբրև քաղաքական խոսույթի հնարք՝ խոսողը, որպես իր ելույթի անհրաժեշտության հիմնավորում կամ պատճառ, կարող է օգտագործել

նան «պահի թելադրանքի» հանգամանքը: Օրինակ՝ «Ես խոսում եմ ոչ թե այն պատճառով, որ ուզում եմ խոսել, այլ՝ քանի որ այդպես է պետք»:

Ինչպես «ռազմի դաշտում»՝ քաղաքական խոսույթը նպատակա- ուղղված է հակառակորդի «զինուժի», այսինքն՝ նրա դիրքորոշումների և փաստարկների ջախջախմանը: Քաղաքական բանավեճում հակառակոր- դի ոչնչացման միջոցներից մեկը նրան ծաղրի ենթարկելն է: Բազմաթիվ տեսաբանների կարծիքով ծիծաղը, առհասարակ, հակառակորդին նվաս- տացնելու ոչ գիտակցված ցանկություն է առաջացնում: Ի դեպ՝ այս մեթոդը կիրառվում էր դեռևս Հռոմեական Կայսրության ժամանակաշրջանում:

Հարկ է նշել, որ այս վիրավորական ծաղրանքի հանգամանքը հան- րության կողմից ընկալվում է միայն քաղաքական արտակարգ, ծայրահեղ և ճգնաժամային զարգացումների դեպքում, մինչդեռ հակառակ պարա- գայում այն ուղղակի խիստ քննադատության կարժանանար միևնույն հանրության կողմից:

Քաղաքական հակառակորդին վարկաբեկելու համար, որպես ավելի մեղմ հնարք, օգտագործվում է ոչ թե ծաղրի ենթարկելու մեթոդը, այլ՝ վերջինիս սխալական հայացքների մասին խոսելու հանգամանքը: Խոսողի կողմից իր քաղաքական հակառակորդին հասցեագրված բացասական գնահատականները վերջինիս՝ իր հայացքներում սխալական լինելու վերաբերյալ, զանգվածի մոտ նոր կարծիքի ձևավորման կամ՝ արդեն իր իսկ ձևավորած կարծիքի ամրապնդման լավագույն միջոցներից մեկն է:

Այսպիսով, նպատակահարմար չէ քաղաքական խոսույթը դիտարկել միայն լեզվական տեսանկյունից, քանի որ այդ դեպքում այն կարող է կորցնել իր նշանակությունը և նպատակը, այսինքն՝ քաղաքական խո- սույթի միակողմանի դիտարկման պարագայում, ուղղակիորեն, քիչ հավանական են դառնում քաղաքական խոսույթի հեղինակի կողմից իր լսարանին հասցեագրված գաղափարների, նրանցում թաքնված իմաստ- ների, տրամաբանական անցումների վերհանումն ու մեկնաբանումը: Մինչդեռ քաղաքական խոսույթը և նրա դրսևորման ձևերը հանրության քաղաքական կյանքում մեծ կարևորություն ունեն, ինչը ենթադրում է քաղաքագիտության մեջ քաղաքական խոսույթի ուսումնասիրության և վերլուծության անհրաժեշտություն: Քաղաքական խոսույթի ուսումնասի- րությունը ոչ միայն լեզվաբանության, այլև քաղաքագիտության արդի խնդիրներից մեկն է, քանի որ մեր օրերում խիստ անհրաժեշտ է դարձել քաղաքական գործիչների խոսքի ուսումնասիրության և վերլուծության հիման վրա վերջիններիս քաղաքական գործողությունների մասին դատո- դություններ անելը: Այս պարագայում հարկ է նշել, որ այդ դատո- դությունները, մասնավորապես՝ նախընտրական քարոզարշավների ժամանակ թեկնածուների հասարակական-քաղաքական ելույթների

ուսումնասիրության և վերլուծության արդյունքում կատարված եզրակացությունները, հետազայում, միանշանակորեն, կարող են քաղաքագիտական կանխատեսումների հիմք հանդիսանալ:

ԹԵՄԱ 4. Քաղաքական խոսույթի վերլուծության մեթոդները

Քաղաքական խոսույթի ուսումնասիրությունը քաղաքագիտության շրջանակներում առաջին հերթին ուղղված է քաղաքական գործիչների խոսքի, քաղաքական մտածելակերպի և խոսքային արտահայտություն ունեցող այլ միավորների վերլուծությանը լեզվական տվյալների միջոցով, որի իրականացման համար հետազոտողներն առաջարկում են բազմաթիվ մեթոդներ:

Այդ մեթոդների շարքում առավել տարածված են *համատեքստի վերլուծության (կոնտենտ-վերլուծություն), կոզնիտիվ (ճանաչողական), գաղափարախոսական, նկարագրական, քննադատական վերլուծության, կոնֆլիկտ-խոսութային* և այլ մեթոդներ:

Քաղաքագիտության շրջանակներում *համատեքստի վերլուծությունը (կոնտենտ-վերլուծություն)* սովորաբար օգտագործվում է տեքստի հեղինակի կոզնիտիվ (ճանաչողական) կարգաբերումների ուսումնասիրության համար, այսինքն՝ նրա վերաբերմունքը այս կամ այն իրադարձության, հասկացությունների, արժեքային կատեգորիաների նկատմամբ և այլն: Ասվածի տիպային օրինակ կարող է լինել ԱՄՆ-ում հանրապետական և դեմոկրատական կուսակցությունների ծրագրերի ուսումնասիրությունը «յուրային - օտար» հայեցակետի դինամիկայի տեսանկյունից: «Յուրայինի» գերակայությունը «օտարի» նկատմամբ թույլ է տալիս եզրակացնել, որ քաղաքական խոսույթն այդ դեպքում ավելի կոնֆլիկտային է և միջկուսակցական հարաբերություններում առկա են էական խնդիրներ:

Համատեքստի վերլուծության մեթոդի նպատակը քաղաքական խոսույթում առկա բառերի և բառակապակցությունների միջոցով ընդհանուր տեքստի բովանդակության ճշմարտանման վերհանումն է, որի արդյունքում կարելի է տեքստի հեղինակի մտածելակերպի և գիտակցության յուրահատկությունների մասին դատողություններ անել:

Քաղաքականության իրականացման ընթացքում և դրա արդյունքում մշակվում են բազմապիսի փաստաթղթեր: Դրանք կարող են լինել թեկնածուների նախընտրական ծրագրերը, տարբեր կուսակցությունների և միավորումների առաջնորդների ելույթները նիստերի, հանրահավաքների ժամանակ, զանգվածային լրատվամիջոցների նյութերը և այլն: Այս ամենը քաղաքագետի համար արժեքավոր հետազոտական նյութ է, որն իր մեջ

արտացոլում է իշխանության համար մղվող պայքարի բարդ գործընթացը և, առհասարակ, քաղաքական գործունեության ընթացքը: Այդ իսկ պատճառով համատեքստի վերլուծության մեթոդը այս կամ այն տեքստի բովանդակության յուրօրինակ, ձևայնացված վերլուծությունն է, որը դարձել է քաղաքական որոշումների մշակման և իրականացման, ինչպես նաև քաղաքական կանխատեսման կարևորագույն օժանդակ մեթոդներից մեկը:

Այս մեթոդի գլխավոր առավելությունն այն է, որ փաստաթղթերի կոնտենտ-վերլուծությունը, լինելով վերջնարդյունքի տեսանկյունից շատ արժեքավոր, միևնույն ժամանակ որևէ ազդեցություն չի թողնում ինքնին հետազոտության օբյեկտի վրա (լինի քաղաքական կուսակցություն, քաղաքական առաջնորդ, այլ): Այս դեպքում բոլոր կապերը միջնորդավորված են:

Առհասարակ, արդի շրջանում դժվար է պատկերացնել քաղաքական գործընթացը, դրա քաղաքագիտական ապահովումն առանց մշտադիտարկման և կոնտենտ-վերլուծության: Լինելով, ըստ էության, օժանդակ, կիրառական քաղաքագիտական տեխնոլոգիաներ՝ դրանք միևնույն ժամանակ նպաստում են քաղաքական գործընթացների ավելի կանխատեսելի և կառավարելի դառնալուն:

Ինչ վերաբերում է *կոզնիտիվ (ճանաչողական) մեթոդին*, ապա այն թույլ է տալիս վերհանել քաղաքական տեքստերում առկա կաուզալ (պատճառական) դատողությունները, որոնց հիման վրա հնարավորություն է ընձեռնվում եզրակացություններ անել տեքստի հեղինակի մտածելակերպի և գիտակցության վերաբերյալ:

Կոզնիտիվ (ճանաչողական) վերլուծության առավել արդյունավետ ձևերից է *կոզնիտիվ քարտեզագրումը*: Այն թույլ է տալիս վերհանել քաղաքական տեքստի կաուզալ, պատճառական կառուցվածքը, ինչն օգտագործվում է ճգնաժամային քաղաքական իրավիճակների վերլուծության, ինչպես նաև քաղաքական գործչի մտածելակերպի մոդելավորման համար: Փաստորեն, կոզնիտիվ քարտեզագրումը թույլ է տալիս սահմանել այն գործոնները, որոնք հաշվի են առնում քաղաքական գործիչները որոշումներ կայացնելիս: Գործոնների ընտրության ռազմավարությունը սահմանում է քաղաքական մտածելակերպի հնարավոր տիպաբանությունը: Կոզնիտիվ քարտեզը մտածական կառույցների ներկայացման միջոց է, որը կենտրոնացած է ստույգ խնդրի վրա և թույլ է տալիս մոդելավորել քաղաքական գործչի մտածելու գործընթացը նրա կողմից գործողությունների մտակառուցման ժամանակ, ինչը նպաստում է ապագա իրադարձությունների կանխավ ընկալմանը: Այդպիսով՝ անցյալում ընդունված որոշումների հիման վրա, ինչպես նաև այս կամ այն որոշման ըն-

դունմանը նպաստող որոշիչ գործոնների սահմանման արդյունքում մոդելավորվում և կանխատեսվում է քաղաքական գործչի ապագա որոշումը:

Կոգնիտիվ քարտեզը մի գծապատկեր է, որի հանգույցները ներառում են որոշ կարևոր իրադարձությունների, իրավիճակների նկարագրությունը: Իսկ այն կապերը, որոնք իրար են միացնում հանգույցները (սլաքներ կամ աղեղներ), արտացոլում են իրադարձությունների միջև պատճառական կապերը կամ դրանցից մեկի ազդեցությունը մյուսի վրա: Քանի որ ազդեցությունը կարող է լինել դրական (իրադարձությունը նպաստում է հաջորդի իրականացմանը) և բացասական (իրադարձությունը խոչընդոտում կամ դժվարացնում հաջորդի իրականացումը), ապա սլաքները կարող են ստանալ +/- նշանը: Հնարավոր է նաև այնպիսի տարբերակ, երբ իրադարձությունների՝ միմյանց վրա ազդեցությունը տեքստում նշված է, սակայն ազդեցության բնույթը որոշված չէ: Այս դեպքում սլաքը որևէ նշան չի ստանում և փոխարենը նշվում է 0:

Կոգնիտիվ քարտեզը ապագծայնացնում է (delinearization) տեքստը՝ այն ներկայացնելով որպես «նկար»: Ի դեպ՝ այս դեպքում արտացոլվում է հնարավոր տեքստային մակրոկառուցվածքներից միայն մեկը՝ դատողության կառուցվածք (պատճառական) կառուցվածքը: Իրադարձությունների նշանակության մասին փորձագիտական գնահատականները դուրս են բերվում կա՛մ տեքստի բովանդակությունից, կա՛մ դառնում են քարտեզագրող-փորձագետի կողմից քաղաքական իրավիճակի մասին նրա պատկերացումների մի մասը:

Գոյություն ունի կոգնիտիվ քարտեզագրման երկու ձև՝ *կոշտ* և *մեղմ*: *Մեղմի* պարագայում փորձագետը կոգնիտիվ քարտեզի հանգույցների վերհանման և դրանց միջև կապերի սահմանման ժամանակ հենվում է ոչ միայն վերլուծվող տեքստի, այլև խնդրահարույց իրավիճակի մասին իր սեփական գիտելիքների վրա: Կոգնիտիվ քարտեզագրման *կոշտ* ձևը հենվում է բացառապես տեքստի լեզվական կերպի վրա. վերականգնվում են միայն այն կապերը, որոնք արտակա (էքսպլիցիտ) կերպով ներկայացված են տեքստում:

Կոգնիտիվ քարտեզի շրջանակներում առաջանում է պատճառական շղթայի կենտրոնականության հասկացությունը, որը սահմանվում է հաճախականության սկզբունքով, այն է՝ այդ հանգույց ներթափանցող և դրանից դուրս եկող աղեղների թիվը: Սա կարևոր է իմանալ, քանի որ մարդը որոշումներ կայացնելիս որպես հիմք է ընդունում առավել «կենտրոնական» շղթան: Չնայած կոգնիտիվ քարտեզագրման ողջ սուբյեկտիվությանը՝ այն բավականին հուսալի է: Միննույն տեքստն ուսումնասիրող տարբեր փորձագետներ կառուցվածքով իրար շատ նման կոգնիտիվ քարտեզներ են պատրաստում: Այս մեթոդի հիմնական դժվարությունը

քարտեզագրման բարդությունն ու աշխատատարությունն են, ինչպես նաև բարձր որակավորում ունեցող փորձագետների ներգրավվումը:

Ընդհանուր առմամբ, քաղաքական առաջնությունների խոսքային բնութագրերը հանդիսանում են նրանց կոգնիտիվ մոդելների բանալին, ինչը թույլ է տալիս ճշգրտության որոշակի աստիճանով կանխատեսել նրանց հետագա քաղաքական վարքագիծը: Սակայն կոգնիտիվ մեթոդները միայն «գործիք» են, ինչպես փորձարարական ֆիզիկայում չափիչ սարքերը: Կոգնիտիվ վերլուծությունը նյութի միայն նախնական մշակումն է, դրա կարգադասումը և նախապատրաստումը բովանդակային վերլուծության համար բացառապես այլ մակարդակում:

Քաղաքական խոսույթի վերլուծության հիմնական մեթոդներից է *գաղափարախոսական վերլուծությունը*, որը սովորաբար իրականացվում է անհատական խոսույթի նյութի հիման վրա, ուստի ակնհայտ է, որ քաղաքական գործչի խոսույթում կարելի է նկատել տարբեր գաղափարախոսությունների ազդեցությունը: Հետազոտողի խնդիրն է բացահայտել այն գաղափարախոսությունները, որոնց հետ նույնականանում է քաղաքական գործիչը (որպես պահպանողական կուսակցության անդամ, որպես ռասիստ, որպես հակաֆեմինիստ և այլն), ինչպես նաև բացահայտել, թե ինչպես են այդ գաղափարախոսությունները արտակա ձևավորվում կամ մնում ներակա արտահայտված քաղաքական գործչի խոսույթում:

Հարկ է նկատել, որ քաղաքական խոսույթը կարող է ցույց տալ ինչպես ներտեքստայնություն, այնպես էլ միջգաղափարախոսականություն: Կարևոր է վերհանել այն յուրահատուկ միջոցները, որոնց օգնությամբ տարբեր գաղափարախոսություններ փոխազդում են որևէ քաղաքական գործչի խոսույթի կամ ընդհանուր քաղաքական խոսույթի արտաբերման ժամանակ: Օրինակ՝ վան Դեյլը գտնում է, որ խորհրդարանական բանավեճերը հանդիսանում են քաղաքական խոսույթի գաղափարախոսական վերլուծության համար առավել հետաքրքիր նյութ, քանի որ բանավեճերը քաղաքական կուսակցությունների անդամների սոցիալական ճանաչողության դրսևորումներն են:

Քաղաքական խոսույթի վերլուծության արդյունավետ մեթոդներից է *նկարագրական մեթոդը*: Այս մեթոդի շրջանակներում առավել պարզ և ամբողջական ձևով է ներկայացվում քաղաքական խոսույթի ուսումնասիրության ճարտասանական մոտեցումը, ինչը, հավանաբար, բացատրվում է քաղաքական տեքստի հիմնական՝ խոսքային ներազդման գործառնությամբ: Հետազոտողներին հետաքրքրում է, թե ինչ լեզվական միջոցներ է օգտագործում հեղինակը այս կամ այն քաղաքական պատկերացումները լսարանին պարտադրելու համար: Փորձագետների համար ուսումնասիրության առարկա են դառնում բոլոր այն լեզվական

միջոցները, որոնք կարող են օգտագործվել խոսույթի հեղինակի կողմից գրուցակցի կամ լսարանի գիտակցության վրա վերահսկողության սահմանման համար: Ակնհայտ է, որ տվյալ մեթոդի քաղաքագիտական լայն ներկայացվածությունը բացատրվում է իրականության պատկերացման այլընտրանքային լեզվական միջոցների բազմազանությամբ:

Քաղաքագիտության շրջանակներում քաղաքական առաջնորդների ելույթների ուսումնասիրության միջոցով գիտնականները նկարագրում են քաղաքական գործչի խոսքային վարքագիծը, հետազոտում են քաղաքական գործունեության ընթացքում նրա ճարտասանական մարտավարությունը, ինչպես նաև վերակառուցում են քաղաքական գործչի լեզվական անհատականությունը:

Քաղաքական խոսույթի վերլուծության մեթոդների թվին է պատկանում նաև *խոսույթի քննադատական վերլուծության մեթոդը* (Critical Discourse Analysis), որը, լինելով խոսույթի ուսումնասիրության միջոցներից, մոտեցում, դիտում է լեզուն որպես սոցիալական պրակտիկայի ձև: Այս մեթոդը համադրում է սոցիալական պրակտիկան ու լեզվական պրակտիկան և կենտրոնանում է այն խնդրի վրա, թե ինչպես են ձևավորվում հարաբերությունները հասարակության և իշխանությունների միջև և որքանով են դրանք պայմանավորվում լեզվի օժանդակությամբ:

Խոսույթի քննադատական վերլուծության մեթոդը (ԽՔՎ) գլխավորապես հետազոտում է, թե ինչպես են սոցիալական և քաղաքական իրականության մեջ տեքստի և խոսքի միջոցով ներկայացվում, վերարտադրվում և հակադրության արժանանում հասարակական իշխանության չարաշահման, տիրապետության, անհավասարության երևույթները: ԽՔՎ մեթոդը հետազոտում է սոցիալական, քաղաքական խնդիրները՝ հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ խոսույթը սոցիալական գործողության ձև է:

Քաղաքական խոսույթի վերլուծության մեթոդներից է նաև կոնֆլիկտ-խոսույթային վերլուծությունը, որը կներկայացվի ստորև առանձին թեմայի տեսքով:

ԹԵՄԱ 5. Քաղաքական ինստիտուտների փոխհարաբերությունների հետազոտության կոնֆլիկտ-խոսույթային մեթոդը

Որպես քաղաքական ինստիտուտների (օրինակ՝ իշխանություն-ընդդիմություն) փոխհարաբերությունների ուսումնասիրության միջոց՝ կոնֆլիկտ-խոսույթային մեթոդը բխում է քաղաքականության էությունից, որի հիմքում ընկած են տարբեր ակտորների հակադիր շահերը: Այդ ակտորները ներգրավվում են երկուստեք կոնֆլիկտային հարաբերություն-

ներում և, այդ իսկ պատճառով, ստիպված են բանավեճերի, փոխադարձ քննադատության (կոնֆլիկտային խոսույթ), այնուհետև՝ բանակցությունների, «կլոր սեղանների» և համաձայնեցնող բնույթ ունեցող (համաձայնության խոսույթ) այլ միջոցների օգնությամբ այդ իրավիճակներից ելքի ուղիներ փնտրել, որոնք թույլ կտան կառուցողական լուծումներ գտնել առկա խնդիրներին իրենց ինքնուրույնության և հասարակական ամբողջականության պահպանման նպատակով:

Իշխանության և ընդդիմության հարաբերությունների կոնֆլիկտ-խոսության վերլուծությունը սկիզբ է առնում դիալեկտիկայից և կառուցվածքային ֆունկցիոնալիզմից, քանի որ կոնֆլիկտները հակասության բաց ձևեր են, մինչդեռ քաղաքական խոսույթը գործնականում ապահովում է այդ հակասության կողմերի միջև հաղորդակցությունը: Կոնֆլիկտ-խոսության մեթոդի առանձնահատկությունն այն է, որ այն հնարավորություն է տալիս միակցել կոնֆլիկտային և խոսույթային հարացույցները և այդպիսով՝ հետազոտել իշխանության և ընդդիմության խոսքը և գործը որպես մեկ ամբողջություն:

Որպես իշխանության և ընդդիմության հարաբերությունների բացատրական մոդել՝ կարևոր է յուրաքանչյուր սոցիալական գործողության՝ որպես համակարգի ուսումնասիրությունը, որը բաղկացած է երեք մասից՝ *կառուցվածք*, *իրականացման մեխանիզմ* և *հետևանքներ*: ՄԳՀ-ի (սոցիալական գործողության համակարգ) կառուցվածքը ներառում է յոթ բաղադրիչ՝ գործող անձ, գործողության առարկա, գործողության նպատակ, իրավիճակ, պատճառական կողմնորոշում, գործողության միջոցներ կամ գործիք, գործողության մեթոդ: Իրականացման մեխանիզմը սկսում է գործել այն ժամանակ, երբ գործում ներգրավվում են այն ցուցիչները, որոնք առկա են գործողության կրող հանդիսացող օբյեկտի մոտ: Այս դեպքում է, որ նրանց մոտ առաջանում են կապակցված սպասելիքներ: Քանի որ գործողության երկու մասնակիցներն էլ ունեն սեփական շահեր, ապա պետք է հայտնվի նաև երրորդը՝ գործողության համակարգի գլխավոր տարրը, այսինքն՝ վերջիններիս ձգտումների և գործառնությունների տեսանկյունից մեկի կամ մյուսի (երկուսի) դիրքորոշումների փոփոխությունը:

Այս փոփոխությունը կապված է կա՛մ կողմերից մեկի շահերի հետ, կա՛մ վերաբերում է ընդհանուր շահերին: Եթե տեղի չեն ունենում նման փոփոխություններ, ապա չեն բավարարվում սպասելիքները, այսինքն՝ գործողության համակարգը չի գործում, և այն չի կարելի կոչել սոցիալական գործողություն. դա ուղղակի «հպում» է: Այստեղից էլ հետևություն, որ իշխանության և ընդդիմության միջև կառուցողական հարաբերությունների համար շատ կարևոր է, որպեսզի գործողության համակարգը գործի,

խսկ հասարակությունը դրանց փոխհարաբերությունների արդյունքում ստանա ցանկալի փոփոխություններ:

Հակասությունների մասին ուսմունքը ձևավորվել է կոնֆլիկտների ընդհանուր տեսության արդյունքում, որը երևան է եկել 20-րդ դարի կեսերին: Հարկ է նշել, որ ինքնին կոնֆլիկտների հիմքում ևս ընկած են ընդհանուրի և մասնավորի տարրերը: *Կոնֆլիկտը ընդհանուր կամ համընկնող շահեր ունեցող առնվազն երկու կողմերի բախումն է, որոնց շահերը տարուղղորդված են հակազդեցության պայմաններում:* Եթե շահերը չլինեին տարուղղորդված, և եթե բացակայեր դրանց միջև հակազդեցությունը, ապա կոնֆլիկտ, որպես այդպիսին, չէր առաջանա:

Հարկ է նշել, որ *գարգացման գործողությունից բացի, կոնֆլիկտը հասարակության մեջ կատարում է նաև կայունացնող գործառույթ:* Այս մասին դեռևս նշում էին 19-րդ դարի վերջում ԱՄՆ-ի սոցիոլոգները: Նրանք սահմանեցին հետևյալ կանխադրությո՝ *կոնֆլիկտը գտնվում է սոցիալական դինամիկայի հիմքում և նպաստում է հասարակության կայունացմանը:*

Ժողովրդավարության առաջնային պայմաններից մեկը քաղաքական, սոստեսական, սոցիալական պլյուրալիզմն է, որը սկզբնապես ենթադրում է հասարակության մեջ կոնֆլիկտների առկայություն: Ժողովրդավարության խնդիրը, նախ և առաջ, կոնֆլիկտների կառավարումն է: Մարդկությունն այսօր ապրում է քաղաքական կոնֆլիկտների աշխարհում, որոնք, բացի բացասական հետևանքներից (հարաբերությունների կայունության և ամբողջականության ոչնչացում), ունեն նաև մի շարք դրական գործառույթներ: 1. Դրանք իրականացնում են նախազգուշացնող-տեղեկատվական գործառույթ՝ իշխանությանը իրազեկում են լուծում պահանջող խնդիրների մասին, 2. իրականացնում են իշխանության ճնշման գործառույթ՝ վերջինիս կողմից իր նպատակների, որոշումների, քաղաքական ուղու վերանայման նպատակով, 3. խթանում են մրցակցությունը և նպաստում քաղաքական դաշտում նոր ուժերի ի հայտ գալուն:

Պլյուրալիստական ժողովրդավարության կողմնակիցներ Ռ. Դահլը, Տ. Պարսոնսը հանդես են գալիս իշխանության և ընդդիմության միջև մշտական քաղաքական խոսույթի առկայության օգտին, նրանց միջև ծագած հակասությունների «միջնորդավորման» համար: Նրանք գտնում են, որ հասարակության մեջ իշխանությունը պետք է լինի տարակենտրոնացված: Համաձայնեցման գործընթացը հնարավոր է, եթե կոնֆլիկտի կողմերն ունեն որոշակի ուժ և իշխանություն, քանզի հակառակ դեպքում նրանք ուղղակի կանտեսվեն: Իշխանության բազմակենտրոնության պայմաններում քաղաքականությունը բնութագրվում է որպես խնդրի լուծման այնպիսի միջոց, որի դեպքում ընտրությունը կատարվում է համաձայնության և հաշտության օգտին, այլ ոչ թե բռնության և հարկադրանքի:

20-րդ դարի 70-ական թթ. ձևավորված խոսույթի տեսությունն օգնում է հասկանալ իշխանության և ընդդիմության միջև կոնֆլիկտի հաղորդակցական նշանակությունը: Բանն այն է, որ քաղաքական խոսույթի տեսությունը քաղաքական իրականությունը դիտարկում է որպես բարդ հաղորդակցական երևույթ, որը ներառում է ոչ միայն հաղորդակցության մասնակիցների բնութագրությունը, այլև այն սոցիալական համատեքստը, որտեղ նրանք ընդգրկված են:

Ժողովրդավարության պայմաններում քաղաքական խոսույթը որոշումների ընդունման մեթոդ է: Արդյունավետ ժողովրդավարական որոշումների հիմնական բնութագրություններն են՝ 1. որակյալ որոշում, որը հիմնված է քաղաքացիների հիմնավորված դատողությունների վրա, 2. որոշումների ընդունման հավաքական գործընթացը բարձրացնում է բոլոր քաղաքացիների պատասխանատվությունը, 3. որոշման ընդունման գործընթացն ամրացնում է կապերը հասարակության ներսում: Այս մոտեցումների հիմնավորումը կարելի է գտնել անտիկ շրջանի և 18-րդ դարի մտածողների գաղափարներում: Արիստոտելը կարծում էր, որ քաղաքական երկխոսության նպատակը վարքագծի տարբեր բաղադրիչների միջև ճիշտ ընտրության գործընթացն է: Ամերիկյան ժողովրդավարության հիմնադիրները նշում էին, որ քաղաքական խոսքի ներսում հակադիր դիրքորոշումների բախումը բարձրացնում է քաղաքացիների կողմից հարցի էության ընկալման հնարավորությունը և որոշումների կոլեկտիվ ընդունման որակը: Քաղաքական խոսույթի ժամանակ յուրաքանչյուր այլընտրանքային դիրքորոշում պետք է լավ հիմնավորված լինի, որպեսզի ակնհայտ դառնան նրա ուժեղ և թույլ կողմերը:

Իշխանության հետ քաղաքական խոսույթում քաղաքացիների մասնակցությունը (օրինական ընդդիմությունը) հնարավոր է միայն այն ժամանակ, երբ նրանք ունեն հիմնական ընդհանուր արժեքներ: Նման արժեքները պետք է ամրագրվեն օրենսդրությամբ: Օրինակ՝ ԱՄՆ-ում այդ արժեքներն ամրագրված են Անկախության հռչակագրում և Սահմանադրությունում: Այդ արժեքներից գլխավորը օրենքի առջև բոլորի հավասարությունն է, ազատությունը, արդարադատությունը: Նման դրույթ գոյություն ունի նաև ՀՀ Սահմանադրությունում. բոլորը մարդիկ հավասար են օրենքի առջև:

Ալեքսիս դը Տոքվիլը, ով ուսումնասիրում էր 19-րդ դարի կեսերին ամերիկյան ժողովրդավարությունը, նշում է, որ ԱՄՆ-ում ժողովրդավարության հիմնական գործոններից ամենագլխավորը քաղաքացիության սկզբունքներն են, որոնց հետևում են ամերիկացիները:

20-րդ դարի 50-ական թթ. քաղաքագետները եկան մի եզրահանգման, ըստ որի՝ ժողովրդավարությունը կարող է գոյատևել միայն այն ժամանակ,

երբ քաղաքացիները կդառնան նրա հիմնական արժեքների՝ հավասարության և ազատության հետևորդները:

Ժողովրդավարությունը չի կայանում միայն դիրքորոշումների համաձայնեցման գործընթացում կամ «իշխող դասակարգի» հետ ժողովրդի համաձայնության խոսույթում: Այն նաև մշտապես վերարտադրվող կոնֆլիկտային հաղորդակցություն է կամ կոնֆլիկտային խոսույթ:

Իշխանության և ընդդիմության միջև քաղաքական խոսույթն իրական և գործուն քաղաքական հաղորդակցության տարրերից է, որը թույլ է տալիս պարզաբանել տեղի ունեցող երևույթները՝ փորձելով պատասխանել հասարակությանը մշտապես հուզող հարցերին, այն է՝ ո՞վ է մեղավոր, ի՞նչ անել, ինչի՞ց սկսել և այլն:

Իշխանության և ընդդիմության քաղաքական խոսույթը հիմնավորված և, որպես կանոն, հակադիր կարծիքների, որոշումների, տեսակետների բանավոր կամ ոչ բանավոր փոխանակումն է նրանց համոզմունքներին և որոշակի կանոններին ու գործընթացներին համապատասխան, որի նպատակը հասարակական նշանակություն ունեցող խնդիրների վերաբերյալ կարևոր քաղաքական որոշումներ ընդունելն է: Իշխանության և ընդդիմության քաղաքական խոսույթի արդյունքում լուծվում են երկու կարևոր խնդիրներ՝ *1. անցկացվում է ընթացիկ քաղաքական ուղու և ծագած խնդիրների հետազոտություն, 2. մշակվում են դրանց լուծման եղանակները և միջոցները, երկրի առաջիկա զարգացման այլընտրանքային ծրագրերը:*

Իշխանության և ընդդիմության փոխհարաբերությունների վերլուծության *կոնֆլիկտ-խոսույթային մեթոդը*, կոնֆլիկտային հարացույցը միակցում է խոսույթի հարացույցին: Այս դեպքում անհրաժեշտ ենք համարում համադրել քաղաքական գործիչների խոսքը և գործը, քանզի դա համարվում է կոնֆլիկտի իրական առարկա:

Վերլուծության այս մեթոդի տեխնիկան հետևյալն է՝ իշխանության և ընդդիմության կոնֆլիկտաբանական վերլուծությունը զուգակցվում է իշխանության և ընդդիմության փոխգործակցության խոսույթ վերլուծությանը, և իրական գործողությունների և տեքստերի համադրության արդյունքում սահմանվում է նրանց միջև ծագած կոնֆլիկտի տեսակը, հասարակության մեջ առկա կոնֆլիկտի դինամիկան, որոշվում են կոնֆլիկտի կարգավորման ռազմավարությունը, ինչպես նաև՝ քաղաքական խոսույթի հետագա ընթացքը:

Իշխանության և ընդդիմության կառուցողական փոխգործունեությունն է, որ թույլ է տալիս պահպանել հասարակության միասնությունը, քանզի դրանք տարբեր սոցիալական շահերի և պահանջների քաղաքական մարմնավորումներն են: Իշխանության և ընդդիմության քաղաքական խոսույթի

ինստիտուցիոնալացումը վերջիններիս դարձնում է ավելի կանխատեսելի և հանրօգուտ:

Քաղաքականությունը հասարակության մեջ առկա կոնֆլիկտների լուծմանն ուղղված գործունեություն է, որը ժողովրդի միասնության, պետության ամբողջականության և ինքնիշխանության պահպանման միջոցով թույլ է տալիս հասնել ողջ հասարակության բարեկեցությանը:

Կոնֆլիկտը, լինելով մարդկային նախաձեռնության հզոր խթան, հասարակական հարաբերություններին հաղորդում է դիալեկտիկական բնույթ: Ամերիկացի սոցիոլոգ Կրիսթերգը նշում է, որ հասարակությունը ձգտում է համընդհանուր համաձայնության և բարեկեցության բարձր նպատակներին, սակայն դրանց չի հասնում ամբողջությամբ, քանի որ ցանկացած սոցիալական ձեռքբերում իր մեջ նոր կոնֆլիկտ և սոցիալական զարգացման իդեալների և արժեքների ընդունված համակարգի կողմնակիցների համար նոր վտանգ է պարունակում: Կարծիքների և կամքի արտահայտման պայքարից խուսափելու ցանկացած փորձ անխուսափելիորեն հանգեցնում է հասարակության անշարժությանը: Քաղաքական կոնֆլիկտների ինստիտուցիոնալացումը և լեգիտիմացումը իշխանության և ընդդիմության քաղաքական խոսույթի միջոցով կարող են հասարակության համար լինել ավելի օգտակար, քան նրա լռությունը: Պետք չէ վախենալ կոնֆլիկտներից, այլ անհրաժեշտ է սովորել դրանք կառավարել՝ հասկանալով, որ «կոնֆլիկտ» հասկացության բովանդակության մեջ գոյություն ունեն երկու կողմերն իրար կապող ընդհանուր շահ և հաղորդակցական տարր, որոնք կարելի է օգտագործել կառուցողական նպատակներով: Կոնֆլիկտը սահմանում և պահպանում է ուժերի միջև հավասարակշռությունը: Կոնֆլիկտն իր վրա է ընդունում հակամարտող կողմերի ուժերը: Կոնֆլիկտի կարգավորումը հնարավոր է դառնում այն ժամանակ, երբ կոնֆլիկտի յուրաքանչյուր կողմ գիտակցում է մյուս կողմերի հարաբերական ուժը:

Ժողովրդավարական հասարակությունում իշխանությունը և ընդդիմությունը մշտապես գտնվում են քաղաքական խոսույթի հարթության վրա, որը բաղկացած է երկու փուլից՝ կոնֆլիկտային խոսույթ և համաձայնության խոսույթ: Կոնֆլիկտ-խոսույթային մեթոդը թույլ է տալիս ավելի մանրամասնորեն դիտարկել և վերլուծել իշխանության և ընդդիմության քաղաքական խոսույթը և գործունեությունը, քանզի դրանք իրավամբ ձևավորում են այս երկու քաղաքական ինստիտուտների միջև առկա կոնֆլիկտի էությունը: Այս մեթոդն օգնում է ավելի խորը հետազոտել հասարակության ներսում ծագող կոնֆլիկտները. նման մոտեցումը թույլ է տալիս դիտարկել քաղաքականությունը որպես մի գործունեություն, որն ուղղված է պետության ներսում հասարակության բարեկեցությանը խոչ-

ընդոտող կոնֆլիկտների լուծմանը: Դա նշանակում է, որ և՛ իշխանությունը, և՛ ընդդիմությունը հասարակության առջև պատասխանատվություն են կրում իրենց կոնֆլիկտային գործողությունների համար, որոնց կարգավորման հարցում անհրաժեշտ է երկուստեք բաց քաղաքական խոսույթ:

ԹԵՄԱ 6. Քաղաքական մասնակցության ձևերը քաղաքական խոսույթի համատեքստում

Մասնակցության խնդիրը միշտ եղել է քաղաքականության բաղկացուցիչ տարրերից մեկը: Քաղաքական գործընթացներն առանց մասնակցության պատկերացնելն ուղղակի անհնարին է, քանզի այն հանդիսանում է քաղաքական վարքագծի դրսևորման ձև, որի հիմնական գործառույթը քաղաքական համակարգի գործառնության վրա ազդեցություն գործելն է, այսինքն՝ քաղաքական որոշումներին և քաղաքական գործընթացներին, ինչպես նաև՝ քաղաքական ինստիտուտների ձևավորմանը մասնակցելը:

Ժողովրդավարական վարչակարգի պայմաններում է, որ հնարավոր է դառնում հասարակության լայն զանգվածների մասնակցությունը քաղաքական գործընթացներին, մինչդեռ ամբողջատիրական և ավտորիտար քաղաքական վարչակարգերում այն խիստ սահմանափակ է և կրում է ձևական բնույթ: Ամբողջատիրական վարչակարգերում քաղաքական որոշումներն ընդունվում են քաղաքական լիդերի անմիջական մասնակցությամբ և նրա կողմից, իսկ ավտորիտար վարչակարգերում, որը ենթադրում է քաղաքականության նկատմամբ իշխանության մենաշնորհ, քաղաքական որոշումներն ընդունվում են իշխանության ղեկին գտնվող անձանց կամ խմբի կողմից: Փաստորեն, քաղաքական մասնակցության լայն հնարավորությունները կարող են գործնականում դրսևորվել միայն ժողովրդավարական վարչակարգի շրջանակներում, որտեղ գործում է ձևավորված քաղաքացիական հասարակություն: Քաղաքացիական հասարակությունը, լինելով ժողովրդավարական պետության կարևոր նախապայման, մեծ դեր է կատարում քաղաքական մասնակցության ապահովման գործում: *Քաղաքացիական հասարակությունը և քաղաքական մասնակցությունը փոխկապակցված են, որոնց բացակայության պայմաններում քաղաքական համակարգը կդառնա միակողմանի, սահմանափակ և ոչ մոբիլ, այսինքն՝ կկորցնի հասարակության համար իր արդյունավետ զարգացման հնարավորությունը:*

Քաղաքական մասնակցության մասին առավել տարածված դասակարգումներից մեկն առաջարկել է բրիտանացի քաղաքագետ Ա. Մարշը,

ով առանձնացնում է քաղաքական մասնակցության երեք հիմնական ձև՝ *օրթոդոքսալ, ոչ օրթոդոքսալ և քաղաքական հանցագործություն*: Քաղաքական օրթոդոքսալ մասնակցության շարքին են դասվում քաղաքական համակարգի կայուն գործառնությունն ապահովող գործողությունները, իսկ ոչ օրթոդոքսալ են համարվում չարտոնված կամ քաղաքական համակարգի դեմ ուղղված գործողությունները: Ինչ վերաբերում է քաղաքական հանցագործությանը, ապա այն իրենից ներկայացնում է ոչ լեգիտիմ բռնությամբ ուղեկցվող ապօրինի գործողություններ:

Քաղաքական մասնակցությունը շատ հաճախ ուղեկցվում է քաղաքացիական անհնազանդությամբ: Հետաքրքիր է այս հարցի վերաբերյալ Հաբերմասի դիրքորոշումը, ով ազատ պետության քաղաքական մշակույթի հիմնաքարը համարում է քաղաքացիական անհնազանդությունը, քանզի դրա մեթոդները և օրինականությունը դեռևս չեն երաշխավորում քաղաքական որոշումների լեգիտիմությունը: Սակայն ինքնավար իշխանությանը դիմադրություն կարող է ցույց տալ միայն քաղաքացիական հասարակությունը, որն օժտված է ակտիվ, քննադատական մտքով, իշխանությանը վերահսկելու և դրա անարդար որոշումների դեմ պայքարելու իրավագործությամբ: Այս պարագայում կարելի է նշել, որ ընդդիմությունը հասարակության ակտիվ մասն է, որը ցանկանում է լուծել առկա սոցիալական խնդիրներն այլընտրանքային ճանապարհով:

Քաղաքական մասնակցության գործում կարևորվում է նաև քաղաքական խոսույթի դերը, որը ենթադրում է քաղաքական գործընթացների մասնակիցների միջև կարծիքների, դիրքորոշումների, մտադրությունների ինքնակամ և ազատ փոխանակում, ինչն անհրաժեշտ է քաղաքական դիրքորոշումների հստակեցման, ինչպես նաև առկա քաղաքական և սոցիալական խնդիրների շուրջ հնարավոր համաձայնության ձեռքբերման համար: Այս պարագայում քաղաքական մասնակցությունը կարելի է մեկնաբանել կոնֆլիկտային և համաձայնության խոսույթների տեսանկյունից: Բացասական մտադրությամբ քաղաքական մասնակցությունը կարող է ստեղծել կոնֆլիկտային խոսույթի իրավիճակ, մինչդեռ դրական մտադրությամբ քաղաքական մասնակցությունը ենթադրում է համաձայնության խոսույթ: Միևնույն ժամանակ հարկ է նշել, որ կոնֆլիկտային խոսույթի հաղթահարումը հնարավոր է դառնում համաձայնության խոսույթի միջոցով, հետևաբար բացասական հետևանքներ ունեցող քաղաքական մասնակցության խնդրի դրական լուծման միակ խելամիտ միջոցը համաձայնության խոսույթն է:

Քաղաքական մասնակցության մեկ այլ դասակարգում է առաջարկել ամերիկացի քաղաքագետ Լ. Միլբրայթը, ով տարբերում է *կոնվենցիոնալ* և *ոչ կոնվենցիոնալ* մասնակցության ձևեր: Կոնվենցիոնալ մասնակցություն

ասելով՝ Միլբրայթը նկատի ունի օրինական մասնակցությունը, իսկ ոչ կոնվենցիոնալ մասնակցությունը ենթադրում է իշխանության և քաղաքական համակարգի դեմ ուղղված ապօրինի գործողություններ: Առաջինի թվին են դասվում քվեարկությունը, մասնակցությունը կուսակցությունների աշխատանքներին և նախընտրական քարոզարշավներին, իսկ երկրորդի թվին են դասվում մասնակցությունը խռովություններին, դավադրություններին, հեղաշրջումներին, քաղաքական ահաբեկչությանը, ծայրահեղականությանը և այլն:

Կոնվենցիոնալ քաղաքական մասնակցության ձևերը սահմանվում են օրենսդրությամբ և կարգավորվում են վերջինիս կողմից: Այսպիսի քաղաքական մասնակցությունը վերահսկվում է իշխանության կողմից, հետևաբար ենթարկվում է որոշակի սահմանափակումների, որն իր հերթին թույլ չի տալիս քաղաքական մասնակցության տվյալ ձևին լիարժեք դրսևորվել:

Պետության քաղաքականությունը շատ հաճախ ուղղված է լինում հասարակության քաղաքական մասնակցության վերոհիշյալ ձևի սահմանափակմանը, ինչը չի համապատասխանում ժողովրդավարական արժեքներին և քաղաքացիական հասարակության սկզբունքներին՝ արգելք հանդիսանալով ժողովրդավարացման գործընթացի համար:

Անհրաժեշտ է ընդլայնել հասարակության քաղաքական մասնակցության շրջանակները, քանզի ժողովրդի կողմից ընտրվող իշխանությունը պետք է պատասխանատու և հաշվետու լինի ժողովրդի առջև և չփորձի խուսափել վերջինիս քննադատությունից, ինչը հաճախ տեղի է ունենում ժամանակակից աշխարհում: Ժողովրդավարական պետություններում քաղաքական մասնակցության ձև հանդիսացող հանրահավաքներին, ցույցերին, երթերին մասնակցությունը դիտարկվում է որպես ժողովրդի կողմից իշխանությանը վերահսկելու հրապարակային գործառնություն, որն իշխանությանը ստիպում է չանտեսել ժողովրդի շահերը և նրան չգրկել պետության կառավարման գործընթացում անուղղակի մասնակցությունից: Սակայն այս հանգամանքը չպետք է նաև որոշ քաղաքական շահեր հետապնդող ուժերի համար դառնա իշխանության դեմ ուժով դուրս գալու նախապայման և ծառայի նրանց եսասիրական նպատակներին ու նկրտումներին, այլ ընդհակառակը՝ այս պարագայում պետք է գործի փոխզսպման և փոխհամաձայնության սկզբունքը երկուստեք բարօրության ապահովման համար:

Ոչ կոնվենցիոնալ քաղաքական մասնակցության առավել հաճախ հանդիպող ձևերից են *խռովությունը*, *պուտչը*, *ապստամբությունը*, *հեղափոխությունը* և *այլն*: Այս երևույթները դրսևորվել են պատմության տարբեր փուլերում և շարունակվում են մինչ օրս:

Ստորև ներկայացնենք ոչ կոնվենցիոնալ քաղաքական մասնակցության վերոհիշյալ ձևերը:

Խռովությունը առկա սոցիալական իրականության դեմ ուղղված մարդկանց մեծ զանգվածների գործնական ակտիվությունն է: Այն կրում է տարերային բնույթ և չունի ոչ մի դրական ծրագիր, որն ուղղված կլինի խախտված նորմերի վերականգնմանը: Հետագոտողների մի մասը խռովությունը դասում է ապստամբության ձևերի շարքում:

Ապստամբությունը սոցիալական զանգվածային գործողության ավելի բարձր աստիճան է, քան խռովությունը: Այն ունի կազմակերպված ղեկավարներ և ներառում է որոշակի նպատակներ, որոնք հիմնավորվում են ոչ բարդ ծրագրերով, կարգախոսներով, ինչը գործնականում բացառվում է խռովության դեպքում: Ապստամբության մասնակիցները հակադրվում են իշխանության ներկայացուցիչներին՝ քննադատելով նրանց գործողությունները: Ապստամբությունը դասակարգային հակամարտություն է, այլ ոչ թե խմբային պայքար:

Ապստամբությունը որոշ դասակարգերի բացահայտ զինված գործունեությունն է, որն ուղղված է քաղաքական իշխանության, գործող քաղաքական վարչակարգի դեմ: Դրա նպատակները պայմանավորվում են վերջինիս ձևերը: Այս տեսանկյունից Ա. Միգերը տարբերակում է ապստամբության հետևյալ ձևերը:

Բռնուտ՝ զանգվածների տարերային, չկազմակերպված գործունեություն: Որպես կանոն՝ այն ունի տեղային բնույթ, չի ենթադրում համագային խնդիրների լուծում, դրա սոցիալական հիմքը կազմված է հալածված հասարակական զանգվածներից:

Ռազմական պուտչ՝ պետական հեղաշրջում կատարելու նպատակով դավադիրների ռեակցիոն գործունեություն:

Խռովություն՝ պետական հեղաշրջման նպատակով գործող քաղաքական իշխանության դեմ ուղղված ռեակցիոն ռազմական խմբավորման զինված գործունեություն, որը հաջողության հասնելու դեպքում հաստատում է ռազմական դիկտատուրա, ոչնչացնում է ժողովրդավարական հաստատությունները, վերացնում է ժողովրդավարական իրավունքները և ազատությունները, կիրառում է զանգվածային ահաբեկում:

Ռազմական հեղաշրջում՝ պետական իշխանությունը բռնի կերպով փոխելու ձև, որի արդյունքում երկրի կառավարումը ստանձնում են զինվորականները:

Զանգվածային զինված ապստամբություն՝ նպատակը քաղաքական իշխանության զավթումն է: Դրանով են սկսվել քիչ թե շատ նշանակալի քաղաքական հեղափոխությունները (օրինակ՝ ֆրանսիական Մեծ հեղափոխությունը 1789թ.):

Ընդհանուր առմամբ այս բոլոր ձևերն էլ ունեն ընդհանուր հատկանիշներ և դրանց միջև խիստ հատկանշական տարբերություններ չեն նկատվում, քանզի այս ձևերի գլխավոր նպատակն ուժի գործադրությամբ քաղաքական իշխանության տապալումն է և նորի հաստատումը:

Ժամանակակից աշխարհում առաջանում են ոչ կոնվենցիոնալ քաղաքական մասնակցության նոր ձևեր, որոնց թվին կարելի է դասել *քաղաքական ծայրահեղականությունը* և *քաղաքական ահաբեկչությունը*: Հետագոտողների մի մասը հակված է դրանք չհամարել որպես քաղաքական մասնակցության ձևեր, քանզի դրանք վերագրվում են քրեորեն պատժելի հանցանքներին, սակայն մյուսները գտնում են, որ ընդդիմությունը ևս մի ժամանակ արգելված էր և համարվում էր հակակառավարական գործունեություն, որի համար սահմանվում էր ծանր պատիժ: Մինչդեռ այսօր ժողովրդավարական երկրներում այն քաղաքական գործընթացների ազատ մասնակից է:

Քաղաքական ծայրահեղականությունը բացասական, հակասոցիալական երևույթ է, որն իր քաղաքական նպատակներին հասնելու համար կիրառում է ոչ լեգիտիմ բռնություն կամ սպառնալիքներ: Հասարակական-քաղաքական երևույթ համարվող քաղաքական ծայրահեղականությունն իր քաղաքական նպատակներին հասնելու համար, առանց որևէ լեգիտիմ լիազորության, կիրառում է բռնության տարբեր ձևեր: Այս պարագայում կարելի է հանգել հետևյալ եզրակացություններին՝ *1. քաղաքական ծայրահեղականությունը որոշակի սոցիալ-տնտեսական կենսապայմանների ստեղծումն է, 2. ծայրահեղականության գլխավոր հատկությունը քաղաքական պայքարում բռնության կիրառումն է, 3. ծայրահեղականությունը քաղաքական պայքարի մեթոդ է:*

Ինչ վերաբերում է քաղաքական ահաբեկչությանը, ապա այն ևս իր քաղաքական նպատակներին հասնելու համար կիրառում է բռնություն: Գոյություն ունի ահաբեկչության վերաբերյալ մոտ հարյուր սահմանում, սակայն այդ սահմանումների հիմնական գաղափարը հետևյալն է՝ *բռնությունը կամ բռնության սպառնալիքը համարվում են ահաբեկչության միջոց*: Մի շարք քաղաքագիտական բառարաններում «ահաբեկչություն» եզրույթը սահմանվում է որպես ծայրահեղական կազմակերպությունների և անձանց ընդդիմադիր գործունեություն, երբ բռնությամբ կամ դրա սպառնալիքով տվյալ ուժերը փորձում են հասնել իրենց նպատակներին: Գոյություն ունի նաև ահաբեկչության մեկ այլ էական բաղադրիչ: Խոսքը վերջինիս քաղաքական ուղղվածության մասին է: Այս դեպքում դիտարկվում է ահաբեկչության՝ որոշակի քաղաքական նպատակների հասնելու երևույթը: Ի դեպ՝ այդ քաղաքական նպատակները բազմազան են: Դրանք կարող են ուղղված լինել պետական կարգի փլուզմանը, տնտեսական,

քաղաքական, սոցիալական բարեփոխումների անցկացմանը, որոնք անտեսվում են իշխանությունների կողմից:

Հարկ է նշել մի կարևոր հանգամանք, ըստ որի քաղաքական բռնության սուբյեկտը և օբյեկտը կարող են փոխվել քաղաքական գործընթացների զարգացման հետևանքով: Եթե քաղաքական գործընթացները հանգեցնում են տնտեսական, սոցիալական ճգնաժամերի, ապա քաղաքական բռնության սուբյեկտի դերը ստանձնում են հասարակության ճնշված շերտերը, որպեսզի քաղաքական բռնության ճանապարհով իշխանությանը ստիպեն լուծել առկա կենսական նշանակություն ունեցող խնդիրները կամ զիջել իշխանությունն ավելի բանիմաց և նպատակասլաց քաղաքական ուժերին՝ արդյունքում իշխանությանը դարձնելով քաղաքական բռնության օբյեկտ: Մինչդեռ քաղաքական իշխանությունը կարող է դիմել քաղաքական բռնության՝ դառնալով դրա սուբյեկտ միայն այն ժամանակ, երբ առկա է թաքնված կամ բացահայտ սպառնալիք որոշ հասարակական-քաղաքական ուժերի կողմից իշխանությունը զավթելու համար: Այս դեպքում քաղաքական իշխանությունը դիմում է բռնություն գործադրելու իր լեգիտիմ իրավունքին այն պատճառով, որպեսզի ճնշի իր դեմ դուրս ելած քաղաքական ուժերին՝ փորձելով պաշտպանել իր լեգիտիմությունը, իշխանությունը և սահմանադրական կարգը: Հայտնի ճշմարտություն է այն, որ *ոչ մի քաղաքական ուժ չի ցանկանում իշխանությունը կամովին զիջել ուրիշներին*: Նման դեպքերում իշխանության և հասարակության կամ նրա մի հատվածի միջև առաջացած կոնֆլիկտային իրավիճակը հարթելու համար հարկավոր է երկկողմ փոխզիջումային քաղաքականության իրականացում, որտեղ հաշվի կառնվեն երկու կողմերի շահերը, և քայլեր կձեռնարկվեն կոնսենսուսի միջոցով առկա խնդիրների փոխշահավետ լուծմանը հասնելու համար: Այս պարագայում կարևոր նախապայման է հանդիսանում քաղաքական խոսույթը, քանի որ միայն դրա առկայության և արդյունավետ գործելու պայմաններում են հնարավոր կոնֆլիկտների հարթման վերոհիշյալ կոնսենսուսային եղանակները: *Քաղաքական խոսույթը, որն ապահովում է քաղաքական հաղորդակցությունը ինչպես կոնֆլիկտային, այնպես էլ հետկոնֆլիկտային իրավիճակներում, թույլ է տալիս առկա խնդիրների համար գտնել ավելի իրատեսական և արդյունավետ լուծումներ*:

Ոչ կոնվենցիոնալ քաղաքական մասնակցության այնպիսի ձևեր, ինչպիսիք են՝ ծայրահեղականությունը և ահաբեկչությունը, պահանջում են օրենսդրական սահմանափակումներ: Վերջին շրջանում ՀՀ-ում այս ուղղությամբ ձեռնարկվել են բազմաթիվ միջոցառումներ:

2005թ. մարտի 22-ին ԱԺ-ն ընդունեց ահաբեկչության դեմ պայքարի մասին ՀՀ օրենքը, որը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետությունում

ահաբեկչության դեմ պայքարի իրավական և կազմակերպական հիմքերը և կարգավորում է ահաբեկչության դեմ պայքարի իրականացման հետ կապված հարաբերությունները: Այս օրենքում հստակ սահմանվում են ահաբեկչության դեմ պայքարի նպատակները, որոնց համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում ահաբեկչության դեմ պայքարի կազմակերպումը նպատակադրված է՝ 1. ահաբեկչական գործունեության նախագգուշացմանը, բացահայտմանը, կանխմանը, խափանմանը և դրա հետևանքների նվազեցմանը, 2. ահաբեկչությունից անձի, հասարակության և պետության պաշտպանությանը, 3. ահաբեկչական գործունեությանը նպաստող պատճառների ու պայմանների բացահայտմանը և վերացմանը:

Ահաբեկչության դեմ պայքարի ոլորտում ՀՀ-ն ստորագրել է նաև մի շարք միջազգային փաստաթղթեր, որոնցից են՝ 1997թ. դեկտեմբերի 16-ին Նյու Յորքում ստորագրված՝ Ահաբեկչական ռմբահարումների դեմ պայքարի մասին միջազգային կոնվենցիան, 1999թ. դեկտեմբերի 9-ին Նյու Յորքում ստորագրված՝ Ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին միջազգային կոնվենցիան, 2000թ. նոյեմբերի 15-ին Նյու Յորքում ստորագրված՝ Միջազգային կազմակերպված հանցագործության դեմ պայքարի ՄԱԿ-ի համաձայնագիրը, 2004թ. հոկտեմբերի 17-ին Մոսկվայում ստորագրված՝ Ահաբեկչության դեմ պայքարի ԱՊՀ անդամ-պետությունների փոխգործակցության մասին պայմանագիրը:

Միանշանակ կարելի է արձանագրել, որ ՀՀ-ում ոչ կոնվենցիոնալ քաղաքական մասնակցության այս ոլորտն ունի հստակ իրավական կարգավորման հիմքեր:

ԹԵՄԱ 7. Քաղաքական խոսույթի ազդեցությունը ընտրազանգվածի մասնակցության վրա

Կոնվենցիոնալ քաղաքական մասնակցության ամենատարածված ձևը *ընտրազանգվածի մասնակցությունն է ընտրություններին*: Ժողովրդավարական պետություններում չափազանց կարևոր է քաղաքական մասնակցության այս ձևը, քանի որ այն հիմք է հանդիսանում համընդհանուր ընտրությունների միջոցով քաղաքական իշխանության ձևավորման համար: Որպես ժողովրդավարացման գործընթացում գտնվող երկիր՝ ՀՀ-ի համար ևս կարևոր է ընտրազանգվածի վարքագիծը, քանզի այն քաղաքացիական հասարակության ձևավորման և դրա ամրապնդման կարևոր նախապայմաններից մեկն է:

Այժմ անդրադառնանք 1991թ.-ից մինչև 2015թ. տեղի ունեցած ՀՀ Նախագահի ընտրությունների, ԱԺ ընտրությունների և Սահմանադրության հանրաքվեների ուսումնասիրությանը և վերլուծությանը տվյալ ժամանակահատվածում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության դինամիկայի հետազոտման նպատակով:

Ստորև բերված աղյուսակում, պաշտոնական տվյալների հիման վրա, ներկայացվում է 1991-2015թթ. ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության պատկերը ՀՀ-ում (ՀՀ Նախագահի ընտրություններ, ԱԺ ընտրություններ, Սահմանադրության հանրաքվեներ):

1991-2015թթ. ՀՀ-ում համընդհանուր քվեարկություններին քաղաքացիների մասնակցության պատկերը

Աղյուսակ 1.

Տարեթիվը	ՀՀ ընտրողների ընդհանուր թիվը՝ ըստ ընտրողների ցուցակների	Քվեարկությանը մասնակցած ընտրողների թիվը՝ ըստ ստորագրությունների	Մասնակցության տոկոսը՝
1991թ. Ն.Ը.	2. 155. 698	1. 518. 090	70.4%
1995թ. Ս.Հ.	2. 189. 804	1. 217. 531	55.6%
1995թ. ԱԺ.Ը.	2. 461. 700	1. 283. 573	52.1%
1996թ. Ն.Ը.	2. 201. 999	1. 331. 029	60.4%
1998թ. Ն.Ը. I փուլ	2. 300. 816	1. 449. 004	62.9%
1998թ. Ն.Ը. II փուլ	2. 300. 816	1. 567. 702	68.1%
1999թ. ԱԺ.Ը.	2. 198. 544	1. 137. 660	51.7%
2003թ. Ն.Ը. I փուլ	2. 315. 410	1. 462. 383	63.1%
2003թ. Ն.Ը. II փուլ	2. 331. 507	1. 595. 702	68.4%
2003թ. ԱԺ.Ը.	2. 340. 744	1. 233. 757	52.7%
2003թ. Ս.Հ.	2. 339. 704	1. 215. 908	51.9%
2005թ. Ս.Հ.	2. 317. 462	1. 514. 545	65.3%
2007թ. ԱԺ.Ը.	2. 319. 722	1. 391. 540	59.9%
2008թ. Ն.Ը.	2. 311. 917	1. 671. 027	72.2%
2012թ. ԱԺ.Ը.	2. 522. 906	1. 572. 858	62.3%
2013թ. Ն.Ը.	2. 528. 050	1. 521. 489	60.2%
2015թ. Ս.Հ.	2. 547. 916	1. 302. 613	51.1%

Այսպիսով՝ 1991-2015 թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածում ՀՀ-ում քաղաքական մասնակցության ուսումնասիրության և վերլուծության արդ-

յունքում ակնհայտ է դառնում, որ ընտրական իրավունք ունեցող քաղաքացիների մասնակցության *ամենաբարձր* ցուցանիշը գրանցվել է 2008թ. փետրվարի 19-ի ՀՀ Նախագահի ընտրություններում (72.20%): *Երկրորդ* տեղում է 1991թ. հոկտեմբերի 16-ի ՀՀ Նախագահի ընտրություններում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ցուցանիշը (70.40%): *Երրորդ* տեղում է 2003թ. մարտի 30-ին տեղի ունեցած ՀՀ Նախագահի ընտրությունների երկրորդ փուլում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ցուցանիշը (68.40%), *իսկ չորրորդ* տեղում՝ 1998թ. մարտի 16-ին տեղի ունեցած ՀՀ Նախագահի ընտրությունների երկրորդ փուլում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ցուցանիշը (68.10%): ՀՀ-ում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության *ամենացածր* ցուցանիշները գրանցվել են 2015թ. դեկտեմբերի 6-ի (ՀՀ Սահմանադրությունում փոփոխություններ կատարելու մասին նախագծի) հանրաքվեում (51.10%) և 1999թ. մայիսի 30-ի ՀՀ ԱԺ ընտրություններում (51.70%):

1991-2015 թթ. ՀՀ-ում տեղի ունեցած համընդհանուր քվեարկություններին քաղաքացիների մասնակցության անդրադարձը՝ առանց հաշվի առնելու ընտրացուցակներում նշված ընտրողների ընդհանուր թիվը թույլ է տալիս բացահայտել 1991-2015 թթ. ՀՀ-ում համընդհանուր քվեարկություններին մասնակցած քաղաքացիների փաստացի թիվը, հետևապես՝ սույն թվականներին նրանց քաղաքական մասնակցության ակտիվությունը:

Ուշագրավ է, որ համընդհանուր քվեարկություններին քաղաքացիների մասնակցությունը դիտարկելիս՝ *ամենաբարձր* ցուցանիշը կրկին գրանցվել է 2008թ. փետրվարի 19-ի ՀՀ Նախագահի ընտրություններում (1. 671. 027 ընտրող): *Երկրորդ* տեղում է 2003թ. մարտի 30-ին տեղի ունեցած ՀՀ Նախագահի ընտրությունների երկրորդ փուլում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ցուցանիշը (1. 595. 702 ընտրող): *Երրորդ* տեղում է 1998թ. մարտի 16-ին տեղի ունեցած ՀՀ Նախագահի ընտրությունների երկրորդ փուլում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ցուցանիշը (1.567.702 ընտրող), *իսկ չորրորդ* տեղում՝ 2012թ. մայիսի 6-ին տեղի ունեցած ՀՀ ԱԺ ընտրություններում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ցուցանիշը (1.572.858 ընտրող): ՀՀ-ում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության *ամենացածր* ցուցանիշները, առանց հաշվի առնելու ընտրացուցակներում ընդգրկված քաղաքացիների թիվը, գրանցվել են 1999թ. մայիսի 30-ին տեղի ունեցած ՀՀ ԱԺ ընտրություններում (1.137.660 ընտրող) և 2003թ. մայիսի 25-ի (ՀՀ Սահմանադրությունում փոփոխություններ կատարելու մասին նախագծի) հանրաքվեում (1.215.908 ընտրող):

Հարկ է նկատել, որ 1991-2015 թթ. ՀՀ-ում տեղի ունեցած համընդհանուր քվեարկությունների հետազոտությունը ցույց տվեց, որ երկու տար-

բերակներում էլ (1. հաշվի առնելով ընտրացուցակներում նշված ընտրողների ընդհանուր թիվը, 2. առանց հաշվի առնելու ընտրացուցակներում նշված ընտրողների ընդհանուր թիվը) ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ամենաբարձր ցուցանիշները համընկնում են (*ամենաբարձրը՝ 2008թ. ՀՀ Նախագահի ընտրություններ -72.20% կամ 1. 671. 027 ընտրող*, իսկ ամենացածր *ցուցանիշը՝ առաջին դեպքում 2015թ. դեկտեմբերի 6-ի (ՀՀ Սահմանադրությունում փոփոխություններ կատարելու մասին նախագծի) հանրաքվեն է - 51.10% կամ 1. 302. 613 ընտրող*, երկրորդ դեպքում՝ *1999թ. ՀՀ ԱԺ ընտրությունները - 51.70% կամ 1. 137. 660 ընտրող*):

Կարևոր է նաև արձանագրել, որ ՀՀ Նախագահի ընտրությունների ժամանակ, երբ դրանք անցկացվել են երկու փուլով, երկրորդ փուլում քաղաքացիների մասնակցության ցուցանիշները միշտ եղել են ավելի բարձր առաջին փուլի ցուցանիշներից: Սա փաստում է այն մասին, որ նախագահական ընտրությունների երկրորդ փուլում, երբ ընտրապայքարին մասնակցում են երկու թեկնածուներ, հասարակությունն առավել ակտիվությամբ է կատարում իր քաղաքացիական պարտքը, քանի որ այդ պարագայում անհատի համար ավելի հեշտ է ճիշտ կողմնորոշվել և իր ձայնը տալ նախընտրած թեկնածուին: Այս պարագայում քաղաքական խոսույթի ազդեցությունը հասարակության գիտակցության վրա ավելի է մեծանում, քանի որ երկրորդ փուլ անցած թեկնածուները հնարավորություն են ստանում իրենց ելույթների, բանավեճերի և խոսքային արտահայտման այլ միջոցների օգնությամբ դեպի իրենց կողմնորոշել ընտրազանգվածի մեծամասնությանը:

Ուշագրավ է նաև այն, որ 1991-2015 թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ամենաբարձր ցուցանիշները ՀՀ-ում գրանցվել են նախագահական ընտրությունների ժամանակ (1991թ., 1996թ., 1998թ., 2003թ., 2008թ., 2013թ.), մինչդեռ ԱԺ ընտրությունների (1995թ., 1999թ., 2003թ., 2007թ., 2012թ.) և Սահմանադրության հանրաքվեների (1995թ., 2003թ., 2005թ., 2015թ.) ժամանակ ընտրազանգվածի մասնակցության ցուցանիշները, ընդհանուր առմամբ, զիջել են նախագահական ընտրությունների ցուցանիշներին:

Ընտրազանգվածի մասնակցության այս հարաբերակցությունը կապված է տվյալ իրադարձությունների շուրջ հասարակական-քաղաքական քննարկումների հաճախականության և դրանց հրապարակայնության հետ: Նախագահական ընտրությունների ժամանակ քաղաքական քննարկումների տիրույթը, տեղեկատվության տարածման ծավալները և հասարակության կողմից դրանց ուղղված արձագանքներն ավելի մեծ են, քան համընդհանուր քվեարկության մյուս դեպքերում, քանզի նախագահական

ընտրությունների ժամանակ հասարակության գրեթե բոլոր շերտերը ցուցաբերում են քաղաքական բարձր ակտիվություն, շահագրգռվածություն, քանի որ իրենց շահերի, պահանջների բավարարման, սոցիալական խնդիրների լուծման հնարավորությունների իրականացումը կապում են ապագա նախագահի հետ: Վերոհիշյալ բոլոր գործոնները նպաստում են հասարակական-քաղաքական լայնածավալ քննարկումների կազմակերպմանը, ինչն էլ իր հերթին ձևավորում է համապատասխան քաղաքական խոսույթ, որը, ազդելով հասարակական գիտակցության վրա իր մանիպուլյացիոն գործառնությամբ, կարող է պայմանավորել ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ակտիվությունը: Ահա սա է պատճառը, որ նախագահական ընտրությունների ժամանակ ՀՀ-ում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ցուցանիշներն ավելի բարձր էին, որն էլ պայմանավորված էր նախընտրական քարոզարշավների ընթացքում հասարակական-քաղաքական քննարկումների ավելի հաճախակի և ընդգրկուն լինելու հանգամանքներով:

1991-2015 թթ. ՀՀ-ում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ցուցանիշները պայմանավորված են նաև քաղաքական խոսույթի դրսևորման ձևերով և դրա առանձնահատկություններով: Հարկ է նշել, որ քաղաքական խոսույթը ժողովրդավարացման գործընթացի սկզբնական շրջանում դրսևորվում է ավելի սեղմ ծավալներով, քանզի կոնֆլիկտային խոսույթի հաղթահարման համար դեռևս առկա չեն կայուն նախապայմաններ, որոնք թույլ կտան համաձայնության խոսույթի միջոցով հասնել առկա հասարակական-քաղաքական խնդիրների կոնսենսուսային լուծումներին: Այս պարագայում 1991թ. հոկտեմբերի 16-ի ՀՀ Նախագահի ընտրություններում գրանցված ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ցուցանիշը կարելի է համարել բացառիկ, քանի որ այն պայմանավորված էր ազգային արժեքների և հայոց անկախ պետականության վերականգնման մղումով: Այդ դեպքում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության այդպիսի բարձր ցուցանիշը պայմանավորված էր ոչ թե քաղաքացիական, այլ՝ ազգային գիտակցությամբ: Տվյալ ժամանակահատվածում քաղաքական խոսույթը պայմանավորված էր ոչ թե ներքաղաքական ուժերի բախումային գործողություններով, այլ՝ անկախության վերահաստատման ուղղված համաձայնության խոսույթով, որը հիմք հանդիսացավ ժողովրդի միասնական քաղաքական կամքի ձևավորման և դրսևորման համար:

Ինչ վերաբերում է 1998թ. մարտի 16-ին տեղի ունեցած ՀՀ Նախագահի ընտրությունների երկրորդ փուլում քաղաքական մասնակցության ակտիվությանը, ապա այս պարագայում միանշանակ անհրաժեշտ է անդրադառնալ քաղաքական խոսույթին, որը կրում էր կոնֆլիկտային բնույթ,

քանզի պայքարը իշխանության և ընդդիմության թեկնածուների միջև թեժ էր: Կոնֆլիկտային խոսույթի հետևանքով ընտրությունների առաջին փուլում ընտրազանգվածի ձայները բաժանվեցին հավասար մասերի՝ բացարձակ մեծամասնություն չտալով թեկնածուներից ոչ մեկին: Միևնույն երևույթը կրկնվեց նաև նախագահական հաջորդ ընտրություններում, երբ նորից անցկացվեց ընտրությունների երկրորդ փուլ (30-ը մարտի, 2003թ.): Փաստորեն, կարելի է արձանագրել, որ վերոհիշյալ դեպքերում քաղաքական խոսույթի ազդեցությունը հասարակական գիտակցության վրա բավականին մեծ էր, ինչը հիմք հանդիսացավ ընտրությունների երկրորդ փուլ անցկացնելու համար, որոնց ժամանակ գրանցվեցին քաղաքական մասնակցության ավելի բարձր ցուցանիշներ, քան ընտրությունների առաջին փուլերում: Այս ամենը պայմանավորված էր տվյալ քաղաքական իրադարձությունների նկատմամբ հասարակական բարձր ակտիվությամբ:

1999թ. մայիսի 30-ի ՀՀ ԱԺ ընտրությունների և 2015թ. դեկտեմբերի 6-ի (ՀՀ Սահմանադրությունում փոփոխություններ կատարելու մասին նախագծի) հանրաքվեի ընթացքում քաղաքական խոսույթը կրում էր համեմատաբար պասիվ (ԱԺ ընտրություններ), իսկ Սահմանադրության հանրաքվեի ժամանակ ակտիվ, սակայն կոնֆլիկտային բնույթ: 1999թ. ԱԺ ընտրությունների ժամանակ քաղաքական խոսույթում նկատվում էին որոշակի կոնֆլիկտային դրսևորումներ, իսկ 2015թ. Սահմանադրությունում փոփոխություններ կատարելու մասին նախագծի վերաբերյալ հանրաքվեում քննադատությունները բազմաթիվ էին, ինչն էլ, կրկին ձևավորեց կոնֆլիկտային քաղաքական խոսույթ: Հասարակության զգալի հատվածի (մոտ 48%) չմասնակցության հետևանքով գրանցվեց ՀՀ-ում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ամենացածր ցուցանիշներից մեկը:

Ինչ վերաբերում է 2008թ. փետրվարի 19-ի ՀՀ Նախագահի ընտրությունների ժամանակ գրանցված ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ամենաբարձր ցուցանիշին, ապա այս դեպքում նշանակալի է քաղաքական խոսույթի դերը, որը, նախընտրական քարոզարշավի ընթացքում կրելով կոնֆլիկտային բնույթ, հիմնական քաղաքական պայքարը ծավալեց իշխանության և ընդդիմության թեկնածուներից երկուսի միջև: Նախընտրական քարոզարշավի ընթացքում իշխանության թեկնածուի նկատմամբ ընդդիմադիր թեկնածուի խիստ քննադատական կեցվածքը հանգեցրեց քաղաքական պայքարի թեժացմանը, ինչն իր ուրույն դրսևորումը գտավ նաև քաղաքական խոսույթում, որն էլ իր հերթին բարձրացրեց հասարակության՝ ընտրություններին մասնակցելու քաղաքացիական գիտակցության մակարդակը: Հասարակության տարբեր շերտերը մեծ շահագրգռվածություն ցուցաբերեցին այդ ընտրություններում, որտեղ

հասարակական-քաղաքական թեժ քննարկումների հետևանքով ձևավորված քաղաքական խոսույթի ազդեցությունը ընտրազանգվածի գիտակցության վրա բավականին մեծ էր: Արդյունքում գրանցվեց մինչ օրս ՀՀ-ում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ամենաբարձր ցուցանիշը:

1991-2015 թթ. ՀՀ-ում ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության փորձի ուսումնասիրության և վերլուծության արդյունքում կարելի է հանգել այն եզրակացությանը, որ ընտրությունների ընթացքում տեղեկատվության տարածումը, քաղաքական գործընթացների հրապարակայնությունը, հասարակական-քաղաքական քննարկումները ձևավորում են համապատասխան քաղաքական խոսույթ, որն իր դրսևորման ձևերով և առանձնահատկություններով որոշակի ազդեցություն է գործում ընտրազանգվածի վարքագծի վրա: Որքան հաճախակի են հասարակական-քաղաքական քննարկումները, որքան ընդարձակ է տեղեկատվության դաշտը և որքան հրապարակային է քաղաքական խոսույթը, այնքան մեծ է ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցության ակտիվությունը և հակառակը:

Փաստորեն՝ ժողովրդավարական վարչակարգերում, ինչպես նաև ժողովրդավարացման ուղին որդեգրած պետություններում քաղաքական խոսույթի ազդեցությունը քաղաքական գործընթացների վրա բավականին մեծ է, քանի որ այդ գործընթացների ձևավորման և զարգացման արդյունքում քաղաքական խոսույթը կարող է պայմանավորել նաև ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցությունը, ինչը քաղաքական մշակույթի բաղկացուցիչ տարրերից մեկն է:

Այսպիսով՝ մեր կողմից իրականացված հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ ՀՀ-ում 1991-2015 թթ. համընդհանուր քվեարկությունների ժամանակ ընտրազանգվածի քաղաքական մասնակցությունը՝ որպես հասարակության քաղաքական մշակույթի բաղադրատարր, հիմնականում եղել է անկայուն և ուղղորդվել է կոնֆլիկտային քաղաքական խոսույթով: Միայն 2012թ. ԱԺ ընտրությունների նախընտրական և հետընտրական գործընթացներն են, որոնք առանձնանում են քաղաքական խոսույթի դրսևորման տեսանկյունից, քանի որ սույն ժամանակաշրջանում քաղաքական դաշտում հիմնականում նկատվել են ոչ թե կոնֆլիկտային, այլ համաձայնության խոսույթին միտված տարրեր:

ԹԵՄԱ 8. Քաղաքական խոսույթը ավտոկրատական և ոչ ավտոկրատական քաղաքական վարչակարգերում

Վարչակարգային տարբերությունները քաղաքական իրականության մեջ պայմանավորվում են նաև խոսույթի առանձնահատկություններով, ինչն ուղղակիորեն ազդում է քաղաքական վարքագծի և արժեհամակարգի ձևավորման վրա:

Հիմք ընդունելով քաղաքական մշակույթի տարակերպ դրսևորումները տարբեր քաղաքական վարչակարգերում՝ կարևոր է պարզել քաղաքական խոսույթի առանձնահատկություններն ըստ վարչակարգերի:

Խորհրդային ամբողջատիրության խոսույթում, որտեղ գերակա էր հպատակային քաղաքական մշակույթը, հասարակությունը բաժանվում էր «յուրայինների» և «օտարների», որի հիմքում դրվում էին դասակարգային և գաղափարական տարբերությունները, իսկ հետո «օտարները» կարող էին վերածվել «ժողովրդի թշնամու», հետևապես՝ բոլոր նրանք, ովքեր դեմ էին իշխող քաղաքական համակարգին դառնում են այլախոհներ, որոնց նկատմամբ գործադրվում էին ամենաբռնի միջոցները: Այս երևույթը ամբողջատիրական խոսույթի առանցքային հատկանիշներից է: Ամբողջատիրության խոսույթն առանձնանում է իր միակողմանիությամբ, ինտերակցիայի բացակայությամբ և հարկադրական բնույթով:

Այդ առումով ուշագրավ է Լ. Լամնի, Գ. Քրովելսի և Շ. Շերբանի աշխատանքը ամբողջատիրության և ավտորիտարիզմի խոսույթների համեմատության վերաբերյալ, որտեղ հեղինակները համեմատական վերլուծության են ենթարկում ամբողջատիրական և ավտորիտար խոսույթները և դրանց հետևանքները՝ հիմնվելով նախկին Արևելյան Գերմանիայի, Հարավսլավիայի, Ռումինիայի, Լիտվայի, Զինաստանի, Հյուսիսային Կորեայի, Ֆիլիպինների, Բիրմայի, Կուբային և Թունիսի դեպքերի վրա: Հեղինակները կոգնիտիվ համեմատական մեթոդով հետազոտում են քաղաքական խոսույթը ոչ միայն աշխարհագրական, այլև ժամանակագրական տեսանկյունից, ինչը հնարավորություն է տալիս համեմատել անցյալի և ներկայի խոսույթները: Նրանք ցույց են տալիս խոսույթի դրսևորումները մշակույթի և կրթության, լրատվամիջոցների և պաշտոնական (իշխանական) ու քաղաքական ոլորտներում: Կոգնիտիվ համեմատական մեթոդը հնարավորություն է տալիս վերհանել քաղաքական խոսույթի առանձնահատկությունները և դրանք համեմատել իշխանության գործունեության հետ, այսինքն՝ ինչ է ասվում և ինչ է արվում: Արդյո՞ք քաղաքական իշխանության «խոսքը» համապատասխանում է իրականության մեջ նրա «գործունեությանը»:

Ավտորիտար քաղաքական մշակույթի ձևավորման և չափման հաջող փորձ է իրականացրել նաև Ս. Հոլը, ով քաղաքական խոսույթի համեմատական վերլուծության մեթոդով հետազոտել է ավտորիտար քաղաքական վարչակարգերը Ռուսաստանում, Բելառուսում, Ղազախստանում և Ուկրաինայում: Այս դեպքում հեղինակն օգտագործել է խոսույթի վերլուծության կոգնիտիվ քարտեզագրման մեթոդը, այն է՝ տարբեր հասարակություններում խոսույթի միանման տարրերի բացահայտումը և դրանց միջև համեմատական կապը հասարակական-քաղաքական գործընթացների տեսանկյունից: Այս մեթոդի կիրառման արդյունքում Ս. Հոլը նկատում է, որ վերը նշված պետությունները միմյանցից սովորում և իրար են փոխանցում իրենց ավտորիտար պրակտիկան՝ ստեղծելով միանման ինստիտուտներ, և այդ գործընթացները միջնորդավորվում են քաղաքական խոսույթով: Այսինքն՝ մի երկրում առկա ավտորիտար քաղաքական խոսույթը, ազդելով մյուսների վրա, ներթափանցում է նրանց քաղաքական մշակույթի մեջ:

Ավտորիտար քաղաքական մշակույթի գնահատման գործում ուշագրավ է նաև Դ. Լյուիսի մոտեցումը, ով նշում է, որ արդի շրջանում հաճախ ավտորիտար վարչակարգերը գոյություն են ունենում հասարակական կազմակերպությունների կողքին, ինչը հակասում է ժողովրդավարական ուղուն: Այսպիսի քաղաքական փոխազդեցության բացատրության համար հեղինակը հիմնվում է Յունգի՝ քաղաքացիական հասարակության մասին երկակի մոտեցման վրա: Այդ մոտեցումն ընդգծում է քաղաքացիական հասարակության խոսության դերը, որը պետք է դրվի հարկադրման և համագործակցության դինամիկայի հասկացման հիմքում, որին բախվում են հասարակական կազմակերպությունները ավտորիտար վարչակարգերում:

Դիտարկելով ավտորիտարիզմի խոսույթը Սինգապուրի օրինակով՝ հարկ է նկատել, որ այն բնորոշվում է իշխանության կողմից քաղաքացիական իրավունքների և ազատությունների ճնշմամբ՝ հիմնվելով օրենքների և իշխանության լեգիտիմության վրա: Սինգապուրյան ավտորիտար խոսույթի առանձնահատկությունն այն է, որ իշխանությանը հաջողվում է հպատակային քաղաքական մշակույթի պայմաններում պահպանել հավասարակշռությունը օրինականության և իրավունքների ճնշման պարադոքսի միջև: Ավտորիտար խոսույթի պայմաններում սինգապուրյան տնտեսական զարգացման բանալին, թերևս, գտնվում է քաղաքական կարգի կայունության մեջ, երբ իշխանությունը վայելում է լայն հասարակական լեգիտիմություն: Քաղաքական ինստիտուտների արդյունավետ գործունեությունը, թեկուզև ավտորիտար խոսույթի առկայությամբ, սինգապուրյան համակարգի առանձնահատկություններից է, ինչը պայմանա-

վորվում է նաև մշակութային հիմքերով: Հեղինակը Մինգապուրը դիտում է որպես ավտորիտար իրավական պետություն, որտեղ համակարգի կայունության հիմքը իշխանության լեգիտիմությունն է: Մինգապուրը իր կառավարման մոդելով առանձնահատուկ է, որտեղ ավտորիտար խոսույթը ոչ թե խոչընդոտում, այլ նպաստում է քաղաքական կարգի կայունությանը և սոստեսական զարգացմանը:

Ուշագրավ է նաև Ժ. Լուի և Շ. Տյանյանի մոտեցումը ավտորիտար վարչակարգի գնահատման վերաբերյալ: Իրենց հետազոտության մեջ հեղինակներն ուսումնասիրում են մինչժողովրդավարական անցման շրջանում գաղափարական և խոսութային պայքարը ավտորիտար Չինաստանում: Նրանք նշում են, որ ժողովրդավարության սահմանափակ փորձ ունեցող Չինաստանում իշխանությունը փորձում է քողարկել իր ավտորիտար բնույթը՝ օգտագործելով *խնամակալական խոսույթ*, ինչը վկայում է կեղծ խոսույթի գոյության մասին: Հեղինակները կիրառել են ազգային հարցման մեխանիզմները: Ժողովրդի շրջանում անցկացված հարցման արդյունքների հիման վրա նրանք նկատում են, որ չինական կառավարությունն իրականացնում է իր խոսույթը կրթության և լրատվամիջոցների օգտագործմամբ, ինչպես նաև կոնֆուցիական և լենինյան գաղափարներով, որոնցով ներշնչում է իր ժողովրդին խնամակալական խոսույթ, որն ավտորիտար խոսույթ է, քանի որ հիմնվում է կեղծ ինտերակցիայի վրա: Սակայն չին ժողովուրդն այդ առանձնահատուկ խոսույթը փոքրիշատե ընկալում է որպես ժողովրդավարական: Այս երևույթը վկայում է այն մասին, որ ավտորիտար քաղաքական մշակույթում քաղաքական խոսույթի վերահսկողական և մանիպուլյատիվ գործառույթներն ավելի խոր են արտահայտված: Ուստի միանշանակ կարելի է պնդել, որ ավտորիտար քաղաքական վարչակարգերում քաղաքական խոսույթը հիմնականում կրում է կեղծ բազմակողմանի բնույթ, որը հիմնվում է ինտերակցիայի նմանակման վրա: Ըստ հեղինակների, չինացիները կարծում են, որ իրենց կառավարությունը քիչ թե շատ ժողովրդավարական է, ինչը, սակայն, իրականում ժողովրդավարության պատրանք է: Այսինքն՝ ավտորիտար վարչակարգում խոսույթն իր դրսևորմամբ կարող է լինել կեղծ ժողովրդավարական, իսկ գործնական քաղաքականությունը հպատակային և վերահսկողական, ինչն էլ պայմանավորում է քաղաքական խոսույթի և գործնական քաղաքականության անհամապատասխանությունը:

Ինչ վերաբերում է ժողովրդավարական վարչակարգին, որտեղ առկա է քաղաքացիական մշակույթ՝ Դ. Ջոնսոնը և Ռ. Ջոնսոնը նշում են, որ ժողովրդավարական քաղաքական մշակույթում քաղաքական խոսույթն ուղղված է ժողովրդավարության կոնսոլիդացիային: Հեղինակները քաղաքական խոսույթը դիտում են որպես ժողովրդավարության դեպքում

որոշումներ ընդունելու մեթոդ՝ օգտագործելով «կառուցողական հակասության» մեխանիզմը, որը ենթադրում է, որ ժողովրդավարության դեպքում առկա տեսակետները կարող են իրար հակասել մինչ որոշման կայացումը, սակայն այդ հակասությունը հաղթահարելի է կառուցողական խոսույթի միջոցով: Կառուցողական բանավեճը ստեղծում է դրական վերաբերմունք հակադիր կողմի դիրքորոշումների նկատմամբ: Այս դեպքում քաղաքական խոսույթը հիմնվում է այն նախապայմանի վրա, որ քաղաքական փոքրամասնության իրավունքները կաշտպանվեն մինչև այն պահը, երբ նորից հնարավոր կլինի նոր որոշում կայացնել: Հակադիր դիրքորոշումներ ունեցող կողմերի միջև կառուցողական բանավեճը ստեղծում է դրական միջավայր, որտեղ փոքրամասնության իրավունքները հարգվում և պաշտպանվում են: Ուստի ժողովրդավարական մշակույթում քաղաքական խոսույթն առանձնանում է իր կառուցողականությամբ, բազմակողմանիությամբ և ինտերակցիայով, այսինքն՝ իշխանության և հասարակության միջև հետադարձ կապը ամուր է, իսկ հասարակության քաղաքական մասնակցությունը՝ իրական: Մինևույն ժամանակ իշխանության քաղաքական խոսույթը և գործնական քաղաքականությունը համապատասխանում են միմյանց:

Քաղաքական խոսույթի միջոցով քաղաքական վարչակարգերի գնահատման աշխատանքների շարքում ուշագրավ է նաև Կ. Կնուստենի և Հ. Նիգարդի աշխատանքը, որտեղ հեղինակները, ուսումնասիրելով վարչակարգերի ինստիտուցիոնալ բնութագրիչները, հանգում են այն եզրակացության, որ կիսաժողովրդավարական (ավտորիտար) վարչակարգերն ավելի կարճատև են, քան ամբողջատիրական և ժողովրդարական վարչակարգերը: Որպես չափման մեխանիզմներ՝ նրանք օգտագործում են վարչակարգի ձևի և մոդելի առանձնահատկության օպերացիոնալացումը՝ օգտագործելով Գեյթսի և այլոց կողմից առաջարկված՝ «վարչակարգի կյանքի միջին տևողությունը՝ ըստ նրա ձևի (1800-2000)» մոդելը: Հեղինակներն ընդգծում են նաև, որ կիսաժողովրդավարական (ավտորիտար) վարչակարգերը առավելապես անկայուն են:

Քաղաքական վարչակարգերի չափման և գնահատման վերը նշված մոտեցումները, որոնք կիրառվել են ամբողջատիրական, ավտորիտար և ժողովրդավարական վարչակարգերի ուսումնասիրության նպատակով, վկայում են, որ տարբեր երկրներում անգամ նույն վարչակարգի գնահատման համար պահանջվում են տարբեր մոտեցումներ: Ակնհայտ է, որ հետխորհրդային տրանսֆորմացիայի երկրների համար նման մոտեցումը ևս անհրաժեշտ է, քանի որ այդ երկրներն անցել են եզակի ուղի կոմունիստական վարչակարգից այլ վարչակարգի: Ս. Հուլի վերոհիշյալ աշխատանքը Բելառուսի, Ղազախստանի, Ռուսաստանի և Ուկրաինայի

դեպքերի համար ոչ միայն հաստատում է այդ պնդումը, այլև ցույց է տալիս այդ երկրներում քաղաքական խոսույթների ոչ միայն ընդհանրությունները, այլև տարբերությունները: Հետևաբար, թեև վերոհիշյալ աշխատանքներում առկա են մի շարք մոտեցումներ ու սկզբունքներ, որոնք կիրառելի են հետխորհրդային տրանսֆորմացիայի երկրներում կիրառվող քաղաքական խոսույթների միջոցով վարչակարգերի ուսումնասիրության համար, սակայն, միաժամանակ, այդ երկրների դեպքերի ուսումնասիրության համար պահանջվում են նաև հատուկ մոտեցումներ: Դրանց մշակման համար կարող են հիմք ծառայել ինչպես հայ հեղինակներ Տ. Թորոսյանի և Հ. Սուքիասյանի հետազոտությունը, որտեղ նրանք առանձնացնում են հետխորհրդային տրանսֆորմացիայի երկրների երեք խումբ՝ իրենց վարչակարգային առանձնահատկություններով, այնպես էլ վերոհիշյալ աշխատանքների հիման վրա ձևակերպված քաղաքական մշակույթի գնահատման հետևյալ երեք չափանիշները՝

- եթե քաղաքական խոսույթը միակողմանի է, մենախոսական, առանց ինտերակցիայի և ունի հարկադրական բնույթ, ապա այն ամբողջատիրական է, ինչը ենթադրում է նահապետական և հպատակային քաղաքական մշակույթ (ամբողջատիրական վարչակարգ),
- եթե քաղաքական խոսույթը հիմնված է կեղծ բազմակարծության, կեղծ ինտերակցիայի վրա, որտեղ իրական քաղաքականությունը տարբերվում է ներկայացվող խոսույթից, ապա այն ավտորիտար է և ենթադրում է հպատակային կամ կեղծ մասնակցային քաղաքական մշակույթ (ավտորիտար վարչակարգ),
- եթե քաղաքական խոսույթը հիմնված է բազմակարծության, կառուցողականության վրա և տեղի է ունենում բազմակողմանի հաղորդակցությամբ, որի դեպքում գործնական քաղաքականությունը համապատասխանում է քաղաքական խոսույթին, ապա այն ժողովրդավարական է և ենթադրում է քաղաքացիական և մասնակցային քաղաքական մշակույթ (ժողովրդավարական վարչակարգ):

Այսպիսով՝ արդի քաղաքագիտությունը, ըստ քաղաքական վարչակարգի բնույթի՝ տարբերում է քաղաքական խոսույթի երեք ձև՝ ամբողջատիրության խոսույթ, ավտորիտարիզմի խոսույթ և ժողովրդավարության խոսույթ:

Ամբողջատիրության տեղեկատվական-հաղորդակցական հիմնական առանձնահատկությունը բնակչության գաղափարախոսական մշակման և զանգվածային գիտակցության մանիպուլյացիայի հզոր համակարգն է: Մարդկանց արժեքային կողմնորոշումների ծրագրավորումը տեղի է ունենում տեղեկատվության և ԶԼՄ-ների նկատմամբ իշխանության մենաշնորհի պայմաններում:

Ամբողջատիրության խոսույթն առանձնանում է լիարժեք ինստիտուցիոնալությամբ և առավելապես օգտագործում է խոսույթի կազմակերպման ոչ կոմերցիոն միջոցները, ինչն անտեսում է խոսույթի հասցեատիրոջ տեղեկատվական պահանջները: Ամբողջատիրության խոսույթն ունի օբյեկտային մոդել, կրում է մենախոսական և միակողմանի բնույթ:

Ավտորիտարիզմը ամբողջատիրությունից տարբերվում է սոցիումում առկա ինքնակազմակերպման մեխանիզմներով, որոնց զարգացման հաճախականությունը կախված է դրա՝ ժողովրդավարության և ամբողջատիրության միջև գրավված դիրքից: Բազմակարծության առկայությունը ավտորիտար խոսույթում, որպես կանոն, պատրանք է. ամբողջական վերահսկողությունից հրաժարումը մեծապես վերաբերում է ոչ քաղաքական բնագավառներին: Հետևապես՝ այդպիսի խոսույթը գաղափարախոսությամբ «լցնելը», ինչպես ամբողջատիրության դեպքում է, իշխանական ինստիտուտների համար առաջնահերթություն է: Ավտորիտարիզմի դեպքում բարեփոխիչ խոսույթը համադրում է իր մեջ խոսույթի կազմակերպման ոչ կոմերցիոն և կոմերցիոն միջոցները:

Ժողովրդավարության խոսույթը հիմնվում է հաղորդակցական-տեղեկատվական փոխազդեցության ոչ դասական հարացույցի վրա, որի բնույթը կարելի է սահմանել որպես սուբյեկտ-սուբյեկտային և օբյեկտ-սուբյեկտային հարաբերություններ՝ հիմնված քաղաքական գաղափարների ակտիվ, ինքնակամ և իրավահավասար փոխանակության վրա: Ի տարբերություն ամբողջատիրական և ավտորիտար վարչակարգերի, որտեղ քաղաքական խոսույթը միակողմանի է կամ կեղծ բազմակողմ, ժողովրդավարական երկրներում այն հիմնվում է իշխանություն-ընդդիմություն-քաղաքացիական եռակողմ իրական հաղորդակցության վրա: Ժողովրդավարության խոսույթի առանձնահատկությունը մշտական հասարակական-քաղաքական խոսույթն է, որը զգալի ազդեցություն ունի սոցիալ-քաղաքական գործընթացների վրա քաղաքական հաղորդակցության ընթացքում:

ԹԵՄԱ 9. ՀՀ առաջատար քաղաքական ուժերի ծրագրերի խոսութային վերլուծություն:

Քաղաքական ուժերի ծրագրերի խոսութային վերլուծությունը թույլ է տալիս ավելի հստակ պատկերացնել նրանց գործունեությունը: Այս իսկ նպատակով հարկ է վերլուծել ՀՀ-ում առաջատար քաղաքական ուժերի ծրագրերը քաղաքական գործընթացներում նրանց դիրքորոշումները և քաղաքական կողմնորոշումը պարզելու համար:

Ժողովրդավարական պետություններում քաղաքական կուսակցությունները մեծ դեր են խաղում հասարակական-քաղաքական ոլորտում: Լինելով քաղաքական պլյուրալիզմի երաշխիք՝ նրանք ներկայացնում են տարբեր սոցիալական խմբերի շահերը և կոչված են ապահովելու նրանց ձայները կառավարման մարմիններում: Այս տեսանկյունից մեծ հետաքրքրություն է առաջացնում քաղաքական ուժերի ծրագրերի խոսությանի վերլուծությունը, որի միջոցով կարելի է պարզել քաղաքական համակարգում նրանց գաղափարախոսական ուղղվածությունը:

Հետազոտենք ՀՀ-ի պետական կառուցվածքը և կառավարման ձևը քաղաքական ուժերի ծրագրերի խոսությանի վերլուծության միջոցով: Քաղաքական խոսությոը, հանդիսանալով քաղաքական հաղորդակցության միջոց, հնարավորություն է տալիս խորապես ուսումնասիրել վերը նշված երևույթները և բացահայտել դրանց առանձնահատկությունները քաղաքական մշակույթում:

Մեր կողմից ընտրված վեց քաղաքական ուժերը ներկայացված են 2012թ.-ին ձևավորված 5-րդ գումարման Ազգային Ժողովում (Հայաստանի Հանրապետական կուսակցություն, «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցություն, «Օրինաց Երկիր» կուսակցություն, Հայ Յեղավորական Դաշնակցություն, «Ժառանգություն» կուսակցություն և «Հայ Ազգային Կոնգրես» դաշինք):

Վերոհիշյալ քաղաքական ուժերի ծրագրերում հարկ է առանձնացնել պետության կերտման մի շարք կարևոր հարցերի շուրջ նմանություններ և տարբերություններ:

Դիտարկենք պետականությանը վերաբերող քաղաքագիտական որոշ հասկացություններ: Սահմանադրական իրավունքում պետությունը սահմանվում է որպես իշխանական կառույց, որը տիրապետում է պետության տարածքում հասարակության կազմակերպման ինքնիշխան լիազորություններին և սահմանում նրա գործակցությունն արտաքին աշխարհի հետ: Պետության կառուցվածքը ենթադրում է պետականությանը բնորոշ հատկանիշներ՝ պետական կառուցվածքի ձև, քաղաքական վարչակարգ, կառավարման ձև:

Պետականության հատկանիշները բոլոր քաղաքական ուժերի ծրագրերի բաղկացուցիչ տարրերն են, քանի որ կուսակցությունների նպատակը իշխանության ձեռքբերումն է, իրականացումը և պահպանումը: Բնականաբար, դրանք արտացոլում են առաջատար պետությունների պետականաշինության փորձը, այդ իսկ պատճառով 20-րդ դարի երկրորդ կեսին ընդունված սահմանադրությունները բովանդակում են պետականության այնպիսի հատկանիշներ, ինչպիսիք են՝ ժողովրդավարական, իրավական, սոցիալական և այլ հատկանիշները:

Պետական կազմակերպման ձևը վերաբերում է տարածքային կազմակերպմանը, ինչպես նաև կենտրոնական և տեղական քաղաքական մարմինների փոխհարաբերություններին: Ժամանակակից աշխարհում գոյություն ունեն պետական կառուցվածքի ունիտար (միատարր), դաշնային և համադաշնային ձևեր:

Քաղաքական վարչակարգը նեղ իմաստով մեթոդների և միջոցների ամբողջություն է, որի միջոցով իշխող դասն իրականացնում է իր քաղաքական և տնտեսական տիրապետությունը, հասարակության մեջ իր իշխանությունը: Լայն իմաստով այն քաղաքական համակարգի հատկանիշ է, քանի որ քաղաքական վարչակարգն արտացոլում է հասարակության քաղաքական ոլորտի որոշակի վիճակը, որի բաղադրիչներն են քաղաքական հարաբերությունները, քաղաքական կազմակերպումը և քաղաքական գիտակցությունը: Տարբերակում են քաղաքական վարչակարգի երեք ձև՝ ժողովրդավարական, ավտորիտար և ամբողջատիրական (տոտալիտար):

Կառավարման ձևը պետական իշխանության կազմակերպումն է, որը սահմանվում է պետական իշխանության գերագույն մարմինների կառուցվածքով և իրավական կարգավիճակով: Այն կախված է գերագույն պետական իշխանության կազմակերպումից, ավելի ստույգ՝ պետական իշխանության գերագույն մարմիններից մեկի իրավական կարգավիճակից, այսինքն՝ պետության առաջնորդից: Կառավարման երկու հիմնական ձևերի՝ միապետության և հանրապետության միջև տարբերությունն այն է, թե ով է կանգնած պետության գլխում:

Այժմ մանրամասն հետազոտենք պետական կառուցվածքի և պետական իշխանության վերաբերյալ մեր կողմից առանձնացված վեց քաղաքական ուժերի (ՀՀԿ, ԲՀԿ, ՀԱԿ, ՕԵԿ, ՀՅԴ, Ժառանգություն) դիրքորոշումները: Այս պարագայում բախվում են քաղաքական ուժերի հիմնական շահերը և պետության կառավարման գործում նրանց մոտեցումները:

Այսպես՝ օրենսդիր մարմնի գործունեությունն ամրապնդել առաջարկում է ՀՀԿ-ն՝ գտնելով, որ դա կարող է դրական ազդեցություն ունենալ Հայաստանի ներքին քաղաքականության վրա և նպաստել պետական կառույցներում տեղի ունեցող գործընթացների բարելավմանը:

Ինչպես նշվում է ՀՀԿ ծրագրում, այն ազգային-պահպանողական կուսակցություն է: ՀՀԿ նպատակներն ու գործունեությունը բխում են ազգի և հայրենիքի հավիտենության գաղափարներից: Այդ նպատակի իրագործման գրավականը հայ ազգային գաղափարախոսությունն է:

Պետության գործունեության հիմնական սկզբունքների և ուղղությունների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետական կուսակցությունն ունի իր մոտեցումները: Հայոց պետությունը հայության նպատակների իրական-

նացման հիմնական և ամենաարդյունավետ միջոցն է: Պետական կառավարման ձևը, կախված իրականացվող նպատակների, ծրագրերի լուծման արդյունավետությունից, կարող է փոխվել պետության զարգացման տարբեր փուլերում, իսկ կառավարման համակարգի գործունեությունը պետք է հիմնված լինի իրավունքի գերակայության, օրենքի իշխանության, ազգային անվտանգության և զարգացման հայեցակարգերի ու ծրագրերի վրա: Պետությունը պետք է աջակցի քաղաքական համակարգի զարգացմանը, ժողովրդավարության կայացմանը, մասնակի և փուլային բարեփոխումների ճանապարհով՝ հասարակության անընդհատ բարելավմանը: Ցանկացած բարեփոխում պետք է համապատասխանի հասարակության ավանդական արժեհամակարգին՝ ուղղված լինելով դրա արդիականացմանը:

Խորհրդարանի գործունեությունն ամրապնդել առաջարկում է «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունը՝ գտնելով, որ պետք է ստեղծել պայմաններ Ազգային Ժողովի ընտրությունների հարյուր տոկոսանոց համամասնական ընտրական համակարգին անցում կատարելու համար: Դա նշանակում է, որ այդպիսով աճում է տարբեր քաղաքական կուսակցությունների՝ խորհրդարան մուտք գործելու հնարավորությունը, ինչը կուսակցական լիդերների միջև պայքարից բացի կհանգեցնի նաև գաղափարական պայքարի, որն ավելի գնահատելի է ժողովրդավարական պետություններում: Ինչ վերաբերում է պետական կառավարման արդյունավետությանը, ապա ԲՀԿ-ն անհրաժեշտ է համարում՝ 1. բացառել նախարարությունների, գերատեսչությունների և պետական կառավարման այլ մարմինների կողմից միանման գործառույթների իրականացումը, 2. ընդունել վարչական կանոնակարգ՝ սահմանելով ու հստակեցնելով որոշումներ ընդունելու կարգը և ժամկետները, ինչպես նաև փաստաթղթաշրջանառության և վարչարարության կանոնների խախտման համար պատասխանատվությունը, 3. բարձրացնել պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց գործունեության թափանցելիության աստիճանը՝ արմատավորելով հասարակական վերահսկողության միջազգային փորձը, 4. հնարավորինս կրճատել պետական պաշտոնյաների և ծառայողների թվաքանակը, բարձրացնել նրանց պատասխանատվությունը և կատարելագործել պետական ծառայողների վարձատրության համակարգը:

Ուշագրավ է նաև պետական կառուցվածքի մասին «Ժառանգություն» կուսակցության ծրագիրը, որտեղ նշվում է, որ տվյալ կուսակցության գաղափարախոսության կարևոր դրույթներից է ազգային գաղափարախոսության վրա հիմնված ազատական, ժողովրդավարական կառավարման համակարգը, որի նպատակն է իրավական, սոցիալական պետության

ստեղծումը, որտեղ ազգային և պետական շահերը վեր են ամենից: Որպես ժողովրդավարական պետություն՝ Հայաստանում շատ կարևոր է իշխանության տարանջատման սկզբունքը, որը համարվում է քաղաքական գործողություններում ազատության և անկախության հիմք:

Պետական կառուցվածքի տեսանկյունից ՕԵԿ-ը նույնպես ժողովրդավարական արժեքների կողմնակից է: Կուսակցության ծրագրում կարևոր են համարվում հետևյալ կետերը՝ 1. ժողովրդավարական, սոցիալական, աշխարհիկ և իրավական պետության կերտումը, 2. իշխանության երեք թևերի՝ օրենսդիր, գործադիր, դատական, կայուն զարգացումը և նրանց միջև համագործակցության ու փոխադարձ հակակշռման ապահովումը, 3. ժողովրդավարական ինստիտուտների ձևավորմանը և արդյունավետ գործունեությանը նպաստելը և այլն:

ՀԱԿ-ը նույնպես նմանատիպ դիրքորոշում ունի վերոհիշյալ հարցերի վերաբերյալ: Նրա ծրագրում նշվում է, որ դաշինքն ընտրել է պետականության, ժողովրդավարության, ազատականության, խաղաղության և սոցիալական արդարության գաղափարական սկզբունքները: Այդ սկզբունքների իրագործման համար դաշինքն անհրաժեշտ է համարում սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության համակարգային վերափոխումը և բարեփոխումների հրատապ իրականացումը, գյուղատնտեսության խթանմանն ուղղված միջոցառումների ձեռնարկումը, արդյունաբերության զարգացումը, ազգային էկոլոգիական անվտանգության, դատաիրավական բարեփոխումների հայեցակարգերի ընդունումը և այլընտրանքային ծրագրերի մշակումը:

ՀՅԴ-ն տարբերվում է մյուս կուսակցություններից իր գաղափարախոսությամբ: Ծրագրում նշված ազգային, ժողովրդավարական և այլ նպատակներից բացի՝ ՀՅԴ-ն իրեն համարում է նաև հեղափոխական կուսակցություն: Այն իր բոլոր ուժերով պայքարում է հայ ազգի քաղաքական-տնտեսական, ընկերային-մշակութային բովանդակ շահերի պաշտպանության համար: ՀՅԴ-ն հայ ժողովրդի ազգային-ազատագրական պայքարը հիմնավորում է իր գաղափարաբանությամբ: Նա առաջադրում է անհատի ազատության, ազգային ինքնորոշման, անկախ պետականության, ընկերության համերաշխության և բարօրության ճանապարհով հայ մարդու և հայ ազգի անկաշկանդ, բազմակողմանի և ներդաշնակ զարգացման ապահովումը:

Այսպիսով՝ մեր կողմից ընտրված վեց քաղաքական ուժերի ծրագրերի խոստովային վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ բոլոր ուժերը (ՀՀԿ, ԲՀԿ, ՕԵԿ, ՀԱԿ, ՀՅԴ, Ժառանգություն) միակարծիք են պետական կառուցվածքին և պետական իշխանությանը վերաբերող հետևյալ հարցերում՝

1. կառավարման ձևը պետք է լինի հանրապետական,

2. բոլոր քաղաքական ուժերը կողմ են միատարր պետական-տարածքային կառուցվածքին,
3. քաղաքական վարչակարգը պետք է լինի ժողովրդավարական,
4. Հայաստանը պետք է լինի ժողովրդավարական, աշխարհիկ, սոցիալական և իրավական,
5. պետական ապարատը պետք է կազմակերպվի իշխանության տարանջատման սկզբունքով. օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունները պարտավոր են միմյանց փոխլրացնել, փոխգսպել և փոխվերահսկել,
6. քաղաքական ուժերի մեծամասնությունն անհրաժեշտ է համարում պայքարել իշխանական մարմիններում առկա կոռուպցիայի և բյուրոկրատիզմի դեմ (այս դրույթը հստակ սահմանված է ԲՀԿ, Ժառանգության, ՕԵԿ և ՀԱԿ ծրագրերում): Նկատենք, որ այս մասին ոչինչ չի նշվում ՅՅԴ ծրագրում:

Վերլուծենք մեր կողմից ընտրված քաղաքական ուժերի դիրքորոշումներն արտաքին քաղաքականության ոլորտում, մասնավորապես՝ Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի, Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունների և հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման հարցերի վերաբերյալ, որոնք համարվում են ՀՀ արտաքին քաղաքականության գերակայություններ:

ԲՀԿ ծրագրում այս հարցերը ներկայացված են առանձին կետերով: Արցախյան խնդրի կապակցությամբ կուսակցության ծրագրում նշվում է, որ Արցախի ժողովրդի ինքնորոշման իրավունքի միջազգային ճանաչման ապահովմամբ, հակամարտության երկու կողմերի՝ Արցախի և Ադրբեյջանի կատարած փոխզիջումների հիման վրա, անվտանգության միջազգային երաշխիքների ամրագրմամբ Արցախի հիմնախնդրի խաղաղ, քաղաքական ճանապարհով կարգավորումը ՀՀ արտաքին քաղաքականության գերակայություններից մեկն է: Կուսակցությունն անհրաժեշտ է համարում նաև ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի շրջանակներում ընթացող բազմակողմ և ուղղակի բանակցություններին զուգընթաց համակողմանիորեն աջակցել Արցախի անվտանգության ապահովմանը, ժողովրդավարացմանը, սոցիալ-տնտեսական զարգացմանը և տարածաշրջանային ինտեգրմանը: ԲՀԿ-ի համար ընդունելի է արցախյան հիմնախնդրի այնպիսի կարգավորումը, որի բանակցային գործընթացում ԼՂՀ-ն հանդես կգա որպես լիիրավ կողմ, իսկ Արցախի կարգավիճակի հարցում կբացառվի որևէ լուծում՝ առանց Արցախի ժողովրդի համաձայնության: ԼՂՀ անկախությունն այլընտրանք չունի:

Ինչ վերաբերում է Սփյուռքին և հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչմանը, ապա ԲՀԿ-ն անհրաժեշտ է համարում Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունների համակարգված զարգացումը և հետագա խորա-

ցումը միջազգային իրավունքի նորմերին համապատասխան, իսկ ցեղասպանության կապակցությամբ կուսակցության ծրագրում հստակ նշվում է հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման հարցում Հայաստանի Հանրապետության մասնակցության չափն ազգային, պետական իրատեսական շահերով պայմանավորելու մասին: Կուսակցության ծրագրում հստակորեն նշվում է, որ հայոց ցեղասպանության դատապարտումն ու միջազգային ճանաչումն այլընտրանք չունի:

ՀՀԿ ծրագրում ստույգ չի խոսվում արցախյան խնդրի և հայոց ցեղասպանության մասին, այլ ուղղակի նշվում է, որ արտաքին քաղաքականության ոլորտում պետության գործունեությունը պետք է ուղղված լինի հարևան երկրների հետ բարիդրացիական և կայուն հարաբերությունների հաստատմանն ու պահպանմանը, միջազգային հանրությանը բնականոն ինտեգրմանը, նրանում Հայաստանի դերի մեծացմանը, աշխարհի բոլոր երկրների հետ փոխշահավետ քաղաքական, տնտեսական, մշակութային և այլ կապերի զարգացմանը: Իսկ հայկական Սփյուռքի վերաբերյալ կուսակցության ծրագրում պարզ նշվում է, որ պետությունը պետք է բարենպաստ պայմաններ ստեղծի սփյուռքահայության ներուժի համախմբման համար՝ ի նպաստ Հայոց պետության հզորացման և Սփյուռքի արժանապատիվ գոյատևման՝ հիմնական նպատակ ունենալով սփյուռքահայության վերադարձը հայրենիք:

«Ժառանգություն» կուսակցության ծրագրում ևս առկա են արցախյան խնդրի կարգավորման և Սփյուռքի մասին դրույթներ: Արցախի կապակցությամբ կուսակցության ծրագրում սահմանված են Արցախի անկախության միջազգային ճանաչման ապահովման և Հայաստանի հետ նրա միավորման դրույթները: Իսկ ինչ վերաբերում է Սփյուռքին, ապա կուսակցությունն անհրաժեշտ է համարում նրա հետ արդյունավետ և բազմակողմանի հարաբերությունների ամրապնդումը և խորացումը՝ Սփյուռքում հայապահպանությանը նպաստելու համար: Հարկ է նշել, որ «Ժառանգություն» կուսակցության ծրագրում բացակայում է հայոց ցեղասպանության մասին դրույթը:

Արտաքին քաղաքականության ոլորտում ՀՅԴ-ն նախ և առաջ ձգտում է Հայ Դատի լուծմանը և ողջ հայության համար ամբողջական հայրենիքի ստեղծմանը: Նրա արտաքին քաղաքականությունն ուղղված է այս նպատակի իրականացմանը: Կուսակցությունը կարևորում է արցախյան խնդրի կարգավորումն Արցախի (ԼՂՀ) միջազգային ճանաչմամբ՝ առանց հայկական կողմից միակողմանի զիջումների:

Ինչ վերաբերում է ՕԵԿ-ին, ապա կուսակցության ծրագրում ևս առկա են արցախյան խնդրի և Հայաստան-Սփյուռք կապերի մասին դրույթներ: Կուսակցության ծրագրում անհրաժեշտ է համարվում գործուն պետական,

հասարակական և իրավական մեխանիզմների ստեղծման, գործարար և մշակութային կապերի ակտիվացման ճանապարհով Հայաստան-Սփյուռք-Արցախ ներուժի համախմբումը: Արցախյան խնդրի լուծման համար պետք է հիմնվել համակարծության և ազգային շահերի վրա: Իսկ Սփյուռքի հետ հարաբերությունների ամրապնդումն անհրաժեշտ է ոչ միայն ազգային, քաղաքական շահերի պաշտպանման, այլև ազգային արժեքները միջազգային ասպարեզում ներկայացնելու համար: ՕԵԿ ծրագրում ևս բացակայում է հայոց ցեղասպանության մասին դրույթը:

Վերլուծենք արտաքին քաղաքականության ոլորտում վերոհիշյալ հարցերի վերաբերյալ ՀԱԿ-ի մոտեցումները: Դաշինքի ծրագրում նշվում է, որ արտաքին քաղաքականության բնագավառում փակուղի են մտել Հայաստանի համար գերկենսական նշանակություն ունեցող խնդիրները՝ հայ-թուրքական հարաբերությունների եւ Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման գործընթացները: Սակայն նկատենք, որ դաշինքի ծրագրում չեն նշվում վերը նշված հարցերի կարգավորման մեխանիզմները կամ միջոցները: Ուշագրավ է նաև, որ ՀԱԿ-ի ծրագրում չկան դրույթներ Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունների, հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման, տարածաշրջանային քաղաքականության և եվրոպական կառույցներին անդամակցության և դրանց հետ համագործակցության վերաբերյալ: Ի տարբերություն մյուս հինգ քաղաքական ուժերի՝ ՀԱԿ-ի ծրագիրն առանձնանում է իր ներքաղաքական բնույթով և մեծապես ուղղված է ներքին քաղաքական հիմնախնդիրների լուծման համար նոր մեխանիզմների և մոտեցումների մշակմանը:

Ստորև բերված աղյուսակում համակարգված կերպով ցույց տանք ներքին և արտաքին քաղաքականության ոլորտներում մեր կողմից ուսումնասիրված հարցերի վերաբերյալ վեց քաղաքական ուժերի ծրագրային դրույթների համեմատական պատկերը:

Աղյուսակ 2.

<u>Ծրագրային դրույթներ,</u> պետական կառուցվածքի, պետական իշխանության, արտաքին քաղաքականու- թյան մասին	ՀՀԿ	ԲՀԿ	ՕԵԿ	ՀԾԴ	ԺԿ	ՀԱԿ
Ժողովրդավարական վարչակարգ	առկա	առկա	առկա	առկա	առկա	առկա
Հանրապետական կառավարման ձև	առկա	առկա	առկա	առկա	առկա	առկա

Ազատական, իրավական պետություն	առկա	առկա	առկա	առկա	առկա	առկա
Պայքար կոռուպցիայի, բյուրոկրատիզմի դեմ	առկա	առկա	առկա	չկա	առկա	առկա
Արցախյան հիմնախնդիր	չկա	առկա	առկա	առկա	առկա	չկա
Հայաստան - Սփյուռք կապեր	առկա	առկա	առկա	առկա	առկա	չկա
Ցեղասպանության միջազգային ճանաչում	չկա	առկա	չկա	առկա	չկա	չկա

Այսպիսով՝ քաղաքական ուժերի ծրագրերի խոստովային վերլուծության արդյունքում հանգել ենք հետևյալ եզրակացություններին:

Մեր կողմից ընտրված վեց քաղաքական ուժերը կողմ են այն դրույթին, որ հայկական պետությունը պետք է լինի իրավական, ժողովրդավարական և միատարր, պետք է ունենա ժողովրդավարական քաղաքական վարչակարգ և հանրապետական կառավարման ձև (խառը, խորհրդարանական-նախագահական կամ նախագահական-խորհրդարանական), պետք է գործեն իշխանության եռաճյուղ բաժանման և ՀՀ բոլոր սուբյեկտների իրավահավասարության սկզբունքները: Սակայն վեց քաղաքական ուժերից միայն մի քանիսի ծրագրերում են առկա իշխանական մարմիններում կոռուպցիայի և բյուրոկրատիզմի դեմ պայքարի մասին դրույթներ (ԲՀԿ, ՕԵԿ, Ժառանգություն և ՀԱԿ):

Արտաքին քաղաքականության ոլորտում վեց քաղաքական ուժերից չորսի ծրագրերում (ԲՀԿ, ՕԵԿ, ՀՅԴ, Ժառանգություն) նշվում է արցախյան խնդրի լուծման կարևորության մասին տարածաշրջանում քաղաքական իրավիճակի կայունացման և հարևան պետությունների հետ հարաբերությունների բարելավման նպատակով: Բացի ՀԱԿ-ից՝ մյուս հինգ քաղաքական ուժերի ծրագրերում կարևորվում են Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունները, քանի որ դրանց միջոցով կարելի է նպաստել միջազգային ոլորտում ազգային, քաղաքական շահերի ներկայացմանը, ընդլայնմանը և պաշտպանմանը (օրինակ՝ արցախյան հիմնախնդրի լուծում, հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչում): Ինչ վերաբերում է հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչմանը, ապա այս դրույթն առկա է մեր կողմից վերլուծության ենթարկված կուսակցություններից միայն երկուսի ծրագրերում: ՀՅԴ-ն և ԲՀԿ-ն իրենց ծրագրերում հատուկ ուշադ-

բություն են դարձրել այդ հարցին՝ հայոց ցեղասպանության ճանաչումը համարելով ազգային-պետական շահ:

Այսպիսով՝ կարելի է պնդել, որ վերոհիշյալ քաղաքական ուժերի ծրագրերում գոյություն չունեն խիստ գաղափարախոսական տարբերություններ, քանի որ բոլորն էլ առաջնորդվում են ժողովրդավարական գաղափարներով: Սակայն հարկ է նկատել, որ գոյություն ունեցող տարբերությունների մեծամասնությունը արտաքին քաղաքականության ոլորտում է, մասնավորապես՝ արցախյան խնդրի և հայոց ցեղասպանության հարցերի շուրջ:

Այս ամենը փաստում է, որ հայաստանյան քաղաքական մշակույթում քաղաքական ուժերի խիստ գաղափարական նմանությունները հիմնականում ներքին քաղաքականության ոլորտում պայմանավորում և նպաստում են քաղաքական ուժերի անձնավորված բնույթի պահպանմանը:

ԹԵՄԱ 10. ՀՀ քաղաքական ուժերի ծրագրերի խոստովային վերլուծությունը տեղական ընտրություններում

Ժամանակակից քաղաքագիտությունում քաղաքական խոսույթի ուսումնասիրությունը նախընտրական ծրագրերի վերլուծության միջոցով դարձել է խիստ արդիական: Այն հնարավորություն է տալիս հանրության մոտ ձևավորել այս կամ այն քաղաքական ուժի գաղափարախոսության և ծրագրային դրույթների մասին հստակ պատկերացումներ: Նախընտրական ծրագրերի խոստովային վերլուծությունը թույլ է տալիս վեր հանել դրանց միջև գոյություն ունեցող նմանություններն ու տարբերությունները, որոնց հիման վրա կարելի է դատել այդ ծրագրերի սոցիալական, տնտեսական և քաղաքական ուղղվածության մասին: Այս տեսանկյունից կարևորել ենք 2009թ. Երևանի ավագանու ընտրություններին մասնակցող քաղաքական ուժերի նախընտրական ծրագրերի խոստովային վերլուծությունը:

Հարկ է նշել, որ վերոհիշյալ ընտրությունները կայացան համամասնական ընտրակարգով, որոնց մասնակցեցին յոթ քաղաքական ուժեր (ՀՀԿ, ԲՀԿ, ՀԱԿ, ՕԵԿ, ԺԿ, ՀՅԴ, ՀԱՄԿ): Արդյունքում 7 տոկոսանոց ընտրական շեմը կարողացան հաղթահարել միայն երեքը՝ ՀՀԿ-ն, ԲՀԿ-ն և ՀԱԿ-ը: Հետագայում ՀԱԿ-ը հրաժարվեց իր մանդատներից:

**2009թ. Երևանի ավագանու
ընտրությունների արդյունքները**

Աղյուսակ 3.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՒԺ	ՁԱՅՆԵՐ	ՏՈԿՈՍԱՅԻՆ ՇԵՄ	ՏԵՂԵՐ
ԲՀԿ	89131	22.65 %	17
ԺԿ	8479	2.15 %	0
ՀԱԿ	69140	17.57 %	13
ՀԱՍԿ	1936	0.49 %	0
ՀՀԿ	186630	47.43 %	35
ՀՅԴ	18094	4.60 %	0
ՕԵԿ	20106	5.11 %	0

Ընտրություններից առաջ նախընտրական կարգախոսների մշակումը շատ հաճախ զուգակցվում է նախընտրական ծրագրերի մշակման հետ, որը կրում է փոխլրացնող բնույթ: Այս տեսանկյունից բացառություն չէին նաև Երևանի ավագանու ընտրություններին մասնակցող քաղաքական ուժերից մի քանիսը, որոնք, բացի նախընտրական ծրագրերից, առաջ-նորդվում էին նաև քաղաքական կարգախոսներով:

Նախ և առաջ՝ անդրադառնալով կուսակցությունների նախընտրական կարգախոսների խոսությային վերլուծությանը, որը թույլ կտա ավելի հստակորեն պատկերացնել քաղաքական ուժերի մարտավարական գաղափարախոսությունը ընտրությունների ժամանակ:

**Քաղաքական ուժերի նախընտրական կարգախոսները
2009թ. Երևանի ավագանու ընտրություններում**

Աղյուսակ 4.

ՀՀԿ	<i>Քեզ համար, Երևան</i>
ԲՀԿ	<i>Մեր խոսքը գործ է, Միասին կառուցենք բարգավաճ երկիր</i>
ՀՅԴ	<i>Սա Երևանն է, այստեղ դու տանն ես</i>
ԺԿ	<i>Երևանը ողջ հայության մայրաքաղաքն է, օգտվիր վաղվա օրը կանխորոշելու քո իրավունքից, Կենք քաղաքին, վեհ մոտեցում</i>
ՕԵԿ	<i>Բսկ ինչո՞ւ ոչ կին քաղաքացետ</i>
ՀԱԿ	<i>կարգախոս չունի</i>
ՀԱՍԿ	<i>կարգախոս չունի</i>

Դիտարկենք Հայաստանի Հանրապետական Կուսակցության նախընտրական կարգախոսը՝ «*Քեզ համար, Երևա՛ն*»: Այս կարգախոսի խոստովային վերլուծության արդյունքում կարելի է ասել, որ այն բավականին պարզ է, հստակ և չի բովանդակում տարիմաստություններ: Տվյալ կարգախոսը միանշանակ արտահայտում է մեկ ամբողջական միտք, որում բացառապես կարևորվում են Երևան քաղաքի գաղափարը և այն բոլոր նախանշված ծրագրերը, որոնք պետք է իրականացվեն ի բարօրություն վերջինիս: Այս կարգախոսը բավականին ընդգրկուն է և իր բովանդակության մեջ ներառում է այն բոլոր գաղափարները, որոնք տվյալ քաղաքական ուժը պատրաստ է ի կատար ածել ընտրություններում հաջողության հասնելու դեպքում: Այս տեսանկյունից կարելի է ասել, որ այն քաղաքականապես լավ մշակված է և նպատակային:

Ինչ վերաբերում է Բարգավաճ Հայաստան Կուսակցության նախընտրական կարգախոսին «*Մեր խոսքը գործ է, Միասին կառուցենք բարգավաճ երկիր*», ապա այն իր բովանդակությամբ էապես տարբերվում է ՀՀԿ-ի կարգախոսից: Տվյալ կարգախոսի խոստովային վերլուծության արդյունքում բացահայտվում են դրա իմաստային առանձնահատկությունները: Այս կարգախոսում կարևորվում է ոչ թե ստույգ Երևան քաղաքը, այլ, առհասարակ, ամբողջ երկիրը: Կարգախոսում հստակորեն նշվում է նաև տվյալ կուսակցության խոսքի և գործի՝ որպես մեկ ամբողջության մասին գաղափարը, որի համաձայն՝ «*այն ամենը, ինչ ասվում է, միանշանակ վերածվում է գործի*»: Սեփական ուժերի նկատմամբ այսպիսի վստահությունը և համոզվածությունը շատ հաճախ ընտրազանգվածի մոտ ձևավորում են համապատասխան հոգեվիճակ, ինչպես նաև հաջողություն են բերում տվյալ քաղաքական ուժին: ԲՀԿ-ի կարգախոսի երկրորդ հատվածի (*Միասին կառուցենք բարգավաճ երկիր*) խոստովային վերլուծությունից ակներև է դառնում կուսակցության անվան հետ կարգախոսի կապը: Այս պարագայում ևս փորձ է արվել կարգախոսում կարևորել կուսակցության դերը և ընտրություններում վերջինիս ազդեցությունը: Որպես եզրակացություն՝ կարելի է նշել, որ տվյալ կարգախոսում ԲՀԿ-ն հաջողության գրավականը կապում է ոչ թե զուտ կարգախոսի բովանդակության, այլ՝ հիմնականում կուսակցության հեղինակության հետ:

Իր յուրահատկությամբ առանձնանում է Հայ Յեղափոխական Դաշնակցության նախընտրական կարգախոսը՝ «*Մա Երևանն է, այստեղ դու տանն ես*»: Հարկ է նկատել, որ այն վերցված է երևանյան ֆոլկլորում հայտնի երգի խոսքերից: Այդ փաստը կարելի է համարել ՀՅԴ-ի կողմից կատարված լուրջ մարտավարական քայլ, քանզի հանրությանը արդեն հայտնի և սիրված երգի խոսքերի ընտրությունը որպես նախընտրական կարգախոս, կարող է դրական ազդեցություն թողնել ընտրազանգվածի կողմնորոշման

վրա: Կարգախոսի խոսությանին վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ դրանում Երևան քաղաքը նույնացվում է տան, հարազատ օջախի հետ, որի նկատմամբ ուշադրությունը և հոգատարությունը պետք է լինեն ավելի բարձր: Այս կարգախոսը հանրությանը ներշնչում է ապահովության, անվտանգության, հուսալիության զգացումներ, այսինքն՝ այն զգացումները, որոնք կարելի է ունենալ տանը, հետապնդել պետք է նաև ներհատուկ լինեն Երևան քաղաքին: Բովանդակային տեսանկյունից կարգախոսը հարուստ է, լավ հիմնավորված և ազդեցիկ:

Ուշագրավ են նաև ժողովրդական Կուսակցության նախընտրական կարգախոսները՝ «*Երևանը ողջ հայության մայրաքաղաքն է, օգտվիր վաղվա օրը կանխորոշելու քո իրավունքից*» և «*Վեհ քաղաքին, վեհ մոտեցուն*»: Առաջին կարգախոսը կարելի է առանձնացնել երկու մասի: Առաջին մասում (*Երևանը ողջ հայության մայրաքաղաքն է*) հստակորեն նշվում է Երևանի՝ ողջ հայության մայրաքաղաքի մասին գաղափարը՝ տալով նրան ոչ թե տեղական, այլ՝ համահայկական նշանակություն: Այս դեպքում պարզորոշ նշվում է Երևան քաղաքի ազգային կարևորության մասին: Իսկ կարգախոսի երկրորդ հատվածը (*օգտվիր վաղվա օրը կանխորոշելու քո իրավունքից*) բովանդակում է այն միտքը, ըստ որի՝ քաղաքի յուրաքանչյուր բնակչից է կախված նրա վաղվա օրը, այսինքն՝ այս պարագայում Երևանը կարևորվում է որպես քաղաք՝ բացառապես իր բնակիչների հետ միասին: Այս հանգամանքը կարող է ընտրազանգվածի մոտ ձևավորել վստահություն և քաղաքի կառավարման գործին մասնակցություն ունենալու զգացում: Հարկ է նկատել, որ այս կարգախոսը երկարաշունչ է, սակայն օժտված է հստակ տրամաբանությամբ:

ԺԿ երկրորդ կարգախոսի (*Վեհ քաղաքին, վեհ մոտեցուն*) խոսությանին վերլուծության արդյունքում ակնհայտ է դառնում, որ այն հիմնված է վերացական մոտեցումների վրա: Այս տեսանկյունից կարգախոսում Երևանը նույնացվում է բարձր, վեհ գաղափարների հետ, որոնք կարող են լինել ճշմարիտ արժեքներ: Այս կարգախոսը կարելի է համարել ուսուցիչի դրսևորում, որն իրականում գուրկ է գործնական հիմքից, բայց և կոչված է ներգործելու ընտրազանգվածի հոգեբանական դաշտի վրա:

Վերոհիշյալ կարգախոսներից խիստ տարբերվում է Օրինաց Երկիր Կուսակցության նախընտրական կարգախոսը՝ «*Իսկ ինչո՞ւ ոչ կին քաղաքապետ*», որն ունի պարզ բովանդակություն, դյուրըմբռնելի է և աչքի է ընկնում իր յուրօրինակությամբ: Խոսությանին վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ կարգախոսում կարևորվում են հայաստանյան քաղաքական դաշտում ոչ հաճախ հանդիպող կին քաղաքական գործչի կերպարը և այն պաշտոնը, որին նա հավակնում է: Տվյալ կարգախոսը չի բովանդակում գաղափարներ, որոնք կվերաբերեին ստույգ Երևան քաղա-

քին, նրա բնակիչներին և քաղաքում առկա խնդիրներին: Պետք է նկատել, որ ՕԵԿ-ը նախընտրական կարգախոսի միջոցով առաջ է քաշում Երևանի ավագանու ընտրություններում կուսակցության հետապնդած հիմնական նպատակը, այն է՝ կուսակցության կողմից առաջադրված կին թեկնածուի հաղթանակը Երևանի քաղաքապետի պաշտոնի համար ընթացող պայքարում:

Հարկ է նշել, որ ընտրություններին մասնակցող մյուս քաղաքական ուժերը՝ Հայ Ազգային Կոնգրեսը (ՀԱԿ) և Հայաստանի Աշխատավորական Սոցիալիստական Կուսակցությունը (ՀԱՍԿ) չունենին նախընտրական կարգախոսներ:

Այժմ խոսության վերլուծության միջոցով հետազոտենք Երևանի ավագանու ընտրություններին մասնակցող քաղաքական ուժերի (ՀՀԿ, ԲՀԿ, ՕԵԿ, ՆՅԴ, ՀԱԿ, ԺԿ, ՀԱՍԿ) նախընտրական ծրագրերը: Այս պարագայում հնարավոր է դառնում բացահայտել նախընտրական ծրագրերի միջև նմանություններն ու տարբերությունները, հիմնական առաջարկությունները, Երևանի կառավարման համակարգի վերաբերյալ քաղաքական ուժերի մոտեցումները:

Խոսության վերլուծության համար առանձնացնենք հետազոտության մի քանի ոլորտներ՝ բնակչության կենսագործունեության ապահովում, բնապահպանություն, տրանսպորտ, քաղաքաշինություն, ձեռնարկատիրություն, արտաքին կապեր, մշակույթ, սպորտ և երիտասարդություն:

ԲՀԿ նախընտրական ծրագրում նշվում է, որ Երևանի սոցիալ-տնտեսական զարգացումը պետք է հիմնված լինի գիտականորեն հիմնավորված հեռանկարային, միջնաժամկետ և նպատակային ծրագրերի համակարգի վրա: Ծրագրերի մշակումը պետք է իրականացվի արդեն իսկ ընդունված պետական ռազմավարական ծրագրերի հետ համադրման տեսանկյունից, որոնց հետ պետք է կազմի մեկ միասնական ամբողջություն՝ իրականացման առավելագույն արդյունավետության ու դրանց համակարգման գործուն մեխանիզմների ապահովման նպատակով: Այդ տեսանկյունից կուսակցությունն առաջարկում է մշակել և իրականացնել համատիրությունների կայացման և աջակցության պետական ծրագիր, Երևանի ավագանուն վերապահել համատիրության և բազմաբնակարան շենքերի կառավարման մյուս մարմինների գործունեության նկատմամբ վերահսկողության իրավունք, Երևանի քաղաքապետին ավագանու առաջարկությամբ վերապահել բազմաբնակարան շենքերի կառավարման մարմինների՝ օրենսդրությանը հակասող որոշումների կասեցման և դատական կարգով բողոքարկման իրավունք:

Բնակչության կենսագործունեության ապահովման տեսանկյունից ԲՀԿ ծրագրում նշվում է, որ քաղաքային իշխանության հիմնական նպատակը

քաղաքի բնակչության կյանքի համար հարմարավետ և նորմալ պայմանների ստեղծումն է: Ծրագրում կարևորվում են հասարակական տարածքների, հետիոտն գոտիների, հրապարակների, կանաչապատ տարածքների ընդլայնման և բարեկարգման հարցերը, ինչպես նաև խիստ կարևոր է համարվում բնակչության բնակարանային պայմանների և կուլտուրկենցաղային սպասարկման շարունակական բարելավումը՝ հաշվի առնելով տարիքային և սոցիալական տարբեր խմբերի պահանջները:

Վերոհիշյալ ոլորտում ուշագրավ են ՀՀԿ ծրագրային դրույթները, որոնց համաձայն՝ բնակչության կենսագործունեության ապահովման համար պետք է իրականացվեն ստույգ մշակված ծրագրեր, որոնք ուղղված կլինեն նոր աշխատատեղերի, նոր համատիրությունների ստեղծմանը, գործող համատիրությունների կայացման և աշխատանքների արդյունավետության բարձրացման գործընթացին:

ՕԵԿ նախընտրական ծրագրում ևս առկա են բնակչության կենսագործունեության ապահովման վերաբերյալ առանձին դրույթներ: Մասնավորապես՝ կուսակցությունն առաջարկում է ներդրումների և ներքին խնայողությունների ավելացման համար բարենպաստ տնտեսական միջավայրի ստեղծում, կայուն տնտեսական զարգացման ապահովում և աշխատատեղերի ստեղծում, տեղեկատվական քաղաքական միջավայրի ձևավորում:

Բնակչության կենսագործունեության ապահովման տեսանկյունից ՀԱԿ-ը առաջարկում է սոցիալական խնդիրների արագ արձագանքման՝ «սոցիալական շտապ օգնություն» ծրագիր, սակայն հարկ է նշել, որ այն չի մանրամասնված նախընտրական ծրագրի շրջանակներում: ՀԱԿ-ը նաև առաջարկում է երկարատև խնամքի կարիք ունեցող անձանց համար հատուկ հաստատությունների և խնամքի կենտրոնների ստեղծում:

Անհրաժեշտ է նշել, որ ՀԱԿ-ը առանձնանում է մյուս քաղաքական ուժերից այն բանով, որ իր նախընտրական ծրագրում բացի «Երևանի ծրագրից» զետեղել է նաև «քաղաքական ծրագիր», որում խոսվում է Երևանի վարչատարածքային սահմաններում հավաքների ազատության վերականգնման, անկախ հեռուստատեսությունների և ռադիոկայանների միջոցով խոսքի ազատության ապահովման, ընտրակեղծիքների մեքենայի վերացման, ավագակապետական կոռուպցիոն բուրգի փլուզման գործընթացի սկզբնավորման, հակակշիռների ստեղծման, սահմանադրական կարգի վերականգնման մասին: Այդ հանգամանքը ևս մեկ անգամ ապացուցում է ՀԱԿ-ի՝ արմատական ընդդիմության կեցվածք ընդունելու մասին ձգտումը:

Բնակչության կենսագործունեության ապահովման խնդրի վերաբերյալ ԺԿ-ն անհրաժեշտ է համարում իրականացնել աշխատանքի իրավունքի և

գբադվածության խնդիրների, գործատուների ու վարձու աշխատողների հարաբերությունների, կենսաթոշակների և նպաստների սահմանման օրենսդրական կարգավորում, կենսաթոշակների և նպաստների չափի համապատասխանեցում կենսապահովման նվազագույն զամբյուղի պահանջներին, մայրաքաղաքի բնակչության սոցիալապես անապահով շերտերի համար հասարակական հավելյալ ծրագրերի ստեղծում և իրագործում, ինչպես նաև բնակչության առանձին խմբերի համար օրենսդրորեն ամրագրված որոշակի արտոնությունների հաստատագրում, դոտացիայի հատկացում բնակչության անապահով խավերին, կենսամակարդակի բարձրացում՝ գբադվածության համապատասխան ծրագրերի իրագործման շրջանակներում:

Հարկ է նշել, որ մյուս քաղաքական ուժերի (ՀՅԴ, ՀԱՄԿ) նախընտրական ծրագրերը չեն պարունակում բնակչության կենսագործունեության ապահովման մասին առանձին դրույթներ:

Ինչ վերաբերում է բնապահպանությանը, ապա այդ խնդրի վերաբերյալ դրույթներ գոյություն ունեն ընտրապայքարին մասնակցող քաղաքական ուժերի մեծ մասի նախընտրական ծրագրերում: Առավել հանգամանորեն այդ խնդրին անդրադարձել են ԲՀԿ-ն, ՀՀԿ-ն, ՕԵԿ-ը և ՀԱԿ-ը:

ԲՀԿ նախընտրական ծրագրում նշվում է, որ բնակչության առողջ ապրելակերպի ապահովման տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունի մայրաքաղաքի բնապահպանական և սանիտարական վիճակի բարելավումը: Այս պարագայում կուսակցությունը կարևոր է համարում՝ 1. մթնոլորտային օդի աղտոտման նորմատիվների գերազանցումը բացառելու և աղմուկից գերծ գոտիներ ձևավորելու նպատակով ավտոմոբիլային տրանսպորտի բացասական ազդեցության սահմանափակումը, 2. քաղաքի կոնկրետ տարածքների նկատմամբ բնապահպանական հատուկ պահանջների սահմանումը, 3. տեխնոգեն պատճառներով աղտոտված տարածքների վերականգնման և առողջացման ուղղությամբ միջոցառումների ծրագրի մշակումը, 4. շրջակա միջավայրի վրա բացասական ազդեցություն գործող վնասակար նյութերի արտանետումների կրճատման նպատակով էկոլոգիապես մաքուր արտադրության խթանումը, 5. արտադրական և կենցաղային կոշտ թափոնների օգտահանման ու ոչնչացման ենթակառուցվածքների զարգացումը, 6. տեխնոլոգիապես հնացած և բնապահպանական առումով վնասակար արտադրությունների վերացումը կամ կատարելագործումը, բնակելի տարածքների և արդյունաբերական գոտիների միջև բուֆերային կանաչ գոտիների ստեղծումը և այլն:

Բնապահպանության խնդիրը կարևորվում է նաև ՀՀԿ նախընտրական ծրագրում, որտեղ հստակորեն նշվում է, որ ներկայումս մեկ բնակչին հասնող կանաչ տարածքների ընդհանուր ցուցանիշը բավարար չէ

քաղաքի բնակչության հանգստի և մաքուր, թթվածնով հարուստ օդի ապահովման համար: Այդ տեսանկյունից Երևանը կանաչապատ քաղաք դարձնելու համար ՀՀԿ-ն ծրագրում է՝ 1. ստեղծել կանաչ գոտիների կառավարման միասնական համակարգ, 2. ընդլայնել Երևանի քաղաքային տնկարանը և կառուցել ջերմատուն, 3. վերականգնել և ընդլայնել զբոսայգիներն ու պուրակները, 4. վերագործարկել ջրավազանները, շատրվանները, 5. հիմնանորոգել և ընդլայնել ոռոգման ցանցը, 6. իրականացնել քաղաքի մաքրության և աղբահանության համալիր ծրագիր, 7. շարունակել օժանդակել կենցաղային թափոնների վերամշակման գործարանի կառուցմանը և շահագործմանը, բոլոր փողոցներում տեղադրել մեծ և փոքր աղբարկղեր և այլն:

Բնապահպանության վերաբերյալ առանձին դրույթներ կան նաև ՕԵԿ նախընտրական ծրագրում, որում հստակորեն նշվում է, որ աշխարհի առավել զարգացած մայրաքաղաքներում առաջնահերթ կարևորվում են բնապահպանական խնդիրները, մինչդեռ մեզանում բնությունը դիտարկվում է որպես շահագործման օբյեկտ: Վերջին շրջանում մտահոգիչ են դառնում անբարենպաստ բնապահպանական միջավայրի հետ կապված շնչառական և մաշկային հիվանդությունները: Իրավիճակի շտկման համար ՕԵԿ-ը անհրաժեշտ է համարում՝ 1. Երևանի բնապահպանական հայեցակարգի մշակումը և ընդունումը, 2. կանաչ տարածքներում չհիմնավորված կառուցապատման դադարեցումը, 3. քաղաքային այգիների և զբոսայգիների բարեկարգումը, 4. ջրային ռեսուրսների խնայողական օգտագործման մեխանիզմների մշակումը և ներդրումը, 5. կենցաղային թափոնների վերամշակման ձեռնարկությունների ստեղծումը՝ բնապահպանական նորագույն տեխնոլոգիաների կիրառմամբ, 6. կանաչ տարածքների, անտառածածկույթով հարուստ վայրերի անխնա օգտագործման համար պատասխանատվության խստացումը և այլն:

Ուշագրավ են բնապահպանության վերաբերյալ ՀԱԿ-ի ծրագրային դրույթները, որոնցում նշվում է, որ մայրաքաղաքում աղտոտվածությունը աղետալի է նույնիսկ ձեռնարկությունները չօգտագործելու պարագայում: Օդային ավազանի աղտոտվածությունը 3-20 անգամ, իսկ հողերինը տասնյակ անգամ գերազանցում է թույլատրելի սահմանային չափանիշը: Մայրաքաղաքի ջրային ավազանները և հոսող գետերը ծանր մետաղներով, կեղտաջրերով և տարբեր թափոններով աղտոտված են նորմայից մոտ 11 անգամ ավելի: Այդ վիճակը շտկելու համար ՀԱԿ-ը առաջարկում է՝ 1. վերականգնել Երևանի «թոքեր» հանդիսացող տարածքները, 2. վերականգնել բուսաբանական այգին՝ իր ենթակառուցվածքներով, 3. կատարել կանաչ գոտիների գույքագրում և դասակարգում ըստ գործառնական նշանակության, 4. բացառել այգիներում և պուրակներում

կապիտալ շինությունների կառուցումը, 5. վերակառուցել Ալեքսանդրյան կայանը, 6. աշխատանքներ կատարել մայրաքաղաքում մակերեսային ջրերի աղտոտումը կանխելու, ջրամատակարարման ցանցում կորուստները նվազեցնելու և խմելու ջրի որակը բարձրացնելու համար և այլն:

ԺԿ նախընտրական ծրագրում բնապահպանության խնդրի մասին խոսվում է առանց ստույգ դրույթների: Այս պարագայում կուսակցությունը կարևորում է Երևանը էկոլոգիապես մաքուր և գեղատեսիլ դարձնելու հիմնախնդիրը, որտեղ օրենսդրության շրջանակներում պետք է լուծում ստանան համապատասխան ծրագրերը՝ բացառելով էկոլոգիական արհեստական աղետները և կանաչ տարածքների զանգվածային կրճատումներն ու սովերային բնօգտագործումները: Նախընտրական ծրագրում ԺԿ-ն նշում է, որ խթանելու է բնապահպան հասարակական կազմակերպությունների հետ համակարգված աշխատանքները, ինչպես նաև համապատասխան վարչական և ինստիտուցիոնալ կառույցների ներդաշնակ գործունեությունը:

Վերոշարադրյալ նյութը հիմք է տալիս ասել, որ բնապահպանության խնդիրը վերոհիշյալ քաղաքական ուժերի նախընտրական ծրագրերում արժանացել է պատշաճ ուշադրության:

Տրանսպորտի խնդիրը ևս կարևոր տեղ է զբաղեցնում ուսումնասիրվող նախընտրական ծրագրերում: Այդ հարցի վերաբերյալ քաղաքական ուժերի նախընտրական ծրագրերում ևս կարելի է վեր հանել համապատասխան դրույթներ:

Ինչպես նշվում է ԲՀԿ նախընտրական ծրագրում՝ քաղաքի զարգացման տեսանկյունից չափազանց կարևոր նշանակություն ունի տրանսպորտային համակարգի զարգացումը: Տրանսպորտային խնդիրների լուծումը, որպես կանոն, քաղաքային գրեթե բոլոր բնակավայրերում հասարակական կյանքի բնականոն ընթացքը պայմանավորող հիմնական գործոններից մեկն է: Երևանի տրանսպորտային խնդիրների շարքում ԲՀԿ-ն հատկապես կարևորում է ուղևորափոխադրման գործընթացի բարելավումը: Կուսակցության համոզմամբ՝ հիմնականում միկրոավտոբուսների միջոցով քաղաքի բնակչության տրանսպորտային սպասարկման իրականացումն անընդունելի է, իսկ տրանսպորտային երթևեկության կազմակերպման հիմնախնդիրը պետք է լուծվի համալիր կերպով և ներառի քաղաքում երթևեկության բոլոր մասնակիցների համար տեղեկատվական ապահովման ժամանակակից համակարգի ներդրումը, խաչմերուկների, փողոցային ցանցի թողունակության և հնարավորությունների ընդլայնումը, հետիոտն երթևեկության ամբողջական համակարգերի ստեղծումը, թունելների և արտափողոցային հետիոտն անցումների կառուցումը, որոնք

կապահովեն կարևոր մայրուղիների երթևեկության անընդհատ ռեժիմ ըստ ավտոտրանսպորտի տեսակների, օրվա ժամերի և օրերի:

Այս հարցի վերաբերյալ ՀՀԿ նախընտրական ծրագրում նշվում է, որ հասարակական տրանսպորտի չկանոնակարգված աշխատանքը, մեքենաների և ուղևորների կուտակումները, կայանատեղերի բացակայությունը առաջացնում են լուրջ խնդիրներ՝ վտանգելով հետիոտնի ազատ տեղաշարժը: Տրանսպորտի և կապի ոլորտում առկա խնդիրները կարգավորելու համար կուսակցությունը նախատեսում է համալրել քաղաքի ավտոբուսային և տրոլեյբուսային պարկը, բարեկարգել և կահավորել հասարակական տրանսպորտի կանգառները, տեղադրել կանգառանշաններ, աստիճանաբար կրճատել միկրոավտոբուսների քանակը, կառուցել նոր, ժամանակակից ստորգետնյա և վերգետնյա ավտոկայանատեղեր, խիստ վերահսկողություն սահմանել տրանսպորտային միջոցների տեխնիկական վիճակի նկատմամբ:

Ինչ վերաբերում է ՀԱԿ-ին, ապա տրանսպորտային երթևեկությունը կարգավորելու համար այս քաղաքական ուժն առաջարկում է ներդնել կարգավորման ավտոմատ կառավարման համակարգ: Ըստ դաշինքի նախընտրական ծրագրի՝ մայրաքաղաքի փողոցների ասֆալտապատումը կիրականացվի բարձր որակով՝ բացառելով դրանց ամենամյա վերանորոգման արատավոր ավանդույթը, կվերանայվի Երևանի տրանսպորտային երթևեկության սխեման: Ուղևորների համար այն կդարձվի առավել հարմարավետ, շահագործման մեջ կդրվեն քաղաքային ժամանակակից ավտոբուսներ և տրոլեյբուսներ, կապահովվի մետրոպոլիտենի արդյունավետ շահագործումը, կավարտվի մետրոպոլիտենի Բարեկամություն-Աջափնյակ հատվածը, ինչպես նաև կնախաձեռնվի Աջափնյակ-Սիլիկյան թաղամաս – Մալաթիա - Չարբախ երթուղու կառուցումը, վերգետնյա տրանսպորտի համար կստեղծվեն պատշաճ կահավորված կանգառներ:

Ինչ վերաբերում է ՕԵԿ նախընտրական ծրագրին, ապա դրանում նշվում է, որ Երևանը կարող է և պետք է դառնա տարածաշրջանային հեռահաղորդակցման խաչմերուկ: Ուստի այդ նպատակին հասնելու համար կուսակցությունը անհրաժեշտ է համարում մշակել մայրաքաղաքի համընդհանուր համակարգչային ցանցի ընդլայնման ծրագիր, քայլեր ձեռնարկել ինտերնետ ծառայությունների ցանցի առաջընթաց զարգացման ուղղությամբ, ավելացնել ավտոբուսների և տրոլեյբուսների քանակը, մշակել և իրականացնել հասարակական տրանսպորտի վիճակի բարելավման նպատակային ծրագիր, շարունակել ժամանակի պահանջներին համապատասխան ստորգետնյա և վերգետնյա ավտոկայանատեղերի կառուցման գործընթացը, վերսկսել Երևանի մետրոպոլիտենի կիսակառույց կայարանների շինարարությունը:

Մյուս քաղաքական ուժերից միայն ԺԿ նախընտրական ծրագիրն է, որ տրանսպորտի, կապի և հեռահաղորդակցության խնդիրների վերաբերյալ չի բովանդակում առանձին դրույթներ:

Վերոշարադրյալ նյութի հիման վրա կարելի է եզրակացնել, որ տրանսպորտի խնդիրն առանձին դրույթներով ներկայացված է եղել ընտրություններին մասնակցող քաղաքական ուժերից միայն մի քանիսի նախընտրական ծրագրերում (ԲՀԿ, ՀՀԿ, ՀԱԿ և ՕԵԿ):

Այժմ անդրադառնանք հետազոտվող նախընտրական ծրագրերում քաղաքաշինությանը վերաբերող դրույթների խոսությանին վերլուծությանը:

Երևան քաղաքում որպես քաղաքաշինական առաջնահերթ և հիմնարար խնդիրներ՝ ԲՀԿ-ն կարևորում է առկա տարածքների քաղաքաշինական կարգավորման սահմանների առանձնացումը և վարչական շրջանների անձնագրավորումը, ըստ քաղաքաշինական գործունեության կարգավորման ռեժիմի՝ բնական համալիրի բաղկացուցիչ մաս հանդիսացող, այդ թվում՝ կանաչ տարածքների գոտիավորումը, քաղաքաշինական և նախագծային փաստաթղթերի մշակումը, առանձին օբյեկտների տեղաբաշխման նկատմամբ հստակ պահանջների սահմանումը և դրանց պահպանման ապահովումը: ԲՀԿ-ն գտնում է, որ անհրաժեշտ է մշակել քաղաքաշինական գոտիավորման և հողօգտագործման այնպիսի սխեմաներ, որոնք պետք է հստակ առանձնացնեն գործունեության որոշակի տեսակների համար օգտագործման թույլատրելի տարածքները, այդ տարածքներում քաղաքաշինական գործունեության շրջանակները, արգելեն այդ սխեմաներից դուրս քաղաքաշինական գործունեությունը, հողհատկացումներն ու հողօգտագործումը: Կուսակցության նախընտրական ծրագրում նշվում է, որ քաղաքաշինական զարգացման հիմնական նպատակ պետք է հռչակվի մայրաքաղաքի զարգացման քաղաքաշինական ներուժի բացահայտումը և քաղաքի բնակիչների համընդհանուր շահերին այն ծառայեցնելը:

Քաղաքաշինության ոլորտում ՀՀԿ-ն նախատեսում է վերանորոգել քաղաքի փողոցների ասֆալտետոնե ծածկը, դիտահորերը և եզրաքարերը, բարելավել կամրջային կառույցների շահագործումը, ապահովել բնակելի և հանրային շենքերի շահագործման և սպասարկման անվտանգությունը, լուծում տալ քանդման ենթակա և վթարային բազմաբնակարան շենքերի բնակիչների բնակարանային խնդիրներին:

Ուշադրության են արժանի նաև քաղաքաշինության վերաբերյալ ՀԱԿ-ի նախընտրական ծրագրում առկա դրույթները, որոնց համաձայն՝ վերջին տարիներին մայրաքաղաքը կառուցապատվել է «կետային» սկզբունքով և բակային տարածքների, ընդհանուր օգտագործման կանաչ գոտիների, գաղիթափ լանջերի հաշվին: Էականորեն նվազել են բազմաբնակարան

բնակելի ֆոնդի որակական ու ֆիզիկական ցուցանիշները: Այս տեսանկյունից ստեղծված վիճակը շտկելու համար ՀԱԿ-ն առաջարկում է քննարկել մայրաքաղաքի կառուցապատման առնչվող բոլոր ծրագրերը և գոտիավորման նախագծերը մայրաքաղաքի բնակչության և շահագրգիռ կազմակերպությունների հետ: Նախընտրական ծրագրում նշվում է, որ քաղաքաշինական նորմերը չեն ստորադասվի պատվիրատուի քմահաճությին, կիրականացվի Երևանի կենտրոնը բեռնաթափելու համալիր ծրագիր, կկիրառվի բժշկության մեջ ընդունված «չվնասելու» սկզբունքը՝ ձեռնպահ մնալով չհիմնավորված կառուցապատումից, ինչպես նաև մայրաքաղաքում խստորեն կկիրառվեն «Լեզվի մասին» ՀՀ օրենքի պահանջները:

Քաղաքաշինության ոլորտին վերաբերող հարցերը պատշաճ ուշադրության են արժանացել նաև ՕԵԿ նախընտրական ծրագրում, որտեղ նշվում է, որ Երևանում մասնավոր, էլիտար շինարարության մեծ մասն իրականացվել է «հողը դա փող է» սկզբունքով՝ ոչնչացնելով կանաչ տարածքները և զանգվածաբար ոտնահարելով քաղաքացիների իրավունքները: Ինչպես նշվում է ՕԵԿ ծրագրում՝ քաղաքի զարգացման գործընթացում հաճախ են տեղ գտել անհամաչափություններ, ուստի կուսակցությունն անհրաժեշտ է համարում քաղաքաշինության ոլորտում ամրապնդել օրինականությունը և կանխել ապօրինի շինարարության բազմազան դրսևորումները, պուրակների, զբոսայգիների և այլ կանաչ տարածքների պահպանման համար կիրառել օրենսդրական պաշտպանության կոշտ միջոցներ, բացառել քաղաքացիների իրավունքների և շահերի ոտնահարումը կառուցապատման ծրագրերի իրականացման գործընթացում, միաժամանակ քաղաքացիների համար շինություններ կառուցելու ընթացքում չհարուցել արհեստական խոչընդոտներ և բյուրոկրատական քաշքշուկներ, առանց քաշքշուկների օրինականացնել երևանցիներին պատկանող բնակելի տներն ու տնամերձ հողատարածքները:

Ինչ վերաբերում է մյուս քաղաքական ուժերին, ապա դրանք (ԺԿ, ՀԱՄԿ) իրենց նախընտրական ծրագրերում առանձին դրույթների տեսքով չեն անդրադարձել քաղաքաշինության ոլորտին:

Ուսումնասիրենք ձեռնարկատիրության վերաբերյալ քաղաքական ուժերի նախընտրական ծրագրերում առկա դրույթները:

ԲՀԿ նախընտրական ծրագրում նշվում է, որ քաղաքային իշխանությունը պետք է շահագրգիռ լինի, որ մայրաքաղաքում զարգանա ձեռնարկատիրությունը, հատկապես փոքր և միջին բիզնեսը: Մեկընդմիջտ պետք է լուծվեն փողոցային առևտրի, հակասանիտարական պայմաններում հասարակական սննդի օբյեկտների կազմակերպման և նմանատիպ այլ տարիներով չլուծվող խնդիրները: Կուսակցության համոզմամբ՝

Երևանը փոքր և միջին բիզնեսի կազմակերպման համար պետք է ունենա ներդրումային բարձր գրավչություն: Այդ առումով Երևանի քաղաքապետարանը պետք է համագործակցի քաղաքում տեղակայված խոշոր ձեռնարկությունների բաժնետերերի ու սեփականատերերի հետ և չօգտագործվող արտադրական հրապարակներում վարձակալի համապատասխան տարածքներ՝ տեխնոպարկի, ժամանակակից տոնավաճառների և ցուցահանդեսների կազմակերպման նպատակով: Կուսակցությունը գտնում է, որ քաղաքի զարգացման և արդյունավետ կառավարման երաշխիքներից մեկը քաղաքային իրատեսական բյուջեի ձևավորումն է, որի մուտքային և ծախսային մասերի կառավարումը պետք է երևանցիների համար լինի տեսանելի ու թափանցիկ: Մայրաքաղաքը պետք է գրավիչ լինի նաև երիտասարդ ընտանիքների համար: Քաղաքապետարանն առաջիկա տարիների իր ծրագրերով պետք է ակտիվ մասնակցություն ունենա հիպոթեկային վարկային շուկայի ձևավորմանը և քաղաքաշինական-բնակարանային ոլորտում երիտասարդ ընտանիքների համար բնակարանների կառուցման գործընթացին:

Ձեռնարկատիրության ոլորտում ՀՀԿ նախընտրական ծրագրում ևս կարևորվում են մանր և միջին բիզնեսի համար բարենպաստ պայմանների ստեղծումը, Երևանը ներդրումների համար առավել գրավիչ քաղաք դարձնելու գաղափարը, մայրաքաղաքում առևտրի, հանրային սննդի, զվարճանքի և սպասարկման այլ ծառայություններ մատուցող կազմակերպությունների աշխատանքների կանոնակարգումը, բնակելի շրջաններում գյուղատնտեսական մթերքների փոքրածավալ շուկաների ստեղծումը, նոր և ժամանակակից առևտրակենցաղային շենքերի և համալիրների միջոցով քաղաքակիրթ սպառողական շուկայի ձևավորումը, ժամանցային նոր ծառայությունների զարգացման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծումը:

ՀԱԿ-ը ևս իր նախընտրական ծրագրում առանձին դրույթներով անդրադարձել է ձեռնարկատիրության ոլորտում առկա խնդիրներին: Դաշինքի ծրագրում նշվում է, որ քաղաքային իշխանությունները Երևանում կապահովեն գործարարության զարգացման հիմնական պայմանները՝ հավասարություն, մրցակցություն, պետական կառավարման մարմինների չեզոքություն: Գործարարությունը կտարանջատվի հանրային կառավարումից: Փոքր և միջին ձեռնարկատիրությանը աջակցելու նպատակով ՀԱԿ-ի նախընտրական ծրագրում կարևորվում է խորհրդատվական անվճար կենտրոնների ստեղծումը, որոնք գործարարներին կաջակցեն նաև պաշտպանվել հարկային, մաքսային և այլ ստուգող կազմակերպությունների անօրինականություններից: Փոքր և միջին գործարարներին օժանդակելու և մայրաքաղաքում բարենպաստ գործա-

քար միջավայր ստեղծելու համար քաղաքապետարանը կնախաձեռնի օրենսդրական համապատասխան փոփոխությունների գործընթաց:

ՕԵԿ-ի նախընտրական ծրագրում ևս ձեռնարկատիրության վերաբերյալ առկա են որոշ առանձին դրույթներ: Այսպես, օրինակ՝ կուսակցությունն առաջարկում է փոքր և միջին գործարարության զարգացման ուղղությամբ նպատակային պետական աջակցության քաղաքականության արդյունավետ իրականացում, մայրաքաղաքում օտարերկրյա ներդրողներին և հայրենական արտադրողներին հետևողական օգնության և աջակցության ապահովում աշխատատեղերի ստեղծման գործում, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների հիման վրա աշխատող մանր և միջին ձեռնարկություններին շուկայագիտական աջակցություն:

Ձեռնարկատիրության ոլորտի վերաբերյալ իր ծրագրային դրույթներով առանձնանում է նաև ԺԿ-ն, որն առաջնահերթ է համարում մայրաքաղաքում ավանդաբար զարգացած արդյունաբերական ուղղությունների խթանումը, ձեռնարկատիրության ոլորտում ազատ շուկայական և հավասարակշռված մրցակցային պայմանների երաշխավորումը, մանր ու միջին բիզնեսը խթանող նախադրյալների հստակեցումը, հարկային, ֆինանսավարկային և մաքսային ճկուն քաղաքականության միջոցով հայրենական ապրանքարտադրողների գործունեության խրախուսումը, տնտեսության մրցունակ ուղղություններին աջակցության ցուցաբերումը, սեփական ռեսուրսների արդյունավետ ու խնայողաբար օգտագործումը, ստվերային տնտեսությանը նպաստող գործոնների սահմանափակումը և վերացումը, բանկային համակարգի և վարկավորման մեխանիզմների կատարելագործումը, զբոսաշրջության զարգացումը:

Հարկ է արձանագրել, որ ՀՅԴ և ՀԱՄԿ նախընտրական ծրագրերում առկա չեն ձեռնարկատիրության վերաբերյալ առանձին դրույթներ: Այնուամենայնիվ, կարելի է վստահաբար ասել, որ վերոհիշյալ հարցը պատշաճ ուշադրության է արժանացել ընտրություններին մասնակցող յոթ քաղաքական ուժերից հինգի (ԲՀԿ, ՀՀԿ, ՀԱԿ, ՕԵԿ, ԺԿ) նախընտրական ծրագրերում:

Այժմ հետազոտենք արտաքին կապերի վերաբերյալ քաղաքական ուժերի նախընտրական ծրագրերում առկա դրույթները:

Արտաքին կապերի և Սփյուռքի հետ հարաբերությունների ընդլայնումը և խորացումը խրախուսվում են ՕԵԿ նախընտրական ծրագրում: Կուսակցությունն այդ առումով առաջարկում է տարեցտարի ընդլայնել Երևանի միջազգային կապերը՝ դրանք ծառայեցնելով մայրաքաղաքի զարգացմանը և միջազգային ասպարեզում հեղինակության բարձրացմանը, ստորագրել համագործակցության համաձայնագրեր աշխարհի առավել զարգացած երկրների մայրաքաղաքների հետ, քաղաքապետարանում ստեղծել Երևան

- Սփյուռք հարաբերությունները կարգավորող ստորաբաժանում, խրախուսել և ըստ ամենայնի պաշտպանել սփյուռքահայերի ցանկությունը՝ Երևանում ներդրումներ կատարելու ուղղությամբ, սահմանել նրանց օրինական իրավունքների և շահերի պաշտպանության գործուն մեխանիզմներ, ձևավորել ընդհանուր տեղեկատվական դաշտ աշխարհի հայաշատ քաղաքների միջև: ՕԵԿ-ն առաջարկում է նաև Երևանում ստեղծել «Էլեկտրոնային համալսարան», որը կարող է նորագույն տեխնոլոգիաների հիման վրա դառնալ Երևան - Սփյուռք կապերի ամրապնդման կարևորագույն օղակ:

Արտաքին կապերի հաստատման մասին խոսվում է նաև ԺԿ նախընտրական ծրագրում, որում մասնավորապես նշվում է, որ կուսակցությունը կողմնակից է ավանդական տնտեսական կապերի վերականգնմանը, միջազգային կառույցների, ինչպես նաև արտերկրի մայրաքաղաքների հետ արդյունավետ համագործակցությանը և ինտեգրմանը:

Արձանագրենք, որ մյուս քաղաքական ուժերի (ԲՀԿ, ՀՀԿ, ՀԱԿ, ՀՅԴ, ՀԱՄԿ) նախընտրական ծրագրերը չեն բովանդակում արտաքին կապերի վերաբերյալ դրույթներ: Փաստորեն, կարելի է եզրակացնել, որ վերոհիշյալ հարցը պատշաճ ուշադրության է արժանացել Երևանի ավագանու ընտրություններին մասնակցող յոթ քաղաքական ուժերից միայն երկուսի (ՕԵԿ, ԺԿ) նախընտրական ծրագրերում:

Այժմ վերլուծենք քաղաքական ուժերի նախընտրական ծրագրերը մշակույթի, սպորտի և երիտասարդության վերաբերյալ հարցերի տեսանկյունից:

ԲՀԿ նախընտրական ծրագրում վերոհիշյալ հարցերին տրվում է մեծ կարևորություն: Կուսակցությունը գտնում է, որ մշակույթի, երիտասարդության, ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի բնագավառներում քաղաքային իշխանության գործունեությունը պետք է ուղղված լինի համապատասխան հիմնարկների, կազմակերպությունների ու ակումբների համալիր ձևավորմանը, գեղարվեստական և տեխնիկական ստեղծագործության տարբեր ձևերի աջակցությանն ու զարգացմանը: Կուսակցությունը դեմ չէ, որ հանրապետության առանձին քաղաքներ վերածվեն մշակութային, սպորտային կամ զբոսաշրջության կենտրոնների, սակայն համոզված է, որ Երևանը երբևէ չի դադարի լինել Հայաստանի կրթամշակութային, երիտասարդության և սպորտի ոլորտների առաջատարը, ուստի գտնում է, որ քաղաքային իշխանությունը ոչ միայն չպետք է թուլացնի այդ ոլորտների նկատմամբ ուշադրությունը, այլև պետք է բազմապատկի այն՝ նպատակ ունենալով Երևանը դարձնել մշակութային, կրթական, սպորտային և, ընդհանուր առմամբ, հյուրընկալության ինդուստրիայի տարածաշրջանային բանուկ խաչմերուկ:

Մշակույթի, սպորտի և երիտասարդության հարցերն առանձին դրույթներով ներկայացված են նաև ՀՀԿ նախընտրական ծրագրում: Այս տեսանկյունից կուսակցությունը նախատեսում է օժանդակել մշակութային արժեքների պահպանմանը և վերականգնմանը, բարելավել համայնքի ենթակայության տակ գտնվող թանգարանների, գրադարանների, մարզադպրոցների շենքային պայմանները, կազմակերպել մշակութային, սպորտային, երիտասարդական միջոցառումներ և փառատոններ, աջակցել թատերահամերգային կազմակերպությունների գործունեությանը, պայմաններ ստեղծել երիտասարդների ազատ ժամանցի, ակտիվ և նպատակային գործունեության կազմակերպման համար, ապահովել ֆիզիկական կուլտուրայով և սպորտով զբաղվելու մատչելիությունը, կազմակերպել բնակչության ակտիվ հանգիստը, բնակչության շրջանում արմատավորել առողջ ապրելակերպը, օժանդակել առանձնահատուկ օժտվածություն ունեցող երեխաների և երիտասարդների ուսուցմանը:

Մշակույթի, սպորտի և երիտասարդության հարցերի վերաբերյալ առանձին դրույթներ են առկա նաև ՀԱԿ նախընտրական ծրագրում, որում նշվում է, որ երիտասարդների համար կկառուցվեն թաղամասեր, որտեղ բացի մատչելի բնակարաններից կլինեն նաև համապատասխան ենթակառուցվածքներ՝ կինոթատրոն, մշակույթի կենտրոն, գրադարան, մարզահրապարակներ և այլն: ՀԱԿ-ը կարևորում է նաև Երևանի բյուջեի միջոցների հաշվին համաշխարհային առաջնակարգ կրթահամալիրներում արդար մրցութային կարգով ընտրված երևանցի ուսանողների ուսման ծախսերի վճարման ապահովումը, Երևանի քաղաքապետարանի աջակցությամբ երիտասարդ մասնագետների մասնագիտական որակավորումը այլ պետություններում բարձրացնելու հնարավորության ընձեռումը, քաղաքապետարանի հաշվին յուրաքանչյուր տարի մանկապատանեկան արձակուրդային հանգստի կազմակերպումը, մայրաքաղաքի մշակութային արժեքները սերունդներին փոխանցելու նպատակով մշակութային արժեքների ռեգիստրի ստեղծումը, որում կներառվեն առանձնահատուկ վերաբերմունքի կարիք ունեցող արժեքները: ՀԱԿ-ը կարևոր է համարում նաև մայրաքաղաքի գրադարանային ֆոնդի պահպանման և համալրման համար միջոցների ձեռնարկումը և Երևանում վիրտուալ գրադարանի ստեղծումը:

ՕԵԿ-ը իր նախընտրական ծրագրում ներառել է միայն մշակույթի վերաբերյալ առանձին դրույթներ, իսկ սպորտի և երիտասարդության մասին առանձին դրույթներ ծրագիրը չունի: Մշակույթի ոլորտում կուսակցությունն անհրաժեշտ է համարում աջակցել Երևանի պատմամշակութային ժառանգության պահպանմանը, նպաստել արդի, ժողովրդական և կիրառական արվեստների ներդաշնակ զարգացմանը, քաղաքային փառատոնե-

րի և տոնախմբությունների կազմակերպմանը, խրախուսել մշակութային նշանակալի գործերի հեղինակներին, ընդլայնել տարածաշրջանային և միջազգային մշակութային ծրագրերին Երևանի մասնակցությունը, վերանորոգել և կահավորել քաղաքային ենթակայության թանգարանները, գրադարանները, երաժշտական դպրոցները, բարձրացնել դրանց աշխատակիցների աշխատավարձերը:

Ինչ վերաբերում է ԺԿ նախընտրական ծրագրին, ապա այն ևս պարունակում է մշակույթի վերաբերյալ որոշ դրույթներ: Ծրագրում մասնավորապես նշվում է, որ կուսակցության ուշադրության կենտրոնում պետք է լինեն մայրաքաղաքի մշակութային խնդիրները, որովհետև մշակույթն իր ամբողջության մեջ պետք է դիտարկել որպես ազգային հոգևոր հարստություն և հզոր գաղափարական միջոց հայեցի դաստիարակությունն ապահովելու, ինչպես նաև երևանցիների հոգևոր վերելքն ամրագրելու գործում:

Մեր հետազոտությունը թույլ է տալիս բացահայտել, որ մշակույթի, սպորտի և երիտասարդության մասին հարցերը առանձին դրույթներով են ներկայացված հետազոտվող նախընտրական ծրագրերից միայն մի քանիսում (ԲՀԿ, ՀՀԿ, ՕԵԿ, ՀԱԿ, ԺԿ):

Հարկ է նշել, որ Երևանի ավագանու ընտրություններին մասնակցող քաղաքական ուժերի շարքում ԲՀԿ-ն, ՀՀԿ-ն, ՀԱԿ-ը, ՕԵԿ-ը և ԺԿ-ն աչքի են ընկնում իրենց ամբողջական ծրագրերով, մինչդեռ ՀՅԴ-ի և ՀԱՄԿ-ի նախընտրական ծրագրերը բովանդակային տեսանկյունից բավականին սահմանափակ են:

Ինչ վերաբերում է ՀՅԴ-ին, ապա վերջինիս ծրագրի ամբողջ բովանդակությունը ներկայացված է տասը կետով: ՀՅԴ նախընտրական ծրագրում մասնավորապես նշվում է, որ մայրաքաղաքի արդյունավետ կառավարումը պետք է իրականացվի համահայկական ներուժի ներգրավմամբ, Երևանի կառուցապատումը պետք է իրականացվի անվտանգության ապահովման և կենսագործունեության համար բարենպաստ միջավայր ձևավորելու սկզբունքով, համայնքը պետք է մտահոգ լինի յուրաքանչյուր բնակչի սոցիալական վիճակով, յուրաքանչյուր հարկատու պետք է իրավունք ունենա տեղեկանալ, թե ինչպես են ծախսվում իր վճարած հարկերն ու տուրքերը: Կուսակցությունը գտնում է, որ Երևանի տնտեսական պոտենցիալի ամբողջական օգտագործման և մայրաքաղաքի բեռնաթափման բանալին ակտիվ և նախաձեռնողական տնտեսական քաղաքականությունն է, բնակարանային պայմանների բարելավման և կոմունալ որակյալ ծառայություններից օգտվելու բնակչի իրավունքը քաղաքապետարանի պարտավորությունն է և այլն:

Ինչ վերաբերում է ՀԱՄԿ-ին, ապա այն իր նախընտրական ծրագրով բավականին տարբերվում է մյուս քաղաքական ուժերից: ՀԱՄԿ-ի նախ-

ընտրական ծրագրում նշվում է, որ կուսակցությունը ցանկանում է հնարավորինս օժանդակել սոցիալապես անապահովներին՝ արագ, որակյալ և մատչելի բժշկական օգնություն ստանալու հարցերում, բուժփիմնարկներին ապահովել ժամանակակից սարքավորումներով և տրանսպորտով: ՀԱՄԿ-ը կարևորում է նաև համատիրությունների դերի, աշխատանքների կազմակերպման ձևերի և տնօրինման ոլորտների հստակեցման անհրաժեշտությունը, ուշադրության կենտրոնում է պահում բնակֆոնդի պահպանության խնդիրները, ինչպես նաև տրանսպորտի բաժնի միջոցով Երևանի տրանսպորտային խնդիրները քաղաքապետարանի անմիջական մասնակցությամբ արագորեն կարգավորելու հարցը: Կուսակցությունը նախատեսում է կանոնակարգել Երևանի փողոցներում, շուկաներում, անցումներում կատարվող առևտուրը, վերցնել տոնավաճառները քաղաքապետարանի վերահսկողության տակ: ՀԱՄԿ-ի համոզմամբ՝ Երևանի քաղաքապետարանը պետք է մշակի և իրականացնի հատուկ ծրագիր՝ նորաստեղծ ընտանիքներին մատչելի բնակարաններով ապահովելու համար, ինչպես նաև հաշմանդամների համար ստեղծի կյանքի և աշխատանքի հարմարավետ պայմաններ: ՀԱՄԿ-ը նշում է, որ բնապահպանական խնդիրները պետք է գտնվեն քաղաքապետարանի ամենօրյա ուշադրության կենտրոնում: Կուսակցության նախընտրական ծրագրով նախատեսվում է Երևանին տալ ինքնավարության կարգավիճակ, ավագանուն շնորհել օրենսդիր մարմնի լիազորություններ, ստեղծել մայրաքաղաքում արդյունաբերությունը խթանող բաժիններ, մեծ ուշադրություն հատկացնել քաղաքի բյուջեի կազմավորման մեխանիզմին և այլն:

Ստորև բերված աղյուսակում համակարգված կերպով ցույց տանք Երևանի ավագանու ընտրություններին մասնակցած յոթ քաղաքական ուժերի ծրագրային դրույթների համեմատական պատկերը:

Ծրագրային դրույթների համեմատական աղյուսակ

Աղյուսակ 5.

Ծրագրային դրույթներ	ԲՀԿ	ՀՀԿ	ՀԱԿ	ՕԵԿ	ԺԿ	ՀՅԴ	ՀԱՄԿ
Բնակչության կենսագործունեության ապահովում	առկա	առկա	առկա	առկա	առկա	չկա	չկա
Բնապահպանություն	առկա	առկա	առկա	առկա	առկա	չկա	առկա
Տրանսպորտ	առկա	առկա	առկա	առկա	չկա	առկա	առկա
Քաղաքաշինություն	առկա	առկա	առկա	առկա	չկա	առկա	չկա
Ձեռնարկատիրություն	առկա	առկա	առկա	առկա	առկա	չկա	չկա
Մշակույթ, սպորտ, երիտասարդություն	առկա	առկա	առկա	առկա	առկա	առկա	չկա
Արտաքին կապեր	չկա	չկա	չկա	առկա	առկա	չկա	չկա

Այսպիսով, Երևանի ավագանու ընտրություններին մասնակցող վերոհիշյալ քաղաքական ուժերի նախընտրական ծրագրերի խոստովային վերլուծության արդյունքում հանգել ենք հետևյալ եզրակացություններին:

Ընտրություններին մասնակցող քաղաքական ուժերի մեծամասնությունը (ԲՀԿ, ՀՀԿ, ՀԱԿ, ՕԵԿ, ԺԿ) նախընտրական ծրագրում կարևորում է բնապահպանության, տրանսպորտի, քաղաքաշինության, ձեռնարկատիրության, մշակույթի, սպորտի և երիտասարդության հարցերը: Մինչդեռ արտաքին կապերի ձևավորման և Սփյուռքի հետ հարաբերությունների ընդլայնման գաղափարները, որպես ծրագրային դրույթներ, առկա են միայն ՕԵԿ և ԺԿ նախընտրական ծրագրերում:

Բոլոր քաղաքական ուժերի շարքում իր ծրագրով առանձնանում է ՀԱԿ-ը, որի առաջ քաշած դրույթներում հստակ ընդգծվում է վերջինիս ընդդիմադիր կեցվածքը: ՀԱԿ-ի նախընտրական ծրագիրը տարբերվում է նաև լեզվառճական տեսանկյունից: Եթե մյուս քաղաքական ուժերի նախընտրական ծրագրերում նշվում է, որ «... կուսակցությունը պետք է լուծի այս կամ այն խնդիրները», ապա ՀԱԿ-ի ծրագրում հիմնականում «պետք է» հարկադրական եղանակիչը փոխարինված է ենթադրական ապառնիին հատուկ «*կ*» եղանակիչով, որը հաստատունություն է հաղորդում խոսքին: Օրինակ՝ ՀԱԿ-ը *կիրականացնի, կստեղծի, կկարգավորի, կբարելավի, կնախաձեռնի, կբացառի* և այլն: Պետք է ընդգծել, որ խոսքի նման երանգավորումն ընթերցողի մոտ ձևավորում է որոշակի վստահության զգացում, և այս հանգամանքը, ինչպես նաև ՀԱԿ-ի խիստ ընդգծված ընդդիմադիր կեցվածքը նպաստեցին, որպեսզի տվյալ քաղաքական ուժը ձայների առումով զբաղեցնի երրորդ տեղը ընտրություններում:

Այսպիսով, կարելի է պնդել, որ վերոհիշյալ յոթ քաղաքական ուժերի նախընտրական ծրագրերում չեն նկատվում խիստ գաղափարախոսական տարբերություններ: Հիմնականում բոլոր ուժերն էլ իրենց նախընտրական ծրագրերում առաջնորդվել են առկա քաղաքային խնդիրների լուծման տեսանկյունից:

ԹԵՄԱ 11. Քաղաքական խոսույթի վերլուծությունը նախագահական ընտրություններում

Քաղաքական խոսույթի գործնական կողմն արտահայտվում է, հատկապես, քաղաքական ընտրարշավների, քարոզարշավների ժամանակ, երբ անհրաժեշտություն է առաջանում վերլուծել թեկնածուների քաղաքական խոսքը, որը կարևոր նախապայման է քաղաքական կողմնորոշում ձեռք բերելու, դրանում համոզվելու կամ այն փոխելու գործում:

Այժմ դիտարկենք 2008թ. փետրվարի 19-ի ՀՀ Նախագահի ընտրությունների նախընտրական քարտզարշավի ընթացքում իշխանության և ընդդիմության թեկնածուների քաղաքական խոսույթները, նշենք դրանց առանձնահատկությունները, վեր հանենք դրանց միջև նմանություններն ու տարբերությունները թեկնածուների քաղաքական խոսույթների վերլուծության և համադրության միջոցով:

Որպես ուսումնասիրության էմպիրիկ նյութ՝ խոսույթային վերլուծության ընթացքում օգտագործել ենք 2008թ. ՀՀ Նախագահի ընտրությունների պաշտոնական ընտրարշավի մեկնարկից մինչև ավարտը քաղաքական գովազդի շրջանակներում բոլոր թեկնածուների հեռուստատեսությոները, ինչպես նաև մամուլի լուսաբանումները:

Ուսումնասիրելով թեկնածուների քաղաքական բառապաշարները՝ կարելի է վստահորեն նշել, որ նրանց մոտ այն բավականին հարուստ է, լավ մշակված, ինչն ինքնին, բովանդակալից խոսքի ապացույց է: Սակայն պետք է նշել նաև այն, որ չնայած այն բանին, որ թեկնածուներն ունեին քաղաքական հարուստ բառապաշարներ՝ այնուամենայնիվ, դրանք իրարից խիստ տարբերվում էին բառերի ընտրության տեսանկյունից, քանզի մի մասի մոտ գերակշռում էին փոխաբերությունները, որոնք խոսքին հաղորդում էին առավել հուզական բնույթ:

Նախ և առաջ՝ ներկայացնենք և վերլուծենք թեկնածուների քաղաքական կարգախոսները:

2008թ. ՀՀ Նախագահի ընտրություններում թեկնածուների քաղաքական կարգախոսները

Աղյուսակ 6.

Արտաշես Գեղամյան	<i>Հանուն ազգային միաբանության</i>
Արթուր Բաղդասարյան	<i>Իմ նախագահը, Միացնենք նոր սկզբի ժամացույցը</i>
Վազգեն Մանուկյան	<i>Փոխել, ոչ թե հարմարվել</i>
Արամ Հարությունյան	<i>Ես կլինեմ ոչ միայն բոլորի, այլ նաև յուրաքանչյուրի նախագահը</i>
Վահան Հովհաննիսյան	<i>Մեր վահանը երկրի նոր նախագահ, Մեր հին ընկերը երկրի նոր նախագահ, Ես վահանի հետ եմ</i>
Տիգրան Կարապետյան	<i>Տիգրան Կարապետյանը այլընտրանքային թեկնածու, Ժողովրդի թեկնածուն Տիգրան Կարապետյանն է</i>
Սերժ Սարգսյան	<i>Առաջ Հայաստան</i>
Լևոն Տեր-Պետրոսյան	<i>Հաղթելու՝ ենք</i>
Արման Մելիքյան	<i>չունի</i>

Արտաշես Գեղամյան՝ «Հանուն ազգային միաբանության»: Այս քաղաքական կարգախոսն իր մեջ ներառում է ազգի միասնության, համակարծության գաղափարները, որոնք կոչված են միաբանելու ժողովրդին ընդհանուր նպատակի հասնելու գաղափարի շուրջ: Այս կարգախոսը կոչված է ընտրազանգվածի մոտ ձևավորել ազգի, պետության, ապագայի հանդեպ վեհ, կայուն, լավատեսական պատկերացումներ, քանզի տվյալ կարգախոսի իմաստաբանական վերլուծության դեպքում ակնհայտ է դառնում այն, որ վերոհիշյալ թեկնածուի քաղաքական պայքարը հետապնդում էր ոչ թե անձնական, այլ ազգային բարօրությանն ու միաբանությանն ուղղված նպատակներ, այսինքն՝ նրա գործողություններն ուղղորդվում էին «հանուն ազգային միաբանության» սկզբունքով: Այս կարգախոսում կարևորվում էր ազգի, ժողովրդի պահանջների արդարացի բավարարումը, ազգային շահերին համահունչ քաղաքականության իրականացումը, վճռական քաղաքական որոշումների ընդունման գործում ողջ ազգի համախմբումն ու միաբանումը: Գաղափարախոսության տեսանկյունից տվյալ կարգախոսը հանդիսանում էր ազգային գաղափարախոսության կրող: Այս կարգախոսը կրում էր ավելի ընդհանրական և տեսական բնույթ, քանզի այն չէր բովանդակում ստույգ խնդիրներ և դրանց լուծմանն ուղղված գործնական միջոցներ և մեթոդներ:

Արթուր Բաղդասարյան՝ «Իմ նախագահը» և «Միացնե՛նք նոր սկզբի ժամացույցը»: Ինչ վերաբերում է «Իմ նախագահը» քաղաքական կարգախոսին, ապա այս պարագայում ակնհայտ է, որ այստեղ կարևորվում է թեկնածուի անձը և այն վստահությունը, որ հենց նա է, ով պետք է դառնա նախագահ: Մեփական անձի նկատմամբ վստահությունը կարևոր նախապայման է քաղաքական պայքարում հաջողության հասնելու համար և, իհարկե, հզոր զենք՝ հասարակական, այս դեպքում՝ ընտրազանգվածի գիտակցության վրա ազդեցություն գործելու համար: Կարևոր է նշել մի փաստ, այն է՝ վերոհիշյալ քաղաքական կարգախոսը նախընտրական քարոզարշավի ընթացքում երբևէ չի հնչել հենց թեկնածուի շուրթերից, այլ՝ նրան սատարող կուսակիցների, համակիրների շուրթերից: Այս հանգամանքն ընտրապայքարի արդյունավետ մարտավարական քայլ է, ըստ որի ոչ թե անձամբ թեկնածուն է կարևորում իր անձը, իր անփոխարինելի լինելու սկզբունքը, այլ այդ պարտականությունը հմտորեն թողնում է ուրիշներին, ինչը կարող է ավելի արդյունավետորեն և դրականորեն ազդել տվյալ թեկնածուի վարկանիշի բարձրացման վրա: Ինչ վերաբերում է «Միացնե՛նք նոր սկզբի ժամացույցը» քաղաքական կարգախոսին, ապա այն ենթադրում է նոր և հստակ փոփոխությունների իրականացում, որն ուղղված է ոչ թե նախկինի արմատական վերացմանը, այլ՝ նոր գաղափարների և ծրագրերի ներդրման միջոցով համակարգի թարմացմանը:

Տվյալ քաղաքական կարգախոսի իմաստաբանական վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում այն մոտեցումը, ըստ որի պետք է կանգնեցնել գործող ժամացույցը և միացնել նորը, որն իր հետ կբերի նոր փոփոխություններ, որոնք չհաջողվեց կատարել նախորդ իշխանությանը: Այս կարգախոսում պարզորոշ կերպով նկատվում է ռեֆորմիստական քաղաքական գաղափարախոսության առաջարկման միտում, ինչն ուղղված է բարեփոխումների իրականացմանը:

Վազգեն Մանուկյան՝ «Փոխել, ոչ թե հարմարվել»: Այս քաղաքական կարգախոսում առաջին հերթին ակնհայտ է դառնում թեկնածուի՝ գործող իշխանական համակարգի և դրա կրողների փոփոխման, այլ ոչ թե վերջիններիս հարմարվելու դիրքորոշումը: Տվյալ քաղաքական կարգախոսը հստակորեն վեր է հանում այս թեկնածուի քաղաքական կողմնորոշումը և նրա գաղափարները պետության ապագա քաղաքականության տեսլականի վերաբերյալ: Այս կարգախոսում չեն կարևորվում թեկնածուի անձը, նրա անցած քաղաքական ուղին, այլ միանշանակ և հաստատուն կերպով նշվում են նրա պատկերացումներն առկա քաղաքական իրավիճակի վերաբերյալ, որին ոչ թե պետք է հարմարվել, այլ՝ փոխել: Այս քաղաքական կարգախոսը ևս ռեֆորմիստական գաղափարախոսության կրող է:

Արամ Հարությունյան՝ «Ես կլինեմ ոչ միայն բոլորի, այլ նաև յուրաքանչյուրի նախագահը»: Տվյալ կարգախոսի վերլուծության արդյունքում միանշանակ ակնհայտ է դառնում այս թեկնածուի սեփական անձի կարևորումը և այն վստահությունը, որ հենց նա է, ով պետք է դառնա նախագահ: Տվյալ կարգախոսում պարզ նշվում է այս թեկնածուի՝ նախագահ դառնալու հավակնության մասին: Սակայն այս կարգախոսում առկա է իմաստաբանական մի նրբություն, որն ամենայն հավանականությամբ ուղղված է ընտրագանգվածի գիտակցությունում տվյալ թեկնածուի հանդեպ դրական վերաբերմունքի և համակրանքի ձևավորմանը: Խոսքը վերաբերում է հետևյալին. «...այլ նաև յուրաքանչյուրի նախագահը»: Այս մտքի իմաստաբանական վերլուծության արդյունքում ակնհայտ է դառնում, որ տվյալ թեկնածուն մտահոգված է ոչ թե ընդհանուր, այլ յուրաքանչյուր քաղաքացու առանձին խնդիրներով և իր ընտրության դեպքում փորձելու է լուծումներ գտնել ոչ միայն ընդհանուր, այլ մասնավոր՝ առանձին խնդիրների համար, ինչը գործնականում ուղղակի անհնարին է: Տվյալ քաղաքական կարգախոսի այս երկրորդ մասն իր մեջ ներառում է ավելի շուտ ուսողիստական, քան՝ իրատեսական գաղափարներ: Որոշակի նմանություն կա Արթուր Բաղդասարյանի և Արամ Հարությունյանի քաղաքական կարգախոսների միջև, սակայն հարկ է նշել մի հանգամանք ևս, այն է, որ տվյալ թեկնածուն ի տարբերություն Արթուր

Բաղդասարյանի, անձամբ էր հնչեցնում իր քաղաքական կարգախոսը՝ ընտրելով քաղաքական պայքարում այդ մարտավարությունը:

Վահան Հովհաննիսյան՝ «Ես վահանի հետ եմ», «Մեր հին ընկերը երկրի նոր նախագահ», «Մեր վահանը երկրի նոր նախագահ»: Տվյալ թեկնածուի քաղաքական կարգախոսները բազմազան են, սակայն դրանցում առկա են որոշակի նմանություններ, որոնցից յուրաքանչյուրում կարևորվում են տվյալ թեկնածուի անձնական հատկանիշները՝ ընկերասիրություն, ուժ, հզորություն, վստահելիություն, ինչպես նաև նրա՝ երկրի նոր նախագահ լինելու անհրաժեշտությունը: Այս քաղաքական կարգախոսներում առաջնային պլան են մղվում տվյալ թեկնածուի՝ որպես հասուն և փորձառու քաղաքական գործչի հատկանիշները: Այս կարգախոսներում ակնհայտ է նաև այն սկզբունքը, որ շատերը վստահում և հավատում են տվյալ թեկնածուի քաղաքական հայացքներին և ընտրություններում նրա հաղթանակին: Քաղաքական կարգախոսների իմաստաբանական վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ դրանցում օգտագործվում է տվյալ թեկնածուի անունը, սակայն ոչ թե որպես հատուկ, այլ՝ որպես հասարակ գոյական: Այսպիսի մոտեցումը կարելի է բնութագրել որպես խոհեմ և խորամանկ մարտավարական քայլ, քանզի վերոհիշյալ քաղաքական կարգախոսներում ներքուստ ոչ, սակայն իրականում բարձրագույնում է հենց թեկնածուի անունը՝ ընտրագանգվածի մոտ ձևավորելով որոշակի հասարակական գիտակցություն՝ տվյալ թեկնածուի անունը, ինչպես արդեն նշվել է, նույնացնելով ուժ, հզորություն, պաշտպանվածություն, վստահելիություն ներշնչող հասկացությունների հետ, այսինքն՝ այն պատկերացումները, որոնք բովանդակում է «վահան» հասարակ գոյականը: Անհրաժեշտ է նշել նաև այն փաստը, որ այս կարգախոսներն արտասանվում էին ոչ թե տվյալ թեկնածուի, այլ նրա թիմակիցների, համակիրների շուրթերից, ինչը, ինչպես արդեն նշվել է, քաղաքական պայքարում արդյունավետ մարտավարության ձև է:

Տիգրան Կարապետյան՝ «Տիգրան Կարապետյան՝ այլընտրանքային թեկնածու», «Ժողովրդի թեկնածուն Տիգրան Կարապետյանն է»: Այս քաղաքական կարգախոսներում պարզորոշ ընդգծվում են տվյալ թեկնածուի անձի կարևորման միտումները, ինչպես նաև նրա՝ այլընտրանքային թեկնածու լինելու համոզվածության սկզբունքը: Հարկ է նշել այն հանգամանքը, որ «Ժողովրդի թեկնածուն Տիգրան Կարապետյանն է» քաղաքական կարգախոսում կարևորվում են ժողովրդի ազատ կամքի արտահայտման, նրա ընտրության իրավունքի իրականացման ժողովրդավարական սկզբունքները, որոնք տվյալ կարգախոսի համաձայն՝ կոչված է և ունակ է ապահովել ժողովրդի համար թեկնածուների շարքում իր քաղաքական

հայացքներով և քաղաքական ուղիով այլընտրանք համարվող Տիգրան Կարապետյանը:

Վերոհիշյալ կարգախոսներում կարելի է ընդգծել նաև այն հանգամանքը, որ տվյալ թեկնածուն վստահ է ժողովրդի մեծամասնության քվեն ստանալու ակնկալիքում:

Սերժ Սարգսյան՝ «Առաջ Հայաստան»: Այս քաղաքական կարգախոսի վերլուծության արդյունքում կարելի է հստակորեն նշել, որ իշխանության թեկնածու Սերժ Սարգսյանի մոտ առանձնանում է պետական մտածողության և գաղափարախոսության միտվածությունը, քանզի նա իր քաղաքական կարգախոսում չի ընդգծում սեփական անձին հատուկ հատկանիշներ, չի կարևորում սեփական անձը՝ համարելով, որ նա է միակ թեկնածուն, ով ընդունակ է լուծել երկրի առջև ծառացած խնդիրները, այլ փորձում է առաջ տանել հայոց պետականության, միասնության գաղափարը, այսինքն՝ նախանշում է պետության համար կայուն զարգացում, բարգավաճում և հեռանկարներ: Գաղափարախոսական առումով իշխանության թեկնածու Սերժ Սարգսյանի մոտ նկատվում է պետականամետ քաղաքական քայլերի իրականացման մտադրություն:

Լևոն Տեր-Պետրոսյան՝ «Հաղթելու՝ ենք»: Այս թեկնածուի քաղաքական կարգախոսի վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում նրա և նրան սատարող քաղաքական ուժերի վճռական տրամադրվածությունը ընտրություններում հաղթանակ տոնելու համար: Տվյալ կարգախոսում բառացիորեն չի նշվում պետության դերի կարևորության, հասարակությունում առկա քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական խնդիրների լուծման մասին, այլ նշվում է թեկնածուի սեփական անձի, տվյալ անձին սատարող քաղաքական ուժերի կարևորության և լավատեսորեն կարելի է ենթադրել՝ ընտրություններում իր ընտրողների հաղթանակի մասին:

Ինչ վերաբերում է հաջորդ թեկնածուին՝ Արման Մելիքյանին, ապա նա չունի քաղաքական կարգախոս, ինչը նմանատիպ համընդհանուր քվեարկությունների ժամանակ կարելի է համարել լուրջ բացթողում, քանզի քաղաքական կարգախոսի բացակայությունը ընտրազանգվածի մոտ կարող է ձևավորել տվյալ թեկնածուի նկատմամբ որոշակի անստարբերություն:

Անդրադառնանք թեկնածուների նախընտրական քարոզարշավների ընթացքում հանրության հետ հանդիպումների ժամանակ նրանց քաղաքական ելույթների՝ որպես քաղաքական խոսույթի բաղկացուցիչ մասի վերլուծությանը:

Առանձնապես ուշագրավ է նախագահի թեկնածուներից *Արտաշես Գեղամյանի* քաղաքական ելույթների ոճը: Այն յուրահատուկ էր իր դրսևորմամբ և բառապաշարի ընտրությամբ, որն ավելի մոտ էր ոչ այնքան քաղաքական, այլ՝ գեղարվեստական խոսքային ոճին, որն աչքի էր ընկնում իր

հարստությամբ և բազմաբովանդակությամբ՝ երբեմն հասնելով պերճախոտության: Ա. Գեղամյանն իր քաղաքական ելույթներում գործածում էր այնպիսի բառեր, որոնք հազեցած էին հուզականությամբ և ունեին խիստ ընդգծված հնչերանգ: Նրա արտահայտած նախադասությունները լի էին համեմատություններով և քննադատական վերլուծություններով՝ ուղղված ավելի շուտ նախկին, քան գործող իշխանության դեմ: Իր ընդգծված խոսքում նա հստակորեն նշում էր երկրի բարեկեցության համար իր ծրագրի կարևորության մասին՝ համարելով այն փրկության միակ ճշմարիտ ճանապարհը: Տվյալ թեկնածուն իր քաղաքական ելույթների ժամանակ գործածում էր հետևյալ բովանդակությամբ բառեր, բառակապակցություններ և նախադասություններ՝ *(Կուռ, համախմբված, ի հեճուկս, ապիկար, ՀՀԾ պարագլուխներ, բարբարոսական հակաքարոզչություն, լուտանքների հեղեղ, կողոպտված արժեքներ, փայփայած անկախություն, եղբայրասպան գործողություններ, խիղճ ու բարոյականություն, անարգանքի սյունին գամել, սաղորանքի արդյունքում ապակայունացնել վիճակը, (արարման ծրագիր, ահա մտքի իշխանությունը Հայաստանում ազդարարող մեր նոր հոշակագիրը), ի՞նչ են ուզում էս ժողովրդից նախկին և գործող իշխանությունները, Ավարայր են ուզում ստեղծել Երևանի կենտրոնում, Աստված մի արասցե, ահա թե ինչի համար ենք մենք ապրում, մենք մերոնց համար ենք աղոթում, լո՛ւյս վառենք , որդի, մերը հավատի մեծ սիրո լույսն է, հայերի դարդով միայն հայերն են ի գորու տապակվել, ազգը պետք է լինի միաբանված, ժողովրդի հավաքական կամքը չկատարել չենք կարող, մեզ համար թշնամիներ են այն մարդիկ, ովքեր հայոց պետականության թշնամիներն են):*

Վերոհիշյալ բառերի, բառակապակցությունների, նախադասությունների վերլուծության արդյունքում ակնհայտ են դառնում Ա. Գեղամյանի քաղաքական խոսքի և բառապաշարի յուրօրինակությունը և հարստությունը, ինչը նախընտրական քարոզարշավի ընթացքում կարելի է համարել ծանրակշիռ առավելություն, քանզի անադարտ և գրական խոսքը շատ հաճախ ընտրազանգվածի մոտ ձևավորում է տվյալ թեկնածուի նկատմամբ դրական վերաբերմունք և համակրանք:

Հարկ է նշել, որ Ա. Գեղամյանի արտահայտած մտքերը չէին պարունակում խիստ քննադատություններ և մեղադրանքներ մյուս թեկնածուների հասցեին, բացի Լևոն Տեր-Պետրոսյանից: Բացի այդ, Ա. Գեղամյանը նախընտրական քարոզարշավի ընթացքում մեծ կարևորություն էր տալիս իր կողմից առաջադրված արարման ծրագրին, որը ներկայացնում էր որպես ժողովրդի փրկության միակ միջոց:

Ուշագրավ են նաև *Արթուր Բաղդասարյանի* նախընտրական քաղաքական ելույթները, որոնք ունեին ստույգ ուղղվածություն և կրում էին համա-

կարգված բնույթ: Նրա քաղաքական խոսքը բազմաբովանդակ էր և վերաբերում էր պետության համար առաջնային կարևորություն ունեցող ոլորտներին, այսինքն՝ ի տարբերություն մյուս թեկնածուների, Արթուր Բաղդասարյանն իր նախընտրական քաղաքական ելույթներում անդադադում էր այս կամ այն ոլորտին վերաբերող հարցերին առանձին ելույթներով, ինչն ավելի ամբողջական և պարզորոշ պատկերացում էր ձևավորում տվյալ թեկնածուի քաղաքական ծրագրի վերաբերյալ: Ա. Բաղդասարյանն իր խոսքում գործածում էր ոչ հուզական և զգայական բառեր, այլ՝ նրա խոսքում գերակշռում էին քաղաքական, իրավական և տնտեսական եզրույթները, որոնք, լինելով մենիմաստ բառեր, ընտրազանգվածի մոտ ապահովում էին կայուն, աներեր և ավարտուն կարծիքի ձևավորումը: Քաղաքական ելույթներում նմանօրինակ մոտեցման ցուցաբերումը տվյալ թեկնածուի խոսքը դարձնում է դյուրըմբռնելի և ընտրազանգվածի համար մատչելի: Արթուր Բաղդասարյանն իր նախընտրական քաղաքական ելույթներում հաճախակի էր գործածում պետությանը, իրավունքին և տնտեսությանը վերաբերող բառեր, բառակապակցություններ և նախադասություններ (*մոռոպոլիստներ, իշխանապետեր, ծանր միտումներ, մեծագույն և երկարատև գների աճ, հուսալքված գործազուրկներ, ցածր աշխատավարձեր, չնչին կենսաթոշակներ, կլանային և օլիգարխիկ քաղաքականություն, ավելացող արտաքին պարտք, անխոհեմ արտաքին քաղաքականություն, հավատի ճգնաժամ, տեղական ֆեոդալներ, վարչական ռեկետ, իշխանության հովանավորություն ունեցող մարդասպաններ, հարկերի և տուրքերի նվազեցում, պրոֆեսիոնալ բանակ, պայմանագրային զինծառայություն, ազաի իշխանություններ, հովանավորվող բիզնեսմեններ, քաղաքական կամք, իշխանությունը վախենում է ժողովրդից, մեր հիմնական պրոբլեմը գործող իշխանությունն է, գիտնականները երկրում չեն գնահատվում, ստեղծել առողջ տնտեսություն, նախարարները կազինոներում միլիոնավոր դոլարներ են ծախսում, միասին կառուցենք նոր Հայաստան՝ հույսի և արժանապատվության երկիր, պետությունը թն ու թիկունք չի կանգնում ժողովրդին, իշխանությունը վախի և խուճապի մեջ է, գումարը վերցրեք, բայց մի քվեարկեք, ես չեմ ուզում ապրել այնպիսի Հայաստանում, որտեղ ժողովրդի 80%-ը աղքատ է):*

Տվյալ թեկնածուի քաղաքական ելույթները գերծ չէին իշխանության հասցեին ուղղված քննադատություններից և մեղադրանքներից, որոնք ուղղված էին իշխանության կողմից իրականացվող հովանավորչության, պետական համակարգում գործող կոռուպցիայի և օլիգարխիկ կլանների դեմ: Քննադատությունների և մեղադրանքների հետ մեկտեղ տվյալ թեկնածուն նշում էր նաև վերոհիշյալ արատավոր երևույթների դեմ պայքարի իր ծրագրային մոտեցումների մասին:

Անդրադառնանք *Վազգեն Մանուկյանի* նախընտրական քաղաքական ելույթներին, որոնք, թերևս, չէին առանձնանում իրենց յուրահատկությամբ: Դրանք ավելի շուտ կրում էին ավելի սահմանափակ և հանդարտ բնույթ՝ զերծ լինելով հախտոն քննադատություններից, սակայն, այնուամենայնիվ, այդ ելույթներում առկա էին որոշակի պասսիվ քննադատություններ՝ ուղղված նախագահի թեկնածու Լևոն Տեր-Պետրոսյանի հասցեին: Քաղաքական ելույթներում Վ. Մանուկյանի կողմից գործածվող քաղաքական բառապաշարը չէր առանձնանում բառերի ընտրության բազմազանությամբ, ճարտասանական հնարքներով: Այն ավելի շուտ համալրված էր եզրույթներով, քանզի տվյալ թեկնածուն իր խոսքում չէր ուռճացնում կամ ծայրահեղացնում այս կամ այն երևույթը, որը տվյալ պահին գտնվում էր քննարկման փուլում: Նա հաճախ գործածում էր այնպիսի բառեր, բառակապակցություններ, նախադասություններ, ինչպիսիք են՝ *գոռքայություն, կիսակապիտալիստական, կիսաֆեոդալական երկիր, սերտաճած քաղաքականություն, խոշոր բիզնես, իշխանության բուրգ, թեթևացնել հարկերը, փոխել սահմանադրությունը, ստեղծել հզոր բանակ, մշակույթի զարգացում, գիտության և կրթության զարգացում, ոտնահարված մարդկանց իրավունքներ, վախ ապագայի նկատմամբ, իշխանությունը լճացած է, փոխել պետության համակարգը, փոխել արատավոր համակարգը, իշխանությունը գտնվում է թույլ վիճակում, հեղինակությունը դա ճշմարտությունն է, մի՛ ստեղծեք կուռքեր, տվեք մարդկանց ազատություն, և նրանք կդառնան ազգային, առանց երազանքի ո՛չ մի պետություն ո՛չ մի բանի չի հասնում, ժողովրդի 80%-ը պետք է ունենա նույն նպատակները, ժողովուրդը տերն է երկրի, այս իշխանությունը և նախկին իշխանությունը ինձ համար բացարձակապես նույնն են:*

Տվյալ թեկնածուն իր քաղաքական ելույթներում փորձում էր առողջ քննադատության համատեքստում դիտարկել և վերլուծել առկա իրավիճակը և առաջարկում էր այն փոխել, այլ ոչ թե հարմարվել: Լինելով փոփոխությունների կողմնակից՝ տվյալ թեկնածուն այդ փոփոխությունները տեսնում էր խելամիտ քաղաքական քայլեր ձեռնարկելու պատրաստականության մեջ:

Ինչ վերաբերում է նախագահի թեկնածու *Վահան Հովհաննիսյանին*, ապա քաղաքական ելույթներում նրա քաղաքական խոսքն առանձնանում էր ժողովրդական խոսքին հատուկ նրբերանգով, քանզի տվյալ թեկնածուն հաճախակի էր գործածում առտնին ոճին հատուկ բառեր՝ զերծ մնալով արհեստական բառերի գործածումից՝ այդպիսով փորձելով ավելի մոտ կանգնել ժողովրդին, այսինքն՝ տվյալ դեպքում ընտրազանգվածին: Տվյալ թեկնածուի քաղաքական բառապաշարը կայուն էր և ուներ ստույգ ուղղվածություն, ինչպես նաև դրանում առկա էին ոճական դարձույթներ և

բանադարձումներ: Տվյալ թեկնածուն իր քաղաքական ելույթներում հաճախ գործածում էր հետևյալ բառերը, բառակապակցություններն ու նախադասությունները՝ *(թասիք, հայրենասիրություն, պոպուլիստներ, չինովնիկներ, լավ տղերք, արդարության վերահաստատում, սոցիալական համերաշխություն, արդար Հայաստան, ազատ քաղաքացիներ, տնտեսական հզոր կլաններ, ազատ և արդար ընտրությունների ապահովում, կաշառակեր չինովնիկներ, նվիրումը հայրենիքին, համակարգային փոփոխություններ, անհամաչափ տնտեսական զարգացում, սահմանադրական կարգի վերականգնում, արատավոր սիստեմ, ընդդիմությունը դիտվում է բարիկաղից այն կողմ, կազմաքանդել և վերացնել այն, ինչը խոչընդոտում է Հայաստանի զարգացմանը, դուք եք երկրի հույսը, մարզերը պետք է զարգանան, մեր գրպանը կարած է, ինձ պետք չի կեղծած ձայն, բանակը ազատ քաղաքացի դաստիարակելու տեղ է, քվեարկեք նրա օգտին, ում ուզում եք, միասին գնում ենք նախագահական պոստը վերցնելու, ես կվերադարձնեմ ձեռք ազատությունը ձեզ, մենք տեսնում ենք զարգացումը, բայց այդ զարգացումը մեզ շրջանցում է, ես բացարձակ ազատ եմ):*

Իր ելույթներում խոսելով ժողովրդի առջև ծառացած խնդիրների լուծման եղանակների մասին՝ Վ. Հովհաննիսյանը հիմնականում չէր դիմում մյուս թեկնածուների հասցեին ուղղված կոպիտ քննադատությունների և մեղադրանքների՝ ցուցաբերելով գսպվածություն և հավասարակշռվածություն:

Թեկնածուներից երեքը (Տիգրան Կարապետյան, Արամ Հարությունյան, Արման Մելիքյան) նախընտրական քարոզարշավի ընթացքում համեմատաբար պասսիվ էին, ինչը պայմանավորեց նաև նրանց նախընտրական քաղաքական ելույթների սակավաթվությունը, որն էլ իր հերթին անդրադարձավ նրանց քաղաքական խոսքի վրա: Նախագահի թեկնածու *Տիգրան Կարապետյանը* նախընտրական քաղաքական գովազդի շրջանակներում լիարժեք կերպով չանդրադարձավ որևէ կարևոր հարցի: Հետևաբար՝ նախընտրական շրջանում նրա քաղաքական խոսքը և բառապաշարը բավականին աղքատիկ էին, քանզի չկային կարևոր խնդիրների շուրջ լուրջ քննարկումներ:

Նախագահի թեկնածու *Արամ Հարությունյանի* քաղաքական ելույթներն ունեին միակողմանի բնույթ, քանզի նրա քաղաքական խոսքը և բառապաշարը նախընտրական շրջանում սահմանափակ էին, այսինքն՝ բացակայում էին ոճաբանությանը և հնչերանգին բնորոշ բազմաթիվ տարրեր: Տվյալ թեկնածուի քաղաքական խոսքը գուրկ էր քաղաքական լեզվին հատուկ երանգներից, բառախաղից, ճարտասանական և մանիպուլյացիոն (ձեռնածուական) հնարքներից: Տվյալ թեկնածուն իր քաղաքական ելույթներում հաճախ գործածում էր հետևյալ մտքերը՝ *(ղարաբաղյան խնդրի*

խաղաղ և արդար կարգավորում, շատ կարևոր է Արցախի հարցը, բոլոր թեկնածուները պետք է Արցախի հարցի շուրջ միասնական փաստաթուղթ ստորագրեն, որն է դրսի ուժ թող հույս չունենա, որ կարող է իր նախընտրելի թեկնածուն ի վնաս Հայաստանի գործել, հնարավոր չէ գաղափարների մրցակցություն, Հայաստանը այլևս հետ գնալու հնարավորություն չունի, մեռած լեզուներով խոսելով իշխանության չեն գալիս, ես գիտեմ ձեր դժվարությունները):

Հարկ է նշել մի հանգամանք ևս: Տվյալ թեկնածուն իր քաղաքական ելույթներում մեծ կարևորություն էր տալիս իր «ես»-ին՝ ընդգծելով, որ նա է, ով ունակ է արդյունավետ լուծումներ գտնել ոչ միայն բոլորի, այլև յուրաքանչյուրի խնդիրների համար: «Ես»-ի նմանատիպ գործածումը խոսքում վկայում է տվյալ թեկնածուի ինքնավստահության կամ սեփական ուժերի և հնարավորությունների գերազնահատման մասին: Արամ Հարությունյանն իր քաղաքական ելույթներում չէր դիմում քննադատությունների և մեղադրանքների, այլ փորձում էր բոլոր թեկնածուներին համախմբել արցախյան հիմնախնդրի վերաբերյալ համընդհանուր, բոլոր թեկնածուների կողմից ընդունելի փաստաթղթի ստորագրման գաղափարի շուրջ:

Ինչ վերաբերում է նախագահի թեկնածու *Արման Մելիքյանի* նախընտրական քաղաքական ելույթներին, ապա դրանք առանձնանում էին տվյալ թեկնածուի քաղաքական խոսքի համապարփակությամբ: Բառերի ընտրության տեսանկյունից կարելի է նշել նրա քաղաքական խոսքի չափավորության մասին, որը ներառում էր ինչպես եզրույթներ, այնպես էլ վարչական ոճին ներհատուկ տարրեր: Տվյալ թեկնածուն իր քաղաքական ելույթներում հաճախ գործածում էր հետևյալ արտահայտությունները՝ *(ծայրահեղական ուժեր, օրախնդիր հարցեր, արմատական ընդդիմություն, արմատական իշխանություն, կոռուպցիոն կառավարման համակարգի վերացում, ապրել արժանապատիվ կյանքով, զգալ արժանապատիվ քաղաքացի, ազատագրված տարածքները ԼՂ կազմում պահելը, նսեմանում է նսեմացնողը ինքը, գաղափարական պայքարը ծխացած կույտ է, պետք է փոխել կառավարման համակարգը, այս ընտրությունը ոչ թե գաղափարական, այլ՝ սեփականությունը պահպանելու պայքար է, մեր խնդիրն է վերափոխել մեր կյանքը, բախումները մեզ համար ինքնասպանությունը հավասարագոր են):*

Այս թեկնածուն իր ելույթներում բազմիցս անդրադառնում էր արցախյան հիմնախնդրին՝ կարևորելով վերջինիս հայանպաստ լուծման անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև գտնում էր, որ տվյալ ընտրություններում բացակայում է գաղափարական պայքարը:

Այժմ անդրադառնանք *Մերժ Սարգսյանի* նախընտրական ելույթներին: Իշխանության թեկնածուն իր հասարակական-քաղաքական ելույթներին

Ժամանակ բավականին կոռեկտ էր բառերի ընտրության հարցում: Նա իր ելույթներում հաճախ գործածում էր այնպիսի բառեր, որոնք մասամբ զուրկ էին հուզականությունից, սակայն միևնույն ժամանակ նրա մտքերը հստակ ձևակերպված էին և ընկալվում էին լսարանի կողմից: Իշխանության ներկայացուցիչը գործածում էր լավատեսական, դրական, հուսադրող, հավատ ներշնչող բառեր (առավել հաճախ գործածվող բառեր, բառակապակցություններ, նախադասություններ՝ *լավ, առողջ, երջանիկ, հարուստ, հզոր, ուժեղ, կայուն, արժանապատիվ, բարգավաճ երկիր, զարգացող շուկա, մրցակցող տնտեսություն, բարձր աշխատավարձեր, հզոր բանակ, մեր երկրում չի լինելու ոչ մի աղքատ մարդ, ես թույլ չեմ տա ժողովրդավարության և մարդու իրավունքների հետընթաց, Ես վստահ եմ, մենք ապրելու ենք ավելի լավ Հայաստանում, Առաջ դեպի նոր Հայաստան, ամենից մեծ ռեսուրսը մեր ժողովրդի ռեսուրսն է, եկեք ավելացնենք մեր հավատը մեր երկրի նկատմամբ, իմ ծրագրի հենքը համայն հայության ներուժի բացահայտումն ու օգտագործումն է, մեր ներքին թշնամին աղքատությունն է, մեր երկրում աղքատ մարդիկ չեն լինելու, ինձ անհրաժեշտ է ձեր քվեն, որովհետև ուզում ե լինել ձեր նախագահը, («Բնչ սկսվում է չարությամբ, ավարտվում է ամոթով»․ մեջբերում՝ Բ Ֆրանկլին), որոնք լսարանի մոտ դրական հույզեր էին առաջացնում՝ հաղորդելով լավատեսական լիցքեր և հոգեկան հավասարակշռվածություն, ինչը կարևոր հանգամանք է ելույթի ժամանակ հանրությանը ուշադրության կենտրոնում պահելու համար: Ինչ վերաբերում է իր մրցակից թեկնածուների քննադատությանը, ապա այս հարցում իշխանության թեկնածուն զուսպ էր և մեկնաբանություններ էր տալիս միայն իրեն խիստ քննադատելու դեպքում, այն էլ որպես՝ պատասխան:*

Իշխանության թեկնածուի արտահայտած մտքերը չէին պարունակում զազրախոսական, սպառնողական, թշնամական երանգներ, սակայն նա հաճախ էր գործածում սեփական «ես-ը», ինչն ապացուցում էր թեկնածուի՝ սեփական ուժերի նկատմամբ համոզվածության և վստահության փաստը, որն ընտրություններում վերջինիս հաղթանակի վերաբերյալ համոզվածություն էր ներշնչում նաև հանրությանը: Փաստորեն, կարելի է նշել, որ իշխանության թեկնածուն քաղաքական ընտրապայքարի տեսանկյունից ընտրել էր լուրջ մշակված, կշռադատված և հիմնավորված մարտավարություն:

Դիտարկենք *Լևոն Տեր-Պետրոսյանի* նախընտրական քաղաքական ելույթները, որոնք իրենց բովանդակությամբ բավականին տարբերվում էին իշխանության թեկնածուի քաղաքական ելույթներից: Ինչ վերաբերում է բառերի ընտրությանը, ապա պետք է նշել, որ բառապաշարի, հնչերանգի, իմաստաբանական առումներով այն խիստ տարբերվում էր և հարուստ էր

փոխաբերություններով, ոճական բանադարձումներով և դարձույթներով, ինչը մեծ հուզականություն էր հաղորդում խոսքին և լսարանին պահում էր մշտական ուշադրության կենտրոնում: Պետք է նշել նաև այն, որ ճարտասանական արվեստի տեսանկյունից Լ. Տեր-Պետրոսյանի բառապաշարն իր բովանդակային առումով արհեստավարժ կերպով էր կազմված: Երբեմն տվյալ թեկնածուն դիմում էր նաև սրամտությունների լսարանին թարմություն հաղորդելու համար՝ միևնույն ժամանակ պահպանելով սեփական անձի զգոնությունը և ելույթի կարևորությունն ու լրջությունը իրավիճակը վերահսկելու համար: Այս թեկնածուի բառերի ընտրության մասին խոսելիս պետք է նշել, որ դրանք հիմնականում ունեին քննադատական բնույթ, իրենց մեջ պարունակում էին կոչեր, ճարտասանական բաց հարցեր, որոնց պատասխանները լսարանին հայտնի էին և այդպիսով՝ լսարանին ներշնչում էին պայքարելու ոգի, ազատատենչական հույզեր, ներկան նորով փոխելու գաղափարներ, սեփական անձի մտավոր և ֆիզիկական կարողությունները գերազնահատելու զգացումներ: Տվյալ թեկնածուի արտաբերած խոսքերը հոգեկան պոռթկումների և հոգեբանական լարվածության ալիք էին բարձրացնում լսարանի գիտակցության մեջ՝ պարտադրելով նրանց վճռական քայլեր կատարել իրենց նպատակին հասնելու համար: Լ. Տեր-Պետրոսյանը հաճախ գործածում էր հետևյալ բառերը, բառակապակցությունները, նախադասությունները՝ *(ավագակապետություն, բռնապետություն, կոռուպցիա, անարդարություն, քոչվոր, ավագակախումբ, իշխանիկներ, վախ, լկտիություն, տկար իշխանավորներ, ընչազուրկ մարդիկ, պետական մասշտաբի ռեկետ, դարաբաղյան կլան, էլեմենտար ստախոս, ապաքաղաքական քրեական ռեժիմ, հանցավոր ռեժիմ, գերկենտրոնացած իշխանություններ, թող չպահանջվի ոչ մի զոհ բացի ինձանից, պայքար ը, պայքար ը մինչև վերջ, իմաստավորելով անցյալը դեպի ապագա, հաղթելու՝ ենք, ժողովրդի համբերության բաժակը լցվել է, այս երկրի տերը դուք եք, թույլ մի՛ տվեք, որ բորենիները ձեզանից խլեն ձեր արժանապատվությունը, իմ իշխանության օրոք ժողովուրդը վախեցած չի եղել, հաղթածը պետք է լինի հանգիստ, հանդարտ և ողորմած):* Այստեղից ակներև է դառնում, որ տվյալ թեկնածուի ելույթներում առկա էին խիստ քննադատություններ և երբեմն՝ նույնիսկ մեղադրանքներ իշխանության կամ նրան սատարող ուժերի հասցեին: Անհրաժեշտ է նշել նաև այս թեկնածուի կողմից ճիշտ հնչեղանգի գործածման փաստը, որը չափազանց կարևոր նշանակություն ունի ճարտասանական ելույթների ժամանակ: Հարկ է նշել նաև մի հանգամանք, որը կարևոր դեր է կատարում քաղաքական ելույթների ժամանակ: Խոսքը ելույթների տևողության մասին է: Որքան երկարատև է ելույթը, այնքան դժվար է այն իր ողջ նշանակությամբ լսարանին մատուցելը, քանզի լսարանի մոտ կարող է

առաջանալ հոգնածություն, որի հետևանքով նրա ուշադրությունը կարող է շեղվել բուն խնդրից: Այս պարագայում պետք է հավաստել, որ իշխանության թեկնածուի նախընտրական ելույթներն ավելի կարճատև էին և հակիրճ, քան ընդդիմության թեկնածու Լ. Տեր-Պետրոսյանի ելույթները, սակայն անհրաժեշտ է կարևորել նաև այն հանգամանքը, որ ընդդիմության այս թեկնածուն իր ճարտասանական բարձր արհեստավարժության շնորհիվ կարողանում էր լսարանի ուշադրությունը պահել արժարժվող խնդրի վրա մինչև ելույթի ավարտը:

2008թ. ՀՀ Նախագահի թեկնածուների քաղաքական խոսույթների ուսումնասիրության և վերլուծության արդյունքում միանշանակ կարելի է ասել, որ իշխանության և ընդդիմության թեկնածուները նախընտրական քարոզարշավի ընթացքում իրենց քաղաքական խոսույթների տեսանկյունից բավականին տարբեր էին և յուրատեսակ, սակայն նրանք որոշակիորեն նման էին քաղաքական խոսույթի կազմակերպվածության տեսանկյունից:

Նախընտրական քարոզարշավի ժամանակ քաղաքական խոսույթի վերլուծությունը ժամանակակից քաղաքագիտությունում դարձել է չափազանց կարևոր, քանզի, ինչպես արդեն նշվել է, այն հանրությանը հնարավորություն է տալիս ձեռք բերել քաղաքական կողմնորոշում, համոզվել սեփական քաղաքական հայացքներում կամ դրանք փոխարինել նոր քաղաքական հայացքներով՝ պայմանավորված այս կամ այն թեկնածուին համակրելու հանգամանքով:

2008թ. ՀՀ Նախագահի ընտրությունների ժամանակ թեկնածուների նախընտրական քաղաքական խոսույթի ուսումնասիրության և վերլուծության արդյունքում հանգել ենք այն եզրակացությանը, որ իշխանության թեկնածու Սերժ Սարգսյանի մոտ նկատվում էր ավելի դրական, պետականամետ, կառուցողական, փոխզիջումային քաղաքական դիրքորոշում, մինչդեռ ընդդիմության թեկնածու Լ. Տեր-Պետրոսյանի քաղաքական հայացքները հիմնականում խարսխված էին սեփական և իրեն սատարող քաղաքական ուժերի ընդհանուր քաղաքական գաղափարախոսության կարևորման, գործող իշխանության և նրա կողմից իրականացվող քաղաքական գործողությունների խիստ քննադատության, իշխանության քաղաքական ուղու և գործելաճի մերժման, ինչպես նաև իշխանության հետ որևէ փոխզիջման չգնալու քաղաքականության վրա: Ինչ վերաբերում է մյուս թեկնածուներին, ապա նրանք ավելի չափավոր էին իրենց քաղաքական խոսքում և նախընտրական քարոզարշավի ընթացքում որդեգրել էին պայքարի ավելի մեղմ, ոչ բախումային ձևը, ինչը դրսևորվում էր նաև նրանց քաղաքական խոսքում քաղաքական ելույթների միջոցով: Հետարշավի ընթացքում թեկնածուների քաղաքական խոսույթները և քաղա-

քական դիրքորոշումները պայմանավորված էին նրանց կողմից կիրառվող ընտրապայքարի մեթոդների և միջոցների ընտրությամբ:

ԹԵՄԱ 12. Իշխանության և ընդդիմության քաղաքական խոսույթի առանձնահատկությունները ՀՀ-ում

Մարդկության պատմությունը հեղեղված է քաղաքական կոնֆլիկտներով: Իշխանության համար պայքարը, այն պահպանելը և ամրապնդելը, ինչպես նաև դրա դեմ ուղղված ոտնձգությունները միշտ առաջացրել են հույսեր և ատելություն, վախ և իշխանատենչություն և հաճախ կրել են կոնֆլիկտային բնույթ: Ոչ միայն իշխանության համար պայքարը, այլև հասարակության մեջ տեղի ունեցող տարաբնույթ փոփոխությունները, այդ թվում՝ հետամբողջատիրական համակարգերի կողմից բաղձալի ժողովրդավարական վարչակարգերին անցումը շատ հաճախ ուղեկցվել են ճգնաժամերով և անկայունությամբ:

Այս պարագայում գոյություն ունի մեկ վտանգավոր միտում: Չափազանց կայունության ձգտումը շատ հաճախ վերափոխվում է մտակաղապարի, և ժողովրդավարության ձգտող պետությունը նորից վերադառնում է ավտորիտար վարչակարգին՝ նոր տեղեկատվական-հաղորդակցական տեխնոլոգիաների օգտագործման միջոցով, որն էլ բթացնում է իրականության հանդեպ քաղաքացիների պատկերացումները: Այս պարագայում «ազատություն-կարգուկանոն» երկընտրանքն անկայուն հավասարակշռությունից վերածվում է կայուն միատարրության՝ անարխիայի կամ ավտորիտարիզմի, որը հակակշռի բացակայության դեպքում բազմապատկում է իր հզորությունը, ինչն էլ վերջին հաշվով կանգնեցնում է բազմաթիվ աղետների առջև ինչպես պետությանը, այնպես էլ հասարակությանը:

Ահա թե ինչու այսօր, բացի քաղաքական կայունության խնդրից, արդիական են նաև քաղաքական կոնֆլիկտին վերաբերող խնդիրների, պայմանների, նորմերի, դրա ցանկալի և անհրաժեշտ ձևերի գիտակցումը և բացահայտումը, դրանց համար արդյունավետ լուծումներ գտնելը, որոնք հասարակությանը կարող են թույլ տալ կայուն կերպով զարգանալ տեղի ունեցող իրադարձությունների քննադատության, իշխանությանը հակազդելու ընդունելի ձևերի միջոցով, որոնք չեն ջլատում հասարակությունը և պետությունը: Բնականաբար այս դեպքում հարց է առաջանում քաղաքական կայունությունը կամ կառուցողական կոնֆլիկտայնությունն ապահովող սուբյեկտների՝ իշխանության և ընդդիմության դերի մասին: Այս հարցին պատասխանել օգնում է վերլուծության կոնֆլիկտ-խոսույթային մեթոդը:

Վերլուծության կոնֆլիկտ-խտսության մեթոդը հիմնվում է կոնֆլիկտաբանական հետազոտության վրա, որի հիմքում ընկած են կոնֆլիկտի երկու կողմերի՝ իշխանության և ընդդիմության սուբյեկտիվ գործնական հարաբերությունները և նրանց քաղաքական տեքստերի վերլուծությունը: Այսպիսի վերլուծությունն իրենից ներկայացնում է հետազոտություն, որը թույլ է տալիս վեր հանել՝ 1. կոնֆլիկտի արմատները (պատմությունը, պատճառը), 2. կոնֆլիկտի սուբյեկտների բնութագրությունները (արժեքները, դիրքորոշումները, պահանջները), 3. կոնֆլիկտային փոխգործունեության վիճակը (կոնֆլիկտի դինամիկան, կողմերի վարքագիծը, կոնֆլիկտի տևողությունը), 4. կոնֆլիկտի կառավարման գործընթացը (ռազմավարության և մարտավարության, կարգավորման սկզբունքների, չափանիշների և մեթոդների ընտրությունը):

Տեղայնացնելով այս մեթոդը Հայաստանի օրինակում՝ փորձենք ցույց տալ, թե ինչպես է այն գործել Լևոն Տեր-Պետրոսյանի (1991-1998թթ.) և Ռոբերտ Քոչարյանի (1998-2008թթ.) կառավարման տարիներին:

Դրա համար նախ և առաջ պետք է գտնել ժամանակակից Հայաստանում իշխանության և ընդդիմության միջև *կոնֆլիկտի արմատները*, որոնք, ընդհանուր առմամբ, կապված են հասարակությունում կոնֆլիկտային իրավիճակներ և ճգնաժամեր առաջացնող ընդհանուր միտումների և փոխադարձ կախվածության բացահայտման գիտական խնդրի հետ (այս հարցին մենք մասամբ անդրադարձել ենք նախորդ գլխում): Ժամանակակից Հայաստանում իշխանության և ընդդիմության փոխհարաբերությունների ընկալման համար հարկ է անդրադառնալ տնտեսական և սոցիալական ոլորտների փոխադարձ կախվածության խնդրին, որով պայմանավորված է քաղաքական դինամիկան: Այսպես, թե այնպես Հայաստանում տնտեսության և քաղաքականության միջև կապն ակներև է: ԽՍՀՄ փլուզման և ՀՀ անկախության սկզբնափուլում անմրցունակ տնտեսությունը պահանջում էր ներդրումներ և դրանց բացակայության պայմաններում շարունակում էր մնալ անարդյունավետ: Այդ ժամանակաշրջանում պետքի ուներ վրա ծանր ազդեցություն թողեց նաև սկզբնավորվող արցախյան գոյամարտը: Խանութների առջև սկսեցին գոյանալ հերթեր, սննդամթերքների խանութներում հետզհետե պակասեցին առաջին անհրաժեշտության ապրանքները, որոնք սկսեցին տրամադրվել կտրոններով: Այս ամենը չէր կարող անհետևանք մնալ հասարակությունում, քանզի այդ երևույթների նախադրյալները ձևավորվել էին դեռևս ԽՍՀՄ գոյության վերջին տարիներին, երբ ժողովուրդն արդեն հոգնել էր խորհրդային համակարգի խիստ վերահսկողությունից, որը հնարավորություն չէր տալիս անձի լիարժեք ինքնաարտահայտմանը:

Հարկ է նշել, որ ընդդիմադիր տրամադրություններն ակտիվանում են ամեն անգամ, երբ իշխանությունը ձեռնամուխ է լինում համակարգի ազատականացման գործին: Իշխանությունն այդ գործընթացը սկսում է բարեփոխումներով, սակայն դրանք չի հասցնում ավարտին, ինչն էլ հասարակության մեջ լարվածության և ճգնաժամի առաջացման հիմք է հանդիսանում, որի արդյունքում տեղի են ունենում հեղափոխական փոփոխություններ «ներքևից»: Այդ երևույթի վառ ապացույցն են Գորբաչովի կառավարման տարիները, ով հայտարարեց «վերակառուցման» մասին: Դրան հաջորդեց ԽՍՀՄ փլուզումը և ՀՀ անկախացումը, որի առաջին նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանը հայտարարեց ժողովրդավարական և ազատական արժեքների առաջնայնության մասին: Սա ենթադրում է *«ազատական խոսույթ»*:

ՀՀ հաջորդ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանը փորձեց կարգավորել երկրում առկա անկարգությունները: Իսկ սա ենթադրում է *«օրենքի և կարգուկանոնի խոսույթ»*: Ինչ վերաբերում է երրորդ՝ գործող նախագահ Սերժ Սարգսյանին, ապա նրա վարած քաղաքականությունից կարելի է ենթադրել, որ նա փորձում է հաստատել *«օրենքի, կարգուկանոնի և համաձայնության խոսույթ»*: Սակայն հարկ է նշել, որ այս խոսույթներից և ոչ մեկը ընդդիմության կողմից մինչ օրս չի ընդունվել: Պատճառները մի քանիսն են՝ 1. կառուցողական ընդդիմության ոչ արմատավորվածությունը Հայաստանում, 2. իշխանության և ընդդիմության միջև կառուցողական խոսույթի սակավությունը, 3. իշխանության ինքնավերարտադրության հանգամանքը: Այս պարագայում հարկ է հիշել ռուս հետազոտող Ի.Ա. Իլյինի կարծիք առ այն, որ որքան դժվար է ժողովրդին տրվում պետական միասնությունը և անկախությունը, այնքան հզոր պետք է լինի իշխանությունը: Փաստորեն, նման դեպքերում միշտ չէ, որ պետությունը կարող է իրեն թույլ տալ, որպեսզի ձևավորվի ուժեղ քաղաքական ընդդիմություն:

80-ական թթ. վերջի և 90-ական թթ. սկզբի իրադարձությունները ոչ միայն անարդյունավետ տնտեսության, այլև քաղաքական ազատությունների բացակայության արդյունք էին, երբ իշխանության խոսույթը զգալիորեն ազդեց հասարակական գիտակցության վրա, որի հետևանքով սկսեցին ձևավորվել այլընտրանքային մամուլը, ավելի ուշ՝ ընդդիմադիր շարժումներն ու կուսակցությունները:

Իշխանությունը և ընդդիմությունը հանդիսանում են անընդհատ վերարտադրվող քաղաքական խոսույթի կողմեր, որոնցից յուրաքանչյուրը հավակնում է մեծամասնության շահերի ներկայացմամբ և հանրային կառավարողի բարձր կարգավիճակի օգտագործմամբ համընդհանուր բարիքի ձևավորման իրավունքներին: Սուբյեկտների փոխհարաբերակցության տեսանկյունից դա քաղաքական իշխանության և ընդդիմության միջև

կոնֆլիկտային խոսույթն է: Որպես նրանց կոնֆլիկտային խոսույթի օբյեկտ առաջ են գալիս քաղաքական նպատակները, արժեքները, խաղի ընդհանուր կանոնները, քաղաքական ուղին ձևավորելու իրավունքը, քաղաքական հաղորդակցության օրակարգի կազմումը և այլն: Կոնֆլիկտի առարկան քաղաքական իշխանությունն է: Այս պարագայում կոնֆլիկտի երկու կողմերն էլ վկայակոչում են ժողովրդի անունից հանդես գալու իրենց իրավունքը և միշտ քաղաքականորեն փաստարկում են իրենց խոսույթը:

Իշխանության ձեռքում լեգալության և լեգիտիմության փաստերն են (օրենքներին համապատասխան գործելը և ժողովրդի մեծամասնության կողմից իրենց իշխանության ճանաչումը), իսկ ընդդիմության ձեռքում՝ «մասնակի» լեգալությունը, որն արտահայտվում է քաղաքական իրավունքներով և ազատություններով (այդ թվում՝ խոսքի ազատության, միավորումներ կազմելու, երթեր, ցույցեր, հանրահավաքներ անցկացնելու, պետության գործերի կառավարմանը մասնակցելու, ընտրելու և ընտրվելու իրավունքը և այլն), ինչպես նաև փոքրամասնության լեգիտիմությունը, որը հաստատվում է քվեարկության պաշտոնական արդյունքներով:

Ժամանակակից Հայաստանում իշխանությունը և ընդդիմությունը՝ որպես շահերի խմբեր, տարասեռ են և հակասական: Այսօր իշխանության մեջ քաղաքական և վարչական էլիտայի շրջանակներում ներգրավված են հատկապես խոշոր բիզնեսի ներկայացուցիչներ և քաղաքական ուժեր: Ազգային Ժողովի վերջին երկու գումարումներում (2003թ., 2007թ., 2012թ.) խորհրդարանում ներկայացված են եղել քաղաքական ուժեր, որոնք հիմնականում սատարել են հետևյալ շերտերին և ներկայացրել նրանց շահերը՝

- խոշոր սեփականատերերի, ձեռնարկատերերի և գործարարների շահեր (ՀՀԿ, ԲՀԿ),
- միջին և մանր բիզնեսի ներկայացուցիչների շահեր (ՕԵԿ, ՀՅԴ),
- բյուջետային աշխատողների, մասնավոր ոլորտի աշխատողների, մտավորականների շահեր (ՕԵԿ, ՀՅԴ, Ժառանգություն, ՀԱԿ):

Սակայն պետք է նշել, որ վերոհիշյալ կետերից արդյունավետ է եղել աջակցությունը խոշոր բիզնեսին, որն իրականացվել է իշխանական կուսակցությունների կողմից, մինչդեռ ընդդիմադիր ուժերի ջանքերը հիմնականում եղել են ապարդյուն:

Իշխանության և ընդդիմության՝ որպես քաղաքական կոնֆլիկտի կողմերի գործունեության վերլուծության դեպքում հարկ է նշել նաև նրանց անձնային առանձնահատկությունների և լեգիտիմության աղբյուրի, ինչպես նաև՝ բռնություն կիրառելու իրավունքի նկատմամբ նրանց պատկերացումների մասին: Որպես օրինակ կարելի է նշել 1996թ. նախագահական ընտրությունների ժամանակ Լևոն Տեր-Պետրոսյան - Վազգեն Մանուկյան

(ընդդիմության լիդերի) նախագահի թեկնածուների միջև կոնֆլիկտային իրավիճակը, որը դրսևորվեց երկկողմ բռնի գործողություններով, 2003թ. Ռոբերտ Քոչարյանի նախագահության օրոք ընդդիմության լիդերների դեմ ուղղված բռնի գործողությունները, 2008թ. նախագահական ընտրությունների ժամանակ նորից ընդդիմության լիդերների դեմ ուղղված բռնի գործողությունները: Այս ամենն ապացուցում է, որ տվյալ ժամանակահատվածներում Հայաստանում իշխանության և ընդդիմության միջև քաղաքական խոսույթը կրել է կոնֆլիկտային բնույթ, որն ուղեկցվել է բռնության: Սակայն կարելի է առանձնացնել նաև համաձայնության խոսույթին բնորոշ քաղաքական իրադարձություններ (օրինակ՝ 1991թ. նախագահական ընտրությունները, 1995թ. Սահմանադրության հանրաքվեն):

Քաղաքական կոնֆլիկտի կողմերն ունեն իրենց ուրույն պատճառաբանությունները կոնֆլիկտի վերաբերյալ: Օրինակ՝ իշխանությունը բռնության կիրառումը միշտ պատճառաբանում է սահմանադրական կարգի պաշտպանությամբ և վերականգնումով, մինչդեռ ընդդիմությունը անընդհատ պահանջում է փոքրամասնության իրավունքների ճանաչում և դրանց պաշտպանության ապահովում:

Այժմ առանձնացնենք Հայաստանում քաղաքական ընդդիմության սուբյեկտների կազմավորման և գործունեության հիմնական փուլերը՝ սկսած ԽՍՀՄ փլուզման տարիներից:

Մեր հետազոտության արդյունքները թույլ են տալիս տարբերակել ընդդիմության սուբյեկտների կազմավորման և գործունեության հինգ հիմնական փուլ:

Առաջին փուլը (1988-1989թթ.) պայմանավորված էր քաղաքական շարժումների, ազգային ճակատների, նախակուսակցական կառույցների ձևավորմամբ (ՀՀԾ, ՄԻՄ, ԱԻՄ), որոնք հիմնականում զբաղվում էին կոմունիստական կուսակցության գաղափարների քննադատությամբ:

Երկրորդ փուլում (1990-1991թթ.) ձևավորվում է այլընտրանքային կուսակցությունների առաջին ալիքը, երբ տարբեր քաղաքական ուժեր մուտք են գործում խորհրդարան (Հայաստանում 1990թ.-ի Գերագույն Խորհրդի ընտրություններում խորհրդարան մուտք գործեց «Հայոց Համագգային Շարժում» կուսակցությունը (ՀՀԾ)՝ ստեղծված դեռևս 1988թ.-ին):

Երրորդ փուլում (1991-1993թթ.) ձևավորվում է այլընտրանքային կուսակցությունների երկրորդ ալիքը (հիմնադրվեցին Հայաստանի Հանրապետական կուսակցությունը (ՀՀԿ), Հայաստանի Ռամկավար Ազատական կուսակցությունը (ՀՌԱԿ), Հայաստանի Դեմոկրատական կուսակցությունը (ՀԴԿ), Ազգային Ժողովրդավարական միությունը (ԱԺՄ), 1990թ.-ին Հայաստանում պաշտոնապես գրանցվեց Հայ Յեղափոխական դաշնակցությունը (ՀՅԴ):

Չորրորդ փուլում (1995-1998թթ.) արդեն սկսվում է նկատվել քաղաքական դաշտում ընդդիմադիր կուսակցությունների ակտիվացում (ՀԴԿ, ՀՌԱԿ, ՀԿԿ և այլն):

Հինգերորդ փուլում (1998-2008թթ.) ընդլայնվում են քաղաքական գործընթացներին ընդդիմադիր կուսակցությունների մասնակցության ծավալները (ՕԵԿ, ՀԲԴՄ, ՀՅԴ, ԱՄ, ՄԱԿ, ՀԺԿ և այլն):

Վերոշարադրյալը հիմք է տալիս ասել, որ Հայաստանում քաղաքական ընդդիմությունը սկսեց ձևավորվել 80-ական թթ. վերջին տարիներին, սակայն այն իր ուրույն ազդեցությունն ունեցավ քաղաքական կյանքում միայն 1990թ. խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքում Գերագույն Խորհրդի կազմում ընդգրկվելուց հետո: Խոսքը ՀՀԾ-ի մասին է, որը կոմկուսի համար դարձավ առաջին ընդդիմադիր ուժը և ԽՍՀՄ փլուզումից հետո ստանձնեց Հայաստանի Հանրապետության գերագույն իշխանությունը՝ ի դեմս Լևոն Տեր-Պետրոսյանի, ով սկսեց իրականացնել երկրի ազատականացման և ժողովրդավարացման իր ծրագիրը: Տնտեսության ոլորտում տեղի ունեցավ պլանային տնտեսությունից ազատ շուկայական հարաբերությունների անցումը, սկսվեց սեփականաշնորհման գործընթացը, սկիզբ դրվեց ազատ մրցակցության համար բարենպաստ պայմանների ձևավորմանը: Փաստորեն, խորհրդային սոցիալիզմից անցում կատարվեց կապիտալիզմի: ԽՍՀՄ փլուզումից և ՀՀ անկախացումից հետո ԶԼՄ-ներում հետզհետե սկսեցին լուսաբանվել ժողովրդավարության կարևոր սկզբունքները, որոնք դանդաղ, սակայն սահուն կերպով հետզհետե արմատավորվեցին հասարակության գիտակցության մեջ որպես ժողովրդավարության պարտադիր պայմաններ:

Հայկական Սոցիոլոգիական Ասոցիացիայի կողմից անցկացված հետազոտության արդյունքների հիման վրա դիտարկենք ժողովրդավարական որոշ սկզբունքների վերաբերյալ հայերի դիրքորոշումները:

Ժողովրդավարական որոշ սկզբունքների մասին հայերի գնահատականները

Աղյուսակ 7.

Հարց: Հայաստանը ժողովրդավարական է, ժողովրդավարացման գործընթացում է, թե՞ երբեք չի լինի ժողովրդավարական:	Հարցվողների քանակը	Տոկոսը
Հայաստանը ժողովրդավարական երկիր է	144	12.0%
Հայաստանը գտնվում է ժողովրդավարացման գործընթացում	713	59.4%

Հայաստանը երբեք չի լինի ժողովրդավարական	330	27.5%
Դժվարանում եմ պատասխանել	11	0.9%
Հրաժարում պատասխանից	2	0.2%
Ընդամենը	1200	100.0%

Աղյուսակ 8.

Հարց: Պետությունը պետք է հետևի հասարակական կարգուկանոնի՞ն, թե՞ պաշտպանի քաղաքացիական իրավունքները:	Հարցվողների քանակը	Տոկոսը
Պետությունը պետք է հետևի հասարակական կարգուկանոնին	731	60.9%
Պետությունը պետք է պաշտպանի քաղաքացիական իրավունքները	461	38.4%
Դժվարանում եմ պատասխանել	8	0.7%
Ընդամենը	1200	100.0%

Աղյուսակ 9.

Հարց: Արդյո՞ք քաղաքացիները վախենում են ազատ արտահայտել իրենց քաղաքական կողմնորոշումը:	Հարցվողների քանակը	Տոկոսը
Ոչ ոք չի վախենում արտահայտել իր քաղաքական կողմնորոշումը	311	25,9%
Քչերն են վախենում արտահայտել իրենց քաղաքական կողմնորոշումը	652	54,3%
Բոլորը վախենում են արտահայտել իրենց քաղաքական կողմնորոշումը	218	18,2%
Դժվարանում եմ պատասխանել	9	0,8%
Հրաժարում պատասխանից	10	0,8%
Ընդամենը	1200	0.0%

Վերոհիշյալ տվյալներից պարզ է դառնում, որ՝ 1. քաղաքացիների մեծամասնությունը (59,4%) կարծում է, որ Հայաստանը գտնվում է ժողովրդավարացման փուլում, 2. քաղաքացիների մեծամասնությունը (60,9%) նախապատվություն է տալիս պետության կողմից հասարակական կարգուկանոնին հետևելու անհրաժեշտությանը, 3. քաղաքացիների մեծամասնությունը (54,3%) գտնում է, որ քչերն են վախենում արտահայտել իրենց քաղաքական կողմնորոշումը: Այս ամենը վկայում է այն մասին,

որ Հայաստանում ժողովրդավարացման գործընթացը որոշակիորեն առաջ քայլ է կատարել: Ժողովրդի մոտ նկատվում է ժողովրդավարական արժեքների վերաբերյալ դրական վերաբերմունքի ձևավորում, ինչը պայմանավորված է հիմնականում ազատական և ժողովրդավարական խոսույթով, որն էլ, իր հերթին, նպաստում է քաղաքացիական հասարակության ձևավորմանը:

90-ական թթ. կեսերին իշխանության և ընդդիմության միջև քաղաքական խոսույթը սկսում է սաստկանալ, ինչը փոխանցվում է նաև կողմերի առաջնորդներին, որոնց միջև ծավալվում է անզիջում քաղաքական պայքար: Խոսքը 1996թ. նախագահական ընտրություններում Լ. Տեր-Պետրոսյանի և Վ. Մանուկյանի միջև քաղաքական պայքարի մասին է, երբ կողմերից մեկը՝ ընդդիմությունը, չընդունելով քվեարկության արդյունքները, քաղաքական պայքարը տեղափոխեց փողոց՝ պահանջելով արդարության վերականգնում, իսկ մյուս կողմը՝ իշխանությունը, որպես դրան հակազդեցություն, դիմեց քաղաքական բռնության: Այդ բացասական երևույթը տարբեր դրսևորումներով կրկնվեց նաև Ռոբերտ Քոչարյանի նախագահության տարիներին 2003թ., 2008թ. նախագահական ընտրությունների ժամանակ, երբ քաղաքական ընդդիմության նկատմամբ նորից կիրառվեցին բռնի գործողություններ: Հարկ է նշել, որ այս տեսանկյունից Լևոն Տեր-Պետրոսյանի և Ռոբերտ Քոչարյանի նախագահության տարիներին քաղաքական խոսույթը կորցրեց համաձայնության խոսույթին ներհատուկ գլխավոր բաղադրիչը, այն է՝ *դիմացինի խոսքն ընկալելու, դրան ընդառաջ գնալու ունակությունը և պատրաստակամությունը*: Այդ ժամանակահատվածում իշխանության և ընդդիմության միջև քաղաքական խոսույթը մեծապես ուղղված էր քաղաքական հակառակորդին «ցավեցնելուն» և նրա հեղինակությանը վնաս պատճառելուն: Այլ կերպ ասած՝ ժողովրդավարացման պայմաններում քաղաքական հաղորդակցության մասնակիցները կիրառում էին բացառապես կոնֆլիկտ-խոսույթային հաղորդակցության ապակառուցողական ձևերը. հակառակորդի միակողմանի, կտրուկ քննադատություն, որը վերաճում էր երկխոսության մասնակցի հասցեին ուղղված վիրավորանքների, զրպարտությունների, բացակայում էին կառուցողական բանակցությունները, որոնք ուղղված կլինեին առկա քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական խնդիրների համատեղ լուծմանը, միմյանց դիրքորոշումների ընկալմանը և դրանց մերձեցմանը:

Այս հարցում իրենց մեղքի բաժինն ունեին նաև ԶԼՄ-ները, որոնք հիմնականում իշխանության գործունեությունը լուսաբանում էին բացառապես վերջինիս համար շահավետ դիրքերից, մինչդեռ քաղաքական ընդդիմությունը հնարավորինս հեռու էր պահվում հանրային հեռուստա-

տեսությունից, ինչն էլ խոչընդոտում էր վերջինիս գործունեության արդյունավետությանը:

Վերոշարադրյալի հիման վրա վերլուծենք Հայաստանում 1991-2008թթ. ժամանակաշրջանում իշխանության և ընդդիմության փոխգործակցությունը ՀՀ նախագահներ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի և Ռոբերտ Քոչարյանի կառավարման օրինակով: Այս հարցում առաջնորդվել ենք խնդիրների հետազոտության հետևյալ հաջորդականությամբ՝ *քաղաքական առաջնորդի խոսույթ, ընդդիմության խոսույթ, կոնֆլիկտի տեսակներ:*

Հայաստանում 1991-2008թթ. Լևոն Տեր-Պետրոսյանի և Ռոբերտ Քոչարյանի նախագահության ժամանակահատվածի վերաբերյալ իրականացված իշխանության և ընդդիմության փոխհարաբերությունների կոնֆլիկտ-խոսությամբ վերլուծության արդյունքում հանգել ենք որոշ եզրակացությունների:

Այսպես, օրինակ՝ ՀՀ առաջին նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի քաղաքական խոսույթն իր նախագահության տարիներին կրել է այսպիսի բնույթ՝ *ազատականացում, ժողովրդավարական արժեքների հաստատում:* Տվյալ ժամանակահատվածում ընդդիմության քաղաքական խոսույթին բնորոշ են եղել հետևյալ տարրերը՝ *իշխանության քրեականացում, կոռուպցիայի առաջացում, ժողովրդի և ընդդիմության քաղաքական իրավունքների ոտնահարում:* Մեր ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս պնդել, որ այդ ժամանակահատվածում իշխանության և ընդդիմության միջև գործել են *կոնֆլիկտի արժեքային, ինքնանույնականացման և սոցիալ-տնտեսական ձևերը:*

ՀՀ երկրորդ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի քաղաքական խոսույթն իր նախագահության տարիներին, ըստ մեր եզրակացությանը, կրել է այսպիսի բնույթ՝ *հզոր և պատասխանատու պետության ձևավորում:* Տվյալ ժամանակահատվածում ընդդիմության քաղաքական խոսույթին բնորոշ են եղել հետևյալ տարրերը՝ *հակասոցիալական պետություն, ընդդիմության ճնշում, քաղաքական իրավունքների ոտնահարում, իշխանության վերարտադրություն:* Մենք հանգել ենք այն եզրակացությանը, որ այդ ժամանակահատվածում իշխանության և ընդդիմության միջև ևս գործել են *կոնֆլիկտի արժեքային, ինքնանույնականացման և սոցիալ-տնտեսական ձևերը:*

Ինչ վերաբերում է ՀՀ երրորդ նախագահ Սերժ Սարգսյանի քաղաքական գործունեության կոնֆլիկտ-խոսությամբ վերլուծությանը, ապա դեռևս վաղ է հստակ եզրակացություններ անել, թեև նրա գործունեության ութ տարիների արդյունքների հիման վրա կարելի է հստակորեն նշել, որ նա նախընտրում է ընդդիմության և հասարակության հետ երկխոսության մոտեցումը, ինչը, թերևս, համաձայնության խոսույթի փորձ է (կամ համա-

ձայնության խոսույթի նմանակում), ինչը հաճախ է կիրառվում ավտորիտար վարչակարգերում:

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետության առաջին երկու նախագահների քաղաքական գործունեությունն ընթացել է կոնֆլիկտի երեք ձևերի ուղեկցությամբ՝ արժեքային, ինքնանույնականացման և սոցիալ-տնտեսական կոնֆլիկտներ, որոնք մեծ մասամբ կոնֆլիկտային խոսույթի արդյունք են: Դա վկայում է այն մասին, որ Հայաստանը տվյալ ժամանակահատվածում գտնվել է խորը սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական ճգնաժամում, որից դեռևս վերջնականապես դուրս չի եկել: Մինչ այժմ հայ հասարակությունը վերջնականապես չի ստացել իր քաղաքական նպատակներին ու արժեքներին, սոցիալական արդարության էությանը, հայ ժողովրդի՝ որպես քաղաքական ամբողջությանը վերաբերող հարցերի պատասխանները: Պատճառները բազմաթիվ են, սակայն դրանցից մեկը միանշանակ պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ իշխանության խոսույթը և նրա վարած իրական քաղաքականությունը հաճախ տարբերվում են միմյանցից:

Վերոշարադրյալը հիմք է տալիս պնդել, որ Լ. Տեր-Պետրոսյանի և Ռ. Քոչարյանի կառավարման տարիներին իշխանության և ընդդիմության միջև քաղաքական խոսույթը կրել է հիմնականում կոնֆլիկտային բնույթ:

Մեր համոզմամբ Հայաստանում ժողովրդավարական խոսույթը սկիզբ է առնում դեռևս սոցիալիստական գաղափարախոսությունից, որը հռչակում էր սոցիալական հավասարության և անդասակարգ հասարակության գաղափարները, որոնք ինքնին պետք է կարգավորեին հասարակության մեջ առաջացող քաղաքական կոնֆլիկտները: Սոցիալիստական գաղափարախոսության համաձայն՝ հասարակությունում առաջնությունը տրվում էր բանվոր դասակարգի շահերին, որը Խորհրդային Միությունում գուցակցվում էր «բանվոր գյուղացիների և ազգային մտավորականության» հետ:

Մեր օրերում հայ հասարակությունը կանգնած է սոցիալական բևեռացման, այսինքն՝ հարուստների և աղքատների միջև առկա հսկայածավալ սոցիալական անհավասարության խնդրի առջև: Ընտրություններում փաստացիորեն հաղթում են այն ուժերը, որոնք տիրապետում են հզոր ֆինանսական և վարչական ռեսուրսների, որոնք բազմապատկվում են՝ կլանելով նաև տեղեկատվական ռեսուրսները: Արդյունքում՝ երկրում առաջանում է «նոր վերնախավ», որը հաճախ փորձում է ոչ թափանցիկ կերպով իրականացնել քաղաքական գործընթացները:

Եթե օրինակ ՌԴ-ում 2001թ.-ից նախագահ Պուտինը ձեռնամուխ եղավ իշխանության «գնման» իրավիճակի կարգավորմանը և ուղղահայաց իշխանության միջոցով ստեղծեց կառավարելի ժողովրդավարություն,

ապա ՀՀ-ում դա դեռ տեղի չի ունեցել: Ավելին՝ ամերիկյան և եվրոպական փորձի համեմատ Հայաստանում բավականին թույլ է զարգացած քաղաքացիական հասարակությունը: Փաստորեն, կարելի է արձանագրել, որ ՀՀ-ում գոյություն չունի կառավարվող ժողովրդավարություն: Այս պարագայում ուշագրավ է մատնանշել ամերիկացի հետազոտող Յ. Շումպետերի կարծիքն այն մասին, որ ճգնաժամային իրավիճակներում չի կարելի բացառել ընտրությունների հետաձգումը: Շումպետերը գրում է, որ ոչ կայուն ժամանակաշրջաններում ժողովրդավարությունը գտնվում է ոչ շահավետ պայմաններում: Իրականում ժողովրդավարության բոլոր մոդելներն էլ միասնաբար ընդունում են այն գաղափարը, որ որոշ իրավիճակներում ավելի խելամիտ է հրաժարվել մրցակցային լիդերությունից և ընդունել մենաշնորհայինը: Խոսքը արտակարգ դրությունների ժամանակ մենաշնորհային լիդերության ինստիտուտի գոյության մասին է:

Այսպիսով, Հայաստանում իշխանության և ընդդիմության փոխհարաբերությունների կոնֆլիկտ-խոսույթային վերլուծության արդյունքում մենք հանգել ենք այն եզրակացությանը, որ քաղաքական հաղորդակցության էությունը նրա երկակիության, կոնֆլիկտային բնույթի մեջ է, որի վրա ազդում են հաղորդակցության սուբյեկտների արժեքային, աշխարհայացքային, հոգեբանական հատկանիշները և նրանց քաղաքական շահերը: Քաղաքական հաղորդակցությունը կարող է լինել կառուցողական, եթե այն ուղղված է կողմերի միջև ընդհանուր շահերի որոնմանը և բացահայտմանը կամ էլ՝ ապակառուցողական, եթե այն ուղղված է քաղաքական գործընկերոջ դեմ: Իշխանություն - ընդդիմություն հաղորդակցության բովանդակությունը և ձևերը հիմնականում կախված են իշխանության էությունից, ամբողջատիրական կամ ավտորիտար իշխանության պարագայում իշխանության և ընդդիմության միջև առաջանում է անհամաչափ հաղորդակցություն, մինչդեռ ազատական-ժողովրդավարական իշխանության դեպքում հիմքեր են ստեղծվում համաչափ քաղաքական հաղորդակցության ձևավորման համար: Սա հնարավոր է միայն այն պայմանով, երբ ժողովուրդը հնարավորություն ունի վերահսկել և հավասարակշռել իշխանություն - ընդդիմություն երկխոսությունը՝ միջամտելով դրա ընթացքին: Այս դեպքում իշխանությունը և ընդդիմությունը՝ որպես լիարժեք քաղաքական կառույցներ, ժողովրդավարության պայմաններում համարվում են բարդ հասարակական-քաղաքական հաղորդակցություն իրականացնող սուբյեկտներ, ինչը ենթադրում է փոխհարաբերությունների այսօրինակ մեխանիզմ՝ փոխգործունեություն, փոխզսպում, փոխադարձ վերահսկողություն, կառուցողական քաղաքական քննադատություն:

Հարկ է նշել, որ Հայաստանում դեռևս չի հաջողվում ձևավորել կառուցողական խոսույթ, որն ուղղված կլինի կողմերի միջև փոխըմբռնմանը,

հասարակության զարգացման համար քաղաքական նոր գաղափարների և հեռանկարների որոնմանը, կոնֆլիկտային իրավիճակներում բանակցությունների միջոցով փոխշահավետ լուծումների ձեռքբերմանը: Իսկ այս ամենի բացակայությունը կարող է հիմք ծառայել երկրում նոր բռնությունների համար: Այս հարցում քիչ չէ նաև ՋԼՄ-ների պատասխանատվությունը, որոնք միջնորդավորում են քաղաքական խոսույթը: Մեր օրերում շատ հաճախ ՋԼՄ-ներն իրադարձությունների և կարծիքների օբյեկտիվ լուսաբանման գործառույթից բացի վերաճում են քաղաքական իրադարձությունների ուղղակի մասնակիցների՝ դառնալով քաղաքական համակարգի մաս, որն այսօր կոչվում է «մեղիաքաղաքական» համակարգ:

Սրբագրիչ՝ Գ.Վ. Անանյան